ISSN: 0551-3782

BIULETYN

ARCHIWUM POLSKIEJ AKADEMII NAUK

NR 46

Warszawa 2005

Przygotowuje Komitet Redakcyjny w składzie:

Anita Chodkowska, Hanna Krajewska,
Hanna Szymczyk (sekretarz redakcji), **Dorota Pietrzkiewicz**
Mieczysław Wrzosek

Adres Redakcji:
Archiwum PAN
Warszawa, Nowy Świat 72

Wydano z dotacji Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego

ISSN: 0551-3782

Wydawnictwo Retro-Art,
Warszawa, ul. Emilii Plater 25

Nakład 300 egz.

Hanna Krajewska
Archiwum PAN Warszawa

ŚWIATOWY ROK FIZYKI 2005

Na Światowym Kongresie Towarzystw Fizycznych w Berlinie, w grudniu 2000 r. ponad 40 towarzystw fizycznych z całego świata przyjęło uchwałę o ogłoszeniu roku 2005 Światowym Rokiem Fizyki. W kolejnych latach Europejskie Towarzystwo Fizyczne, Międzynarodowa Unia Fizyki Czystej i Stosowanej a następnie UNESCO przyjęły rezolucje deklarujące rok 2005 –Światowym Rokiem Fizyki. Do obchodów włączyło się również Polskie Towarzystwo Fizyczne. Święto Fizyki wiąże się z setną rocznicą opublikowania przez Alberta Einsteina trzech legendarnych artykułów naukowych, które miały zasadniczy wpływ na współczesną fizykę:

– teorię względności, będącą podstawą wszystkich działów współczesnej fizyki, łącznie z kosmologią

– teorię zjawiska fotoelektrycznego, prowadzącą do teorii kwantów

– teorię ruchów Browna uważaną za znaczący element termodynamiki statystycznej

W czasie Światowego Roku Fizyki trwa całoroczna promocja fizyki i jej roli w świecie współczesnym.

Fizyka ma ogromne znaczenie w rozwoju nauki, wywiera niezwykle silny wpływ na warunki życia codziennego, rozwój społeczeństwa i jego środowiska.

Obchody Światowego Roku Fizyki mają na celu upowszechnienie wiedzy o dorobku fizyki, podstawowych zjawiskach fizycznych, podstawach fizycznych różnych dziedzin życia jak np. transportu, diagnostyki medycznej, społecznych środków przekazu, ekonomi, socjologii i wielu innych. Umożliwiają one poznawanie fizyki i jej znaczenia, nie tylko dla skomplikowanych badań naukowych ale przede wszystkim w codziennym życiu.

Światowy Rok Fizyki 2005 w Polsce zaktywizował środowiska akademickie i opiniotwórcze, wykreował pozytywne wzorce interdyscyplinarnej współpracy ,zainspirował dyskusje o cywilizacyjnej roli fizyki we współczesnym społeczeństwie oraz upowszechnił wiedzę na temat tego czym jest współczesna fizyka i jakie pożytki płyną dla każdego z nas.

Archiwum Polskiej Akademii Nauk włącza się w te obchody publikując w Biuletynie Archiwum PAN inwentarze spuścizn znanych fizyków polskich. Spuścizny zostały opracowane przez archiwistów i teraz udostępniane są szerokiemu kręgowi badaczy, naukowców i użytkowników którzy chętnie korzystają z bogatych zasobów Archiwum PAN.

INWENTARZE ARCHIWALNE

W związku z obchodami Roku Fizyki Archiwum Polskiej Akademii Nauk postanowiło opublikować w 46 numerze „Biuletynu Archiwum PAN" inwentarze 3 spuścizn wybitnych fizyków: Szczepana Szczeniowskiego, Ludwika Wertensteina i Mieczysława Wolfke.

Szczepan Szczeniowski (1898–1979) uczony zajmujący się teorią fizyki, ferromagnetyzmem, fizyką cząstek elementarnych i teorią zjawisk atomowych, był wykładowcą uniwersytetów: Jana Kazimierza we Lwowie (1931–1937), Stefana Batorego w Wilnie (1937–1939), Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (1945–1957) i Uniwersytetu Warszawskiego (1957–1969). Związany z wieloma polskimi i zagranicznymi towarzystwami naukowymi był członkiem: Polskiej Akademii Umiejętności, Polskiej Akademii Nauk (organizator i kierownik w latach 1954–1979 Zakładu Fizyki Ferromagnetyków Instytutu Fizyki PAN, przewodniczący Komitetu Fizyki PAN 1959–63, 1966–71), Akademii Nauk Technicznych, Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Polskiego, Włoskiego i Amerykańskiego Towarzystwa Fizycznego i Polskiego Towarzystwa Cybernetycznego. S. Szczeniowski przewodniczył Podsekcji Fizyki i Astronomii na I Kongresie Nauki Polskiej oraz zespołowi ekspertów koordynujących badania ferromagnetyków w krajach RWPG w latach 1964–1979. W swej największej pracy: *Fizyka doświadczalna* przedstawił pełny monograficzny wykład fizyki doświadczalnej wzbogacony elementami fizyki teoretycznej. Spuściznę Szczepana Szczeniowskiego liczącą 13 jednostek archiwalnych uzupełnionych 3-ma aneksami opracował mgr Jarosław Dudziński.

Materiały Ludwika Wertensteina (1887–1945), znanego radiologa, współpracownika Marii Skłodowskiej-Curie, to największa z publikowanych w nr. 46 „Biuletynu Archiwum PAN" spuścizn. Uczony ten wykształcony na paryskiej Sorbonie był polskim prekursorem badań radiologicznych. Kierował od 1926 roku laboratorium i Pracownią Radiologiczną Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, której honorowym kierownikiem była Maria Skłodowska-Curie. Był też wykładowcą Wolnej Wszechnicy Polskiej (dziekanem jej Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego 1927–1930), członkiem Akademii Nauk Technicznych, Polskich Towarzystw Chemicznego i Fizycznego (członek zarządu), Polskiego Towarzystwa im. Mikołaja Kopernika we Lwowie. Uczestniczył w Kongresie Elektryczności w Paryżu (1932), Światowym Zjeździe Fizyków w Londynie (1934), Międzynarodowym Zjeździe Fizyków, Chemików i Biologów

w Paryżu (1937). Jego liczne prace popularyzowały wiedzę z zakresu fizyki i chemii, był współredaktorem pisma „Wszechświat", członkiem redakcji „Wiedzy i Życia". Opublikowany inwentarz jego materiałów liczy 58 ja, które uzupełnia 14 aneksów. Opracowała go mgr Dorota Pietrzkiewicz.

Grupę inwentarzy fizyków zamykają materiały Mieczysława Wolfke (1883–1947) pierwszego polskiego badacza promieniowania kosmicznego, konstruktora rakiety przeciwlotniczej samokierującej na promienie podczerwone z silników samolotów. Uczony ten poświęcił się badaniu kwantowej teorii promieniowania, budowy atomu, jonizacji gazów, lamp kadmowo-rtęciowych, optyki i fizyki niskich temperatur. Pełnił funkcje profesora Zakładu Fizyki Politechniki Warszawskiej (od 1922 r.), był organizatorem Instytutu Niskich temperatur PW (od 1937), wykładowcą Akademii Górniczo Hutniczej w Krakowie, Politechniki Śląskiej w Gliwicach, jednym z organizatorów Politechniki Gdańskiej oraz wykładowcą Politechniki w Zurychu i konsultantem Instytutu Badań Technicznych Lotnictwa. Należał do wielu krajowych i zagranicznych instytutów i towarzystw naukowych: Akademii Nauk Technicznych (prezes od 1935 r.), Polskiej Akademii Umiejętności (1932), Polskiego Towarzystwa Fizycznego (prezes Zarządu Głównego 1930–1934), Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Niemieckiego, Francuskiego i Szwajcarskiego Towarzystwa Fizycznego, Komisji Naukowej Międzynarodowego Instytutu Kriogenicznego w Lejdzie. Uczestniczył jako wiceprezes w Międzynarodowym Zjeździe Kriogenicznym w Rzymie (1928), Kongresach Chłodnictwa w Buenos Aires (1932), Hadze (1936), Londynie (1938), kongresie w Paryżu (1937), zjazdach fizyków w Poznaniu (1930), Warszawie (1932), Lwowie (1938). Swych ponad 100 prac naukowych poświęcił głównie zagadnieniom: fizyki teoretycznej, doświadczalnej i technicznej m. in. optyki, teorii kwantowej promieniowania, budowy atomu, jonizacji gazów czy lampy kadmowo-rtęciowej. Materiały M. Wolfkego to 28 ja i uzupełniające je 4 aneksy. Inwentarz materiałów opracowanych w 1959 r. przez mgr Mieczysława Flisa przepracowała zgodnie z nowymi wytycznymi opracowania spuścizn dr Hanna Szymczyk.

WYKAZ WAŻNIEJSZYCH SKRÓTÓW WYSTĘPUJĄCYCH W INWENTARZACH

APAN	– Archiwum Polskiej Akademii Nauk
b.d.	– brak daty
dr	– doktor
fkp.	– fotokopia
fot.	– fotografia
im.	– imienia
j.	– jednostka
j.a.	– jednostka archiwalna
j.ang.	– język angielski
j. franc.	– język francuski
j.grec.	– język grecki
j.lit.	– język litewski
j.łac.	– język łaciński
j.niem.	– język niemiecki
j. pol.	– język polski
j.ros.	– język rosyjski
j.włos.	– język włoski
J.w.	– jak wyżej
k.	– karta
l.	– list (w korespondencji)
l.	– luźne
masz.	– maszynopis
m.b.	– metry bieżące
mgr	– magister
neg.	– negatyw
nr	– numer
opr.	– oprawne
PAN	– Polska Akademia Nauk
pow.	– powielany
poz.	– pozycja
prof.	– profesor
r.	– rok
rkp.	– rękopis
rys.	– rysunek
s.	– strona
sz.	– szyte
t.	– tom
zał.	– załącznik
zesz.	– zeszyt
zob.	– zobacz

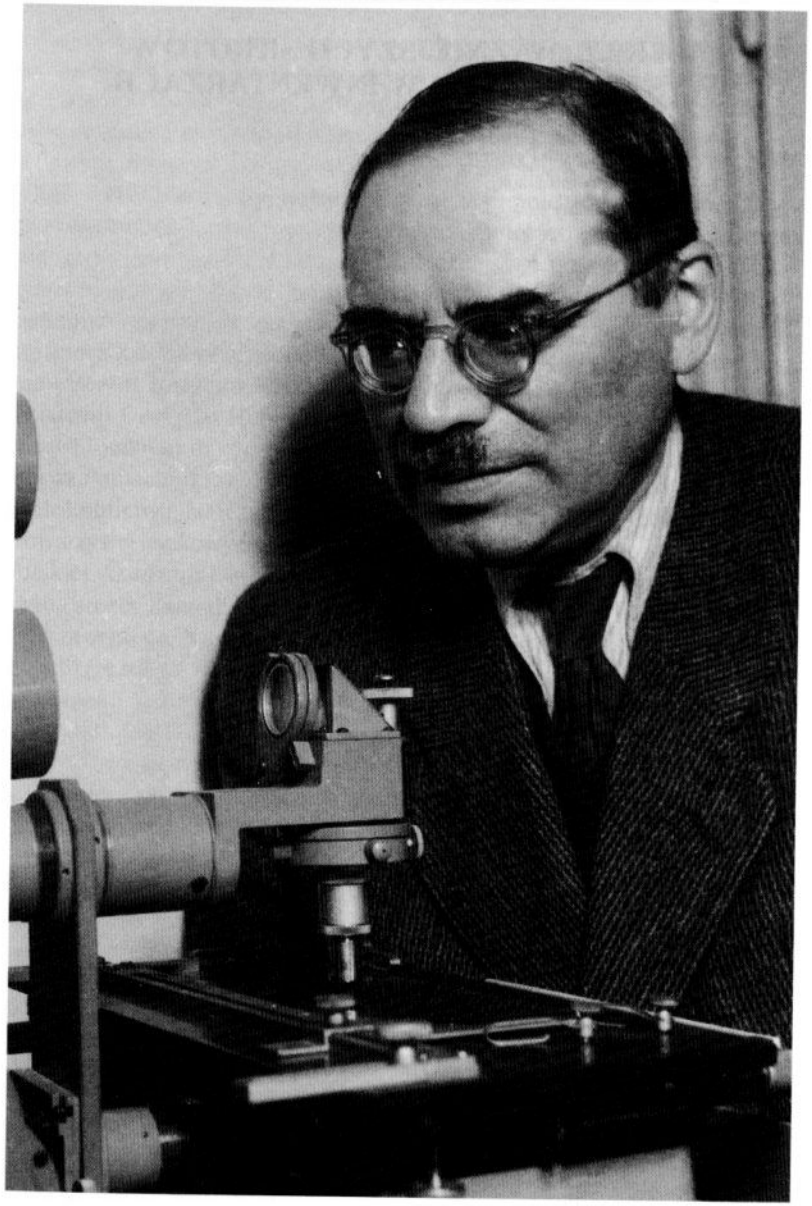

Prof. Szczepan Szczeniowski (1898–1979)

Jarosław Dudziński
(Warszawa)

MATERIAŁY SZCZEPANA SZCZENIOWSKIEGO 1898–1979 (III-256)

Szczepan Eugeniusz Szczeniowski urodził się 26 grudnia 1898 r. w Warszawie. Jego ojciec – Szczepan Ludwik Szczeniowski był inżynierem miejskim, a matka – Jadwiga Eugenia z d. Zagrodzka – nauczycielką muzyki.

Szczepan Szczeniowski uczęszczał w latach 1908–1916 do gimnazjum E. Konopczyńskiego w Warszawie, gdzie otrzymał świadectwo dojrzałości. Następnie we wrześniu 1916 r. rozpoczął studia fizyczne i matematyczne na Wydziale Filozoficznym (sekcji matematyczno-przyrodniczej) Uniwersytetu Warszawskiego. Po odbyciu ochotniczej służby wojskowej w latach 1918–1920 (m.in. w 36 pp. Legii Akademickiej) powrócił do studiów fizycznych, specjalizując się w fizyce doświadczalnej pod kierunkiem prof. dr S. Pieńkowskiego. Na podstawie rozprawy *O wydajności fluorescencji roztworów* otrzymał 30 czerwca 1926 r. stopień doktora filozofii.

W końcu 1920 r. rozpoczął pracę naukową w Zakładzie Fizycznym na Politechnice Warszawskiej jako zastępca asystenta, a od 1921 r. w Zakładzie Fizyki Doświadczalnej Uniwersytetu Warszawskiego jako asystent. Następnie kontynuował ją od października 1922 r. w Zakładzie Fizyki Doświadczalnej Uniwersytetu Warszawskiego jako asystent, starszy asystent i adiunkt. Rok 1929 dr Szczepan Szczeniowski spędził jako stypendysta fundacji Rockefellera na Uniwersytecie w Chicago w Stanach Zjednoczonych, gdzie uzupełniał studia pod kierunkiem profesorów A. H. Comptona i W. Heisenberga. Po powrocie do kraju na początku 1930 r. kontynuował pracę w Zakładzie Fizyki Doświadczalnej jako asystent kontraktowy, a następnie jako stypendysta krajowy Funduszu Kultury Narodowej. Habilitował się w grudniu 1930 r. u prof. Cz. Białobrzeskiego na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Warszawskiego z fizyki teoretycznej na podstawie prac o ruchu elektronu w jednorodnym polu elektrostatycznym z punktu widzenia mechaniki kwantowej. Jednocześnie został mianowany docentem fizyki teoretycznej Uniwersytetu Warszawskiego.

W 1931 r. Szczepan Szczeniowski został powołany na zastępcę profesora i kierownika Katedry Fizyki Teoretycznej Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. W 1933 r. został mianowany profesorem nadzwyczajnym.

Po przeniesieniu się do Wilna od stycznia 1937 r. prof. Szczepan Szczeniowski objął stanowisko profesora na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Stefana Batorego kierując Zakładem Fizyki teoretycznej. Na rok Akademicki 1939/40 został wybrany dziekanem wydziału.

Przez cały okres wojny prof. Szczepan Szczeniowski przebywał w Wilnie. Po przejęciu uniwersytetu przez władze litewskie w grudniu 1939 r. pozostawał bez pracy, a następnie na przełomie 1940–1941 r. wykładał na kursach budowlanych. Podczas okupacji niemieckiej od 1941 r. pracował jako kancelista w niemieckich firmach. Brał również czynny udział w tajnym nauczaniu na kompletach licealnych i uniwersyteckich. Po wkroczeniu wojsk radzieckich do Wilna w 1944 r. pracował okresowo jako geofizyk i inżynier w Litewskim Oddziale Komitetu do Spraw Geologii.

W lipcu 1945 r. Szczepan Szczeniowski przyjechał transportem ewakuacyjnym do Torunia. Następnie udał się do Poznania gdzie na uniwersytecie im. A. Mickiewicza objął kierownictwo Katedry Fizyki Doświadczalnej na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym. W 1946 r. został mianowany profesorem zwyczajnym fizyki doświadczalnej . W latach 1952–1963 kierował Katedrą Fizyki Teoretycznej. W okresie 1947 -1949 prowadził również na Uniwersytecie Wrocławskim wykłady z fizyki teoretycznej. Mimo nominacji prof. Szczepan Szczeniowski w 1949 r. zrezygnował z objęcia katedry fizyki na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Na lata 1952-1956 został wybrany prorektorem Uniwersytetu Poznańskiego do spraw naukowych, a także posłem na sejm.

W 1957 r. Szczepan Szczeniowski przeniósł się na Politechnikę Warszawską, gdzie kierował do 1969 r. Katedrą Fizyki Ogólnej na Wydziale Łączności (od 1966 r. -Elektroniki). W latach 1965 -1969 był także dyrektorem międzywydziałowego Instytutu Fizyki na Politechnice. Po przejściu na emeryturę w 1969 r. pracował nadal w Centralnym Urzędzie Jakości i Miar (1967–1971) oraz w Polskim Komitecie Normalizacji i Miar w Warszawie (1971–1972) jako przewodniczący Rady do spraw Metrologii Zakładów Metrologicznych.

Obok pracy dydaktycznej na uczelniach wyższych Szczepan Szczeniowski działał aktywnie na polu naukowym. Przewodniczył Podsekcji Fizyki i Astronomii na I Kongresie Nauki Polskiej. Był związany z wieloma instytucjami i towarzystwami naukowymi. W Instytucie Fizyki Polskiej

Akademii Nauk organizował i kierował w latach 1954–1979 Zakładem Fizyki Ferromagnetyków (poprzednio: Zakład Ferromagnetyków i Dielektryków; Zakład Ferromagnetyków). Był przewodniczącym Komitetu Fizyki PAN (1959–63, 1966–71). Przewodniczył także zespołowi ekspertów koordynujących badania ferromagnetyków w krajach RWPG w okresie 1964–1979. Był członkiem-korespondentem Akademii Nauk Technicznych od 1936 r., członkiem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego od 1945 r., członkiem korespondentem Polskiej Akademii Umiejętności od 1948 r. i Polskiej Akademii Nauk od 1964 r. oraz jej członkiem rzeczywistym od 1973 r. Oprócz tego należał do innych krajowych i zagranicznych towarzystw m. in. Polskiego, Włoskiego i Amerykańskiego Towarzystwa Fizycznego i przewodniczył w latach 1964–1970 Radzie Naukowej Polskiego Towarzystwa Cybernetycznego.

Prof. Szczepan Szczeniowski specjalizował się w badaniach ferromagnetyzmu. Zajmował się też fizyką teoretyczną i doświadczalną, fizyką cząstek elementarnych, fizyką ciała stałego, teorią zjawisk atomowych. Był redaktorem periodyków „Acta Physica Polonica" (od 1936), „Postępy fizyki" (1949–1951), „Nukleoniki", redaktorem działu fizyki wydawnictwa „Wiedza Powszechna" (1946–1951) oraz współpracownikiem innych specjalistycznych czasopism. Był autorem wielu prac naukowych, popularnych, podręczników i artykułów. W pracy *Fizyka doświadczalna*. I. *Mechanika i akustyka*. II. *Ciepło i fizyka drobinowa*. III. *Elektryczność i magnetyzm*. IV. *Optyka*. V *Fizyka atomowa*. VI. *Fizyka jądrowa* (1953–1963) przedstawił pełny monograficzny wykład współczesnej fizyki doświadczalnej z elementami fizyki teoretycznej.

Za swoją pracę naukową Szczepan Szczeniowski został uhonorowany licznymi wyróżnieniami. W 1929 r. dostał nagrodę Towarzystwa Naukowego Warszawskiego za pracę *O selektywnym odbiciu elektronów od kryształów*. Otrzymał także tytuł doktora honoris causa Uniwersytetu Poznańskiego (1971 r.) oraz odznaczenia – m. in. Krzyż Oficerski Orderu Polonia Restituta (1951), Krzyż Komandorski (1954) i Krzyż Komandorski z Gwiazdą (1969 r.) Order Sztandaru Pracy II kl. (1977) i medal Kopernika PAN (1977 r.).

S. Szczeniowski ożenił się w 1943 roku z Eugenią Pogorzelską-Kempisty, wdową po Stefanie Kempisty profesorze Uniwersytetu Stefana Batorego.

Prof. Szczepan Szczeniowski zmarł 18 lutego 1979 r. w Warszawie i został pochowany na Cmentarzu Powązkowskim w kwaterze nr 95-VI-21.

Materiały Szczepana Eugeniusza Szczeniowskiego zostały zakupione przez Archiwum PAN od żony Eugenii Szczeniowskiej w 1982 r. (nr. księgi

nabytków 1679). Prace porządkowe przeprowadził w 1990 r. Jarosław Dudziński. Rozmiar zespołu wynosi 0, 1 mb. Zawiera materiały z lat 1926–1967.

Zasadniczą część spuścizny stanowią materiały dotyczące życia i działalności międzywojennej S. Szczeniowskiego na trzech uniwersytetach: Warszawskim, Lwowskim i Wileńskim. Wstępny, ogólny podział spuścizny na te okresy został zmodyfikowany w trakcie porządkowania. Niektóre jednostki zostały wydzielone rzeczowo ze względu na odrębny charakter instytucji np. Polskie Towarzystwo Fizyczne. Materiały dotyczące uniwersytetów zostały zaś rozdzielone w myśl wytycznych opracowania spuścizn do poszczególnych grup. W ramach tych podziałów zastosowano układ chronologiczny.

Ze względu na brak w spuściźnie prac nie drukowanych S. Szczeniowskiego grupę I stanowią materiały działalności naukowo-dydaktycznej z lat 1926–1940. Podgrupę A tworzą jednostki ilustrujące działalność naukowo-organizacyjną. Szczególnie ciekawe są materiały dotyczące przejęcia Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie przez władze litewskie w grudniu 1939 r. (j. 2). Na uwagę zasługują też sprawozdania dla Funduszu Kultury Narodowej (j. 4) w których S. Szczeniowski jako jego stypendysta relacjonował zakres i stan swych badań naukowych oraz kosztorysy i potrzeby badawcze. Finansowanie przez Fundusz jego prac m. in. nad rozbijaniem jąder przy pomocy elektronów pozwalało mu doświadczalnie sprawdzać i rozwijać rozważania teoretyczne. Zawarte w tych sprawozdaniach szczegóły stanowią ciekawy przyczynek charakteryzujący warsztat badawczy fizyka.

Podgrupa B zawiera materiały działalności dydaktyczno opiniodawczej. Wśród nich znajdują się korektorskie egzemplarze sprawozdań m.in. Wydziału Matematyczno -Przyrodniczego USB w Wilnie za rok akademicki 1938/39 z różnymi adnotacjami i uwagami (j. 5). Znajdują się tu również oceny dorobku naukowego pracowników naukowych w związku z ich kandydaturami do objęcia katedr fizyki i chemii (j. 7). Są to nieraz szczegółowe referaty m. in. o prof. W. Rubinowiczu, dr L. Infeldzie, prof. K. Fajansie, prof. H. Niewodniczańskim charakteryzujące ich osiągnięcia wraz z bibliografiami prac.

Grupa II to materiały biograficzne (1926–1967). Wśród nich cenną pozycją jest autobiografia prof. S. Szczeniowskiego obejmująca okres jego życia do lat pięćdziesiątych oraz spis bibliograficzny własnych prac (j. 8). Oprócz tego są tu m. in. dokumenty charakteryzujące karierę naukową (odpis doktoratu, nominacje – j. 10) oraz sytuację S. Szczeniowskiego na

trzech wspomnianych uniwersytetach. Dotyczą one głównie obowiązków dydaktycznych, spraw finansowych oraz przenosin do Wilna (j. 11).

Kolejną grupę III stanowi nieliczna korespondencja wychodząca i wpływająca (j. 14) z okresu 1929–1939. Należy tu wspomnieć o listach od M. Wolfke i S. Ziemeckiego dotyczących ciekawej inicjatywy badawczej – organizacji lotu balonu stratosferycznego w celu badań promieni kosmicznych. Większa ilość listów wychodzących S. Szczeniowskiego znajduje się w spuściznach innych uczonych. W Archiwum PAN są one w następujących materiałach:

1. W. Dziewulskiego (III-146) – 20 listów i 3 załączniki z lat 1945-50 dotyczących pracy w pierwszych powojennych latach oraz udziału obu uczonych w pracach Podsekcji Fizyki i Astronomii na I Kongresie Nauki Polskiej;
2. E. Stenza (III -113) – 6 listów z lat 1947–1949 w sprawach naukowych i wydawniczych;
3. H. Niewodniczańskiego (K. III-40) – 20 listów z lat 1947–1953

Do spuścizny dołączony jest załącznik – druki 27-u rozpraw, artykułów i podręczników prof. S. Szczeniowskiego z lat 1927–1971 ułożone w porządku chronologicznym. Układ ten pokazuje w zarysie kolejne tematy badawcze i odzwiercieda jego zainteresowania naukowe.

Inwentarz spuścizny o sygnaturze III-256 liczy 13 jednostek uzupełnionych 3-ma aneksami.

Ze spuścizny została wyłączona i przekazana do Biblioteki Archiwum PAN broszura *Regulamin Kasy Zapomogowej Związku Profesorów Szkół Akademickich we Lwowie*, Lwów 1934.

Źródła i bibliografia

Archiwum Polskiej Akademii Nauk: Materiały Szczepana Szczeniowskiego, sygn. III-256, j. 8–14

Archiwum Polskiej Akademii Nauk: Materiały Wacława Dziewulskiego, sygn. III-146, j. 94

Archiwum Polskiej Akademii Nauk: Materiały Edwarda Stenza, sygn. III-113, j. 72

Archiwum Polskiej Akademii Nauk: Materiały Henryka Niewodniczańskiego, sygn. K. III-40, j. 17

Archiwum Akt Nowych, Akta zespołu Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, teczka Sz. Szczeniowskiego – sygn. 6009

„Acta Physica Polonica", 1979 A. 55, nr 3, s. 1-2

Encyklopedia powszechna PWN, Warszawa 1987, t. IV, s. 367

Biogramy Uczonych Polskich. Materiały o życiu i działalności członków AU w Krakowie, TNW, PAU, PAN, (oprac.) A. Środka, P. Szczawiński, cz. III *Nauki ścisłe*, Wrocław 1986, s. 388-392 (fotografia)

„Głos Wielkopolski", 1946 R.2, nr 2, s. 4; R.8: 1952, nr 234, s.3; R.10: 1954, nr 239, s.4.

„Nauka Polska", 1964 R.12, nr 4, s.204-205; R.21: 1973, nr 3, s. 82-87; R. 26: 1978, nr 9, s. 23-25

„Postępy Fizyki", 1980 T. 31, z. 3, s. 253-260, (bibliografia)

Uniwersytet Warszawski w latach 1915/16–1934/35, (oprac.) T. Manteuffel, Warszawa 1936, s. 237

Wielka Encyklopedia Powszechna PWN, Warszawa 1968, t. XI, s. 200

Wykaz zmarłych profesorów Politechniki Warszawskiej, Warszawa 1984, s. 41

Zarys dziejów przyrodniczych w Polsce, Warszawa 1983, s. 241–242, 250

PRZEGLĄD ZAWARTOŚCI INWENTARZA

pozycja inwentarza

I. Materiały działalności naukowej i dydaktycznej **1–7**
A. Organizacyjno-naukowej 1–4
B. Dydaktyczno i opiniodawczej 5–7
II. Materiały biograficzne **8–11**
III. Korespondencje **12**
IV. Załącznik **13**
Aneksy **1–3**

I. MATERIAŁY DZIAŁALNOŚCI NAUKOWEJ I DYDAKTYCZNEJ

A. Działalność organizacyjno-naukowa

1. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie
   Delegacje, program konferencji Astrofizycznej, fundusz stypendialny im. Prof. W. Dziewulskiego
   1938–1939, masz., l., k. 4
2. J.w. Zakład Fizyki Teoretycznej
   Dokumenty dotyczące przejęcia Zakładu przez władze litewskie
   1939–1940, rkp., masz., j. lit., pol., l., k. 7
3. Polskie Towarzystwo Fizyczne
   Programy odczytów i zjazdów, list J. Weyssenhoffa
   1935–1939, masz., druk., j. franc., pol., l., k. 7
4. Fundusz Kultury Narodowej
   Sprawozdania, korespondencje urzędowa
   1932–1935, masz., l., k. 16

B. Działalność dydaktyczna i opiniodawcza

5. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie
   Sprawozdania z działalności Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego, Ogrodu Botanicznego i Muzeum Przyrodniczego USB na rok Akademicki 1938/39
   1939, rkp., druk, l., k. 14

6. Programy studiów i wydziałów
   Rozporządzenie Ministra Wyznań i Oświecenia Publicznego z 12. 03. 1926 r. w sprawie programu studiów i egzaminów z fizyki na stopień magistra filozofii, program odczytu na Polskim Uniwersytecie Ludowym w Chicago
   1926 , 1929, masz., l., k. 2
7. Ocena działalności i dorobku naukowego pracowników naukowych, rekomendacje do objęcia katedr oraz pracy doktorskiej B. Milianczuka *Wymuszone prążki dipolowe*
   Referaty, korespondencja, bibliografie, recenzja
   1934-1939, rkp., masz., l., k. 40, zob. aneks 1

II. MATERIAŁY BIOGRAFICZNE

8. Autobiografia i zestawienie bibliografii drukowanych prac własnych
   1953–ok. 1960, masz., l., k. 7
9. Dokumenty osobiste
   Odpis świadectwa urodzenia, wyciąg metryki ślubu
   1932, 1967, masz., l., k. 2
10. Dokumenty dotyczące przebiegu studiów, działalności, pracy naukowej
   Odpis doktoratu, zaświadczenia, nominacje, wykaz zajmowanych stanowisk, Uniwersytet Jana Kazimierza, Uniwersytet Stefana Batorego ,Uniwersytet Warszawski – pisma dotyczące powołań, obowiązków dydaktycznych, upoważnień, spraw finansowych
   1926–1959, masz., j. ang., pol., l., k. 16
11 . Nagrody i dyplomy
   Pismo Towarzystwa Naukowego Warszawskiego przyznające nagrodę im. Mirosława Kernbauma, dyplom brązowego medalu Uniwersytetu Stefana Batorego za długoletnia służbę
   1929, 1938, masz. l., k. 2

III. KORESPONDENCJA

12. Korespondencja wychodząca i wpływająca
   1929-1939, rkp., masz., l., k. 13, zob. aneks 2

IV. ZAŁĄCZNIK

13. Prace drukowana twórcy spuścizny
   Rozprawy, artykuły i podręczniki
   1927-1971, druk., j. ang., franc., niem., pol., sz., zob. aneks 3

ANEKS 1

J. 7. Ocena Działalności i dorobku naukowego pracowników naukowych, rekomendacje do objęcia katedr oraz ocena pracy doktorskiej B. Milianczuka *Wymuszone prążki dipolowe*
Fajans Kazimierz
Infeld Leopold
Jabłoński Aleksander
Kapuściński Władysław
Klemensiewicz Zygmunt
Milianczuk Bazyli- zob. też j. 1, k. 8-13
Mrozowski Stanisław
Niewodniczański Henryk
Rubinowicz Wojciech

ANEKS 2

J. 12. Korespondencja wychodząca i wpływająca

Korespondencja wychodząca

Firma Seeman-Laboratorium	1935	l. 1

Korespondencja wpływająca

Ehrenkreutz Stefan	1939	l. 1 – zob. j. 5, k. 8
Milianczuk Bazyli	1934	l. 1
Niewodniczański Henryk	1938–1939	l. 4
Pieńkowski Stefan	1929	l. 1

Wolfke Mieczysław	1937	l. 1
Weyssenhoff Jan	1939	l. 1
		– zob. j. 2, k. 6
Ziemcki Stanisław	1937	l. 1

ANEKS 3

J. 13. Prace drukowane twórcy spuścizny

O wydajności fluorescencji roztworów, odbitka ze Sprawozdania i Prac Polskiego Towarzystwa Fizycznego, Warszawa 1927, z. VIII, ss. 60

Sur le rendement de la fluorescence des solutions, Extrait du Bulletin de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres, Série A: Sciences Mathématiques, 1927, s. 127–174

O selektywnym odbiciu elektronów od kryształów, odbitka ze Sprawozdań i Prac Polskiego Towarzystwa Fizycznego, t. III, z. 4, Warszawa 1928, s. 405–421

Względnościowa mechanika falowa według Diraca, „Mathesis Polska", 1930, t. V, nr 7–8 i 9–10, s. 131-201

S. S., Infeld L., *The Influence of a cloud of eletrons on the structure of Broglie waves*, Extrait du Bulletin de l'Académie Polonaise des Sciences des Lettres, Sèrie A: Sciences Mathématiques, 1931, s. 482–488

S. S., Infeld L., *O wpływie chmury elektronowej na strukturę fali de Broglie'a*, „Acta Physica Polonica", 1932, t. 1, z. 1–2, s. 37–46

Zur frage des Übergangs der Elektronem in das Gebiet der negativen Energiewerte (Prawdopodobieństwo przejścia elektronu do obszaru ujemnej energii), „Acta Physica Polonica", 1932, t. 1, z. 3, s. 363–386

Wpływ fizyki na rozwój kultury dzisiejszej, „Nauka Polska", t. 22, 1937, s. 25–36

S. S., Ziemiecki S., *Residual currents and deep water measurements of cosmic rays; Polskie Towarzystwo Fizyczne – skład zarządu w 1938*, „Acta Physica Polonica", 1938, t. 7, z. 1, s. 59–62, k.2

S. S., Ziemiecki S., Narkiewicz-Jodko K., *Specyfic Ionization Characteristic of Cosimc Rays*, Extrait du Bulletin de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres, Série A: Sciences Mathématiques, 1938, s. 273–289

Budowa jądra atomowego, Warszawa 1947, ss. 104

Zastosowania energii atomowej, Warszawa 1948, ss. 79

Fizyka doświadczalna cz. 2 *Ciepło i fizyka cząsteczkowa*, Poznań 1950, ss. 213

Antyferromagnetyki, „Postępy fizyki", 1954, t. 5, z. 2, s. 153–181

Wpływ idei Kopernika na rozwój fizyki, „Postępy fizyki", 1954, t. V, z. 3, s. 239–266

Zarys podstaw zastosowania mechaniki kwantowej do teorii budowy cząsteczek, Warszawa 1954, Pierwsza Konferencja Teoretyczna Chemików Polskich, 1952, cz. 2, s. 25–78

Próby nowej interpretacji mechaniki kwantowej, „Myśl Filozoficzna", 1955, nr 56, s. 68–91

Fizyka w: *Dziesięć lat rozwoju nauki w Polsce Ludowej*, 1956, s. 513-538

Nowe fakty dotyczące cząstek elementarnych i ich znaczenie dla zagadnienia struktury czasoprzestrzeni, „Studia Filozoficzne", 1958, nr 5, s. 52–80

S. S., Cofta H., *Les ondes de spin et leur dispersion dans les antiferromagnétiques et les ferromagnétiques pour divers cas de surstructure*, „Le Jurnal Physique et le Radium", 1959, t. 20, s. 148–150

S. S., Wrzeciono A., *Domain Structure and Magnetic Properties of* $Mn_5 Ge_3$, „Journal of the Physical Society of Japan", 1962, vol. 17, Supplement B-I, s. 647–650

Ogólna charakterystyka badań własności magnetycznych cienkich warstw ferromagnetyków, „Zeszyty Problemowe Nauki Polskiej", 1963, t. 25, s. 23–28

Fizyka a technika, „Podstawowe problemy współczesnej techniki", 1964, s. 33-60

S. S., Wojtczak L., *Spin waves in band model of ferromagnetic thin films*, „Acta Physica Polonica", 1969, t. 35, z. 4, s. 595–601

S. S., Wojtczak L., *The stoner theory of ferromagnetic thin films*, „Acta Physica Polonica", 1969, t. 36, z. 2 (8), s. 241–253

S. S., Wojtczak L., *Magnon frequencies in the band model of ferromagnetism*, „Acta Physica Polonica", 1970, t. 37, z. 2, s. 275–280

S. S., Wojtczak L., *Modéle de bandes avec aimantation inhomogéne dans une couche ferromagnétique*, „Journal de Physique", 1971, t. 32, Supplement au n° 2-3, s. C1-1174- C1-1176.

Prof. Ludwik Wertenstein (1887–1945)

Dorota Pietrzkiewicz
Warszawa

MATERIAŁY LUDWIKA WERTENSTEINA (1887–1945) (III–25)

Ludwik Wertenstein urodził się 16 kwietnia 1887 r. w Warszawie. Jego ojciec Jakub był lekarzem ginekologiem prowadzącym prywatną praktykę. Matka Stefania z domu Lande wywodziła się z rodziny Nusbaumów.

Ludwik Wertenstein rozpoczął naukę w 1897 r. w II rosyjskim gimnazjum w Warszawie, które ukończył w r. 1904 – jak sam wspominał – „ze złotym medalem, pomimo nagany za niewzięcie udziału w obchodach ku czci Gogola". W tym samym roku rozpoczął studia wyższe na Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim, na Wydziale Matematycznym. W lutym 1905 r. został wydalony z uczelni za uczestnictwo w strajku proklamowanym przez młodzież uniwersytecką. Po tych wydarzeniach zgłosił się do pracowni fizycznej Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie prowadzonej przez profesora geofizyki oraz działacza oświatowego Stanisława Kalinowskiego. Oprócz pracy w laboratorium uczył się języków klasycznych, historii, a także studiował ekonomię i socjologię, interesował się również literaturą i sztuką – głównie francuską.

W grudniu 1905 r. wyjechał do Francji, gdzie zapisał się na Faculté des Sciences jako wolny słuchacz. Pełnoprawnym studentem Sorbony został już w następnym roku akademickim, a w 1908 r., ukończywszy studium fizyki doświadczalnej, otrzymał licencjat.

Od 11 listopada 1908 r. pracował w paryskim laboratorium Marii Skłodowskiej-Curie. W okresie pięcioletniej praktyki u boku noblistki Ludwik Wertenstein opublikował (głównie w czasopismach „Comptes rendus de l'Académie des sciences", „Annales de chimie et de physique", „Journal de physique" i „Le Radium") 10 prac dotyczących odskoku jąder nuklidów promieniotwórczych następującego w wyniku emisji cząstek α oraz zdolności jonizacji i absorpcji emitowanego promieniowania. W 1913 r. uzyskał stopień docteur-sciences na podstawie rozprawy pt. *Recherches expérimentales sur le recul radioactif.* Wyniki otrzymane w toku swych badań referował m.in. na Kongresie Elektryczności i Radiologii w Brukseli (1910 r.) i na zjeździe Przyrodników i Lekarzy w Krakowie (1911 r.).

Do Polski powrócił latem 1913 r., aby wspólnie z Janem Kazimierzem Danyszem pracować w nowo utworzonym laboratorium Pracowni Radiologicznej Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Od tego czasu Jan Kazimierz Danysz, sprawujący obowiązki zastępcy kierownika, i Ludwik Wertenstein, będący asystentem, rozpoczęli badania. Pracownią w sposób formalny kierowała Maria Skłodowska-Curie. Pierwsze wyniki badań tego zespołu zostały przedstawione III Wydziałowi Towarzystwa Naukowego Warszawskiego już w czerwcu 1914 r.

Po I wojnie światowej Pracownia Radiologiczna TNW ponownie nawiązała kontakt z Marią Skłodowską-Curie, która po przybyciu do Warszawy w 1921 r. złożyła wniosek o mianowanie Ludwika Wertensteina zastępcą kierownika Pracowni. Na tym stanowisku pozostał on do 1925 r. W 1926 r. Maria Skłodowska-Curie objęła kierownictwo honorowe Pracowni, a jej rzeczywistym kierownikiem oficjalnie został Ludwik Wertenstein.

W pierwszych latach niepodległości sytuacja finansowa Pracowni była bardzo ciężka. Spowodowane to było, z jednej strony, dewaluacją żelaznego kapitału ofiarowanego przez fundatora pracowni Józefa Kernbauma, z drugiej zaś cofnięciem subwencji Kasy im. Mianowskiego oraz brakiem dotacji rządowych. Do r. 1923 znaczną część wydatków Pracowni Radiologicznej Ludwik Wertenstein pokrywał własnymi środkami. Około 1925 r. niekorzystna sytuacja finansowa zaczęła ulegać poprawie, głównie dzięki ofiarności Józefa Kernbauma.

W 1915 r. Ludwik Wertenstein prowadził wykłady w Towarzystwie Kursów Naukowych (w drugim semestrze z promieniotwórczości), a już w 1918 r. mianowany został profesorem radiologii Wolnej Wszechnicy Polskiej.

W 1919 r. zorganizował fabrykę przyrządów fizycznych ERGON, której dyrektorem był Józef Kramsztyk. Podczas wojny polsko-bolszewickiej fabryka ta wyrabiała urządzenia na użytek wojska. Przedsiębiorstwo przestało istnieć w 1923 r.

W 1923 r. Ludwik Wertenstein po raz koleiny wyjechał na pół roku do Paryża, do laboratorium Marii Skłodowskiej-Curie, w celu prowadzenia badań, które wymagały wykorzystania dużych ilości radu. Jego badania nie zostały ukończone. Wznowił je w 1925 r., tym razem w Anglii, w Cambridge, dokąd wyjechał na zaproszenie laureata Nagrody Nobla z dziedziny chemii (1908 r.) sir Ernesta Rutherforda.

Uzyskawszy stypendium z International Education Board (fundusz Rockefellera), w Cavendish Laboratory Ludwik Wertenstein pracował przez 2 lata. Wyniki swych badań – dotyczących głównie wyznaczenia objętości 1 curie radonu – opublikował w 3 rozprawach, w których opisał zastosowanie metod nauki o gazach rozrzedzonych w nauce o promieniotwórczości. Metody te rozwijał w dalszym ciągu po powrocie do Polski, gdyż przez długie lata głównym przedmiotem jego zainteresowania były zjawiska wynikające z wielkiego rozrzedzenia charakteryzującego substancje radioaktywne.

W latach 1927–1930 był dziekanem Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Wolnej Wszechnicy Polskiej.

Od 1930 r. był członkiem Zarządu Polskiego Towarzystwa Fizycznego, zaś w 1932 r. został wybrany na przewodniczącego Oddziału Warszawskiego Polskiego Towarzystwa Fizycznego. W 1931 r. był delegatem Polskiego Towarzystwa Fizycznego na uroczystości zorganizowane w Londynie ku czci Faradaya, a także brał udział w obchodach jubileuszu stulecia urodzin Clerka J. Maxwella w Cambridge. W rok później wyjechał na Kongres Elektryczności do Paryża, gdzie wygłosił referat pt. *Passage des particules électrisées a travers la matiere*. W 1934 r. wziął udział w światowym zjeździe w Londynie poświęconym m.in. zagadnieniom jądra atomowego, zaś w 1937 r. uczestniczył w Międzynarodowym Zjeździe Fizyków, Chemików i Biologów w Paryżu.

W latach 1933–1935 Ludwik Wertenstein prowadził wykłady z mechaniki teoretycznej i termodynamiki w Oddziale Wolnej Wszechnicy Polskiej w Łodzi.

Po odkryciu w 1934 r. sztucznej promieniotwórczości (radiofosforu, radioazotu, radioglinu) przez Irenę i Fryderyka Joliot Ludwik Wertenstein całą swoją uwagę skoncentrował na zagadnieniach fizyki jądrowej i przemian pierwiastków. W kierowanej przez niego Pracowni Radiologicznej TNW uzyskano 2 nowe radiopierwiastki: radioflour (powstający z azotu) oraz radioskand (powstający z potasu).

15 grudnia 1934 r. Ludwik Wertenstein został wybrany na czynnego członka Akademii Nauk Technicznych w Warszawie na Wydziale Nauk Matematyczno-Fizycznych. Jako członek Akademii brał m.in. udział w pracach Komisji Polskiego Słownictwa Technicznego, opracowując dział promieniotwórczości. Ponadto był członkiem: Koła Matematyczno-Fizycznego w Warszawie, Polskiego Towarzystwa Chemicznego, Polskiego Towarzystwa Fizycznego (w 1924 r. wybrano go na członka Komisji Rewizyjnej PTF), Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Mikołaja Kopernika we Lwowie.

Ludwik Wertenstein przez całe życie interesował się popularyzacją nauki, głównie fizyki i chemii. Z jego inicjatywy zostało wznowione wydawanie czasopisma „Wszechświat" przez Towarzystwo Przyrodników im. Mikołaja

Kopernika. W latach 1930–1931 był współredaktorem tego pisma, następnie członkiem redakcji „Wiedzy i Życia". Ogłosił wiele artykułów popularnonaukowych we wspomnianym „Wszechświecie", „Wiedzy i Życiu", „Przeglądzie Technicznym" oraz w gazetach codziennych.

Po wybuchu II wojny światowej Ludwik Wertenstein wraz z żoną Matyldą i córką Wandą przeniósł się z Warszawy do Turczynka pod Milanówkiem.

Z Turczynka drogą konspiracyjną przez Kopenhagę do Londynu Ludwik Wertenstein przesłał swoją ostatnią pracę naukową *Radioactive Gases Evolved in Uranium Fission* ogłoszoną w „Nature". Wiosną 1942 r. zmuszony był przenieść się do Krakowa, gdzie schronienia, we własnym mieszkaniu, udzielił mu profesor fizyki Marian Mięsowicz. Z początkiem 1944 r. przedostał się na Węgry. Zginął, raniony odłamkiem, 18 stycznia 1945 r. w Budapeszcie.

Ludwik Wertenstein w październiku 1916 r. ożenił się z Matyldą – córką Jerzego Meyera, warszawskiego kupca i działacza gospodarczego – z którą miał dwoje dzieci: Wandę i Piotra.

Materiały L. Wertensteina Archiwum PAN zakupiło w 1955 r. od córki profesora Wandy Wertenstein (1917–2003). Wpisano je do księgi nabytków pod numerem 43 (w bazie SEZAM nr zespołu 148). Wstępne prace porządkowe nad zespołem, mające na celu wyodrębnienie jednostek archiwalnych, przeprowadzone zastały bezpośrednio po nabyciu materiałów. W wyniku tych prac powstała pierwsza wersja inwentarza, bez wstępu oraz aneksów. Inwentarz przeredagowała, opatrzyła wstępem i aneksami mgr Dorota Pietrzkiewicz.

W wyniku prac porządkowych i inwentaryzacyjnych archiwalia L. Wertensteina podzielone zostały na 5 grup: I. Materiały twórczości naukowej; II. Materiały działalności twórcy spuścizny; III. Materiały biograficzne; IV Korespondencja; V. Materiały rodzinne. Dokumentom w poszczególnych grupach nadano układ chronologiczny oraz rzeczowo-chronologiczny.

Zgromadzone w Archiwum materiały pochodzą z lat 1910–1945, a ich objętość wynosi ok. 0,6 m.b.

Grupa I obejmuje materiały twórczości naukowej oraz popularnonaukowej z lat 1910–1938 i liczy 31 jednostek archiwalnych. Podzielona została na pięć podgrup obejmujących: A) opracowania, artykuły, referaty (10 j.a.); B) recenzje, głównie podręczników szkolnych i książek popularnonaukowych (1 j.a.); C) prace popularnonaukowe (7 j.a.); D) tłumaczenia i uzupełnienia (5 j.a.); E) materiały warsztatowe (8 j.a.).

Grupę II stanowią dokumenty z lat 1913–1940. Podzielono ją na trzy podgrupy: A) materiały działalności naukowej i organizacyjnej (13 j.a.); B) materiały działalności dydaktycznej i opiniowania prac (1 j.a.); C) materiały działalności wydawniczej (1 j.a.). Do najciekawszych i najbardziej wartościowych jednostek można zaliczyć tu dokumenty dotyczące Pracowni Radiologicznej Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, a zwłaszcza korespondencję, którą pozostawiono w tej grupie, gdyż dotyczy ona spraw wynikających z długiej i trwałej współpracy L. Wertensteina z tą instytucją. Grupa ta składa się z 15 j.a.

Grupa III zawiera materiały biograficzne, niestety zdziesiątkowane, gdyż tylko z lat 1937–1945. Znajdują się tu dokumenty osobiste (legitymacje, korespondencja) z okresu pobytu L. Wertensteina na Węgrzech oraz 11 brulionów jego dziennika.

Grupa IV obejmuje korespondencję wychodzącą oraz wpływającą z lat 1912–1939. W gronie korespondentów L. Wertensteina znaleźli się światowej sławy fizycy i chemicy, tacy jak: Patrick Blackett, James Chadwick, John Douglas Cockroft, Kazimierz Fajans, Irena i Fryderyk Joliot, Piotr Kapica, Max Planck, Maria Skłodowska-Curie czy sir Ernest Rutherford, jak również przedstawiciele świata nauki, reprezentujący inne dziedziny wiedzy i kultury, np. Ludwik Hirszfeld, Janusz Korczak czy Jadwiga Toeplitz z domu Mrozowska. W tej grupie znajdują się również zaproszenia.

Ostatnią, V grupę stanowią materiały rodzinne. Jest to mała grupa, gdyż tworzą ją 2 j.a. Pierwsza z nich zawiera materiały Matyldy Wertenstein (korespondencję, zaproszenia i dyplomy), zaś druga – korespondencję (wpływającą i wychodzącą) w sprawie uwolnienia Piotra Wertensteina, aresztowanego przez NKWD we wrześniu 1939 r. podczas próby przedostania się do Rumunii. W jednostce tej nie został dokonany tradycyjny podział na korespondencję wpływającą i wychodzącą, gdyż naruszyłoby to integralność dokumentów. Jednostka ta zawiera kserokopie listów oraz wypisów z korespondencji i narrację całej sprawy aresztowania oraz zaginięcia Piotra Wertensteina. W odnalezienie i uwolnienie syna profesora Wertensteina zaangażowany był Piotr Kapica, laureat Nagrody Nobla, który interweniował u Andrieja Wyszyńskiego, prokuratora generalnego (1933–1939) i wiceprzewodniczącego Rady Komisarzy Ludowych (1939–1944). Kserokopie tych materiałów w październiku 2004 r., w trakcie Dni Nauki Rosyjskiej w Polce, w imieniu Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk przekazał Archiwum PAN profesor Wiktor Niżankowski.

W Archiwum PAN materiałom L. Wertensteina nadano sygnaturę III–25. Inwentarz spuścizny liczy 58 j.a. i uzupełniony jest 14 aneksami obejmującymi spisy artykułów zawartych w poszczególnych jednostkach oraz spisy korespondentów. Ponadto listy L. Wertensteina znajdują się w materiałach Wacława Dziewulskiego (III–146, j. 95), Romualda Rosłońskiego (III–93, j. 142), Stanisława Kalinowskiego (III–228, teczka 24), zaś wspomnienia o nim w spuściźnie Ewy Kalinowskiej-Widomskiej (III–228, spis tymczasowy).

Źródła i bibliografia

Archiwum Polskiej Akademii Nauk, Materiały Ludwika Wertensteina sygn. III–25, j. 32–33, 41, 43–44, 47–49.

Baranowski Krzysztof, *Oddział Wolnej Wszechnicy Polskiej w Łodzi w 1928–1939*, Warszawa-Łódź 1977, s. 21, 24, 35, 71–72, 128.

Billig Wilhelm, *W dwudziestą rocznicę śmierci Ludwika Wertensteina*, „Postępy Fizyki", 16, 627 (1965), s. 627–629.

Danysz Marian, *Wspomnienie o Ludwiku Wertensteinie*, „Postępy Fizyki" 16, 631 (1965), s. 631–632.

Hurwic Józef, *Pracownia Radiologiczna im. Mirosława Kernbauma przy Towarzystwie Naukowym Warszawskim. W 40. rocznicę śmierci Ludwika Wertensteina*, „Postępy Fizyki" 37, 151 (1986), s. 151–168.

Oleszwicz Bolesław, *Lista strat kultury polskiej (1 IX 1939–1 III 1946)*, Warszawa 1947, s. 301.

Rotblat Józef, *Ludwik Wertenstein*, „Postępy Fizyki" 16, 633 (1965), s. 633–639.

Skubała-Tokarska Zofia, *Społeczna rola Wolnej Wszechnicy Polskiej*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1967, s. 83, 97, 98, 136, 137, 139, 140, 142, 144, 146, 147, 192, 197, 243.

Szpecht Józef, *Wśród fizyków polskich*, Lwów 1939, s. 327–350.

Walczak Marian, *Szkolnictwo wyższe i nauka polska w latach wojny i okupacji 1939–1945*, Wrocław 1978, s. 278, 288.

Wertenstein Wanda, *Jeden rok wojny*, [w:] „Rocznik Podkowiański" 1999: 4, s. 9–140.

Wkład Polaków do nauki. Nauki ścisłe. Wybór artykułów, wybrał, opracował i przedmową opatrzył Józef Hurwic, Warszawa 1967, s. 251–257, 259, 260, 263, 264, 265–276.

PZEGLĄD ZAWARTOSCI INWENTARZA

I.	**Materiały twórczości naukowej**	**1–31**
	A. Opracowania, artykuły, referaty	1–10
	B. Recenzje	11
	C. Prace popularnonaukowe	12–18
	D. Tłumaczenia i uzupełnienia	19–23
	E. Materiały warsztatowe	24–31
II.	**Materiały działalności twórcy spuścizny**	**32–46**
	A. Działalność naukowa i organizacyjna	32–44
	B. Działalność dydaktyczna i opiniowanie prac	45
	C. Działalność wydawnicza	46
III.	**Materiały biograficzne**	**47–49**
IV.	**Korespondencja**	**50–56**
	A. Korespondencja wychodząca	50
	B. Korespondencja wpływająca	51–55
	C. Zaproszenia	56
V.	**Materiały rodzinne**	**57–58**
	Aneksy 1–14	

I. MATERIAŁY TWÓRCZOŚCI NAUKOWEJ I POLPULARNONAUKOWEJ

A. Opracowania, artykuły, referaty

1. *Nowa metoda wyznaczania objętości jednego curie radonu*
   Opracowanie, rysunki, wykresy
   1925–1927, rkp., masz., j. ang., franc., pol., l., k. 65
2. *Pochwała fizyki*
   Fragmenty opracowania
   Przed 1935, masz. z popr. rkp., druk, l., k. 141, zob. aneks 1
   Druk: 1935
3. *Cztery okresy nauki o promieniotwórczości*
   Opracowanie
   B.d., rkp., l., k. 85
4. *Budowa atomu i przemiany pierwiastków*
   Fragmenty opracowania

   B.d., masz. z popr. rkp., l., k. 57
5. *O zjawisku Comptona*
   Artykuł, rysunki, odbitka korektorska
   1925, druk z popr. rkp., l., k. 15
   Druk: „Przegląd Matematyczno-Techniczny", 1925, 3, s. 41–49
6. *Contribution to the theory of the diffusion pump by...*
   Nowa metoda wyznaczania objętości 1 curie radonu (A new method of determination of the volume of 1 curie radon by...)
   On the purification of radon
   On the β-recoil
   Artykuły, streszczenie, résumé, summary, rysunki, wykresy
   1927–1928, rkp., masz. z popr. rkp., j. ang., franc., pol., l., k. 95
   Druk: poz. 1. „Proceedings of the Cambridge Philosophical Society", 1927, 23, s. 578–583; poz. 2. wersja w j. pol. „Sprawozdanie z posiedzeń TNW", 1927, XX, z. 6–9, s. 504–524; wersja w j. ang. „Philosophical Magazine", 1928: 6, s. 17–33; „Philosophical Magazine", 1927, 5, s. 1017–1027
7. *Considérations sur les transformations radioactives*
   L. W., F. Holweck, *Ionization potential of radon*
   O absorpcji radonu w niskich temperaturach (Vapour pressure and condensation of radon at low temperatures; Absorbtion du radon auxtemperatures basses)
   Artykuły, streszczenie, summary
   1930–1935, masz. z popr. rkp., j. ang., franc., pol., l., k. 53
   Druk: poz.1. „Comptes Rendus" 1932, 194, s. 2305–2307; poz. 2. „Nature" 1930, 126, s. 433; poz. 3. wersja w j. pol. „Acta Physica Polonica", 1934, 3, s. 469–484; wersja w j. ang. „Proceedings of the Royal Society. A", 1935, 150, s. 395–410
8. Maria Skłodowska-Curie
   Artykuły m.in. z „Przeglądu Technicznego", bibliografia, recenzja biografii Ewy Curie pt. *Madame Curie*
   ok. 1934–1938, masz. z popr. rkp., druk, j. ang., franc., pol., l., k. 46, zob. aneks 2
9. *Ciśnienie pary nasyconej radonu (notatka przedwstępna)*
   Passage de particules chargées d'électricité a travers la matière
   Referaty na: VI Zjazd Fizyków Polskich w Warszawie we wrześniu 1932 r.; Congres International d'Electricité, korespondencja (2 listy), toast na cześć braci de Brogile

1932–1933, masz. z popr. rkp., j. ang., franc., pol., l., k. 28
Druk: poz. 1. „Acta Physica Polonica" 1933, 2, s. 131–136

10. *O stanie przesycenia par bardzo rozrzedzonych*
Promienie α i przemiany pierwiastków
Referaty, poz. 2 wygłoszony w Kole Przyrodników Słuchaczy Wolnej Wszechnicy Polskiej
B.d., rkp., masz. z popr. rkp., l., k. 57

B. Recenzje

11. Oceny czasopism, podręczników szkolnych i książek popularnonaukowych
B.d., masz z popr. rkp., j. ang., pol., l., k. 131, zob. aneks 3

C. Prace popularnonaukowe

12. Felietony popularnonaukowe publikowane w prasie
Wycinki prasowe głównie z „Kuriera Porannego"
1933–1935, druk, l., k. 12, zob. aneks 4

13. Artykuły popularyzujące zagadnienia z zakresu chemii i fizyki A–E
Felietony druk. m.in. w: „Wiedzy i Życiu", „Wszechświecie", „Przeglądzie Technicznym", hasła do *Encyklopedii powszechnej Ultima Thule* i *Świat i Życie*, odczyty, scenariusze audycji radiowych
ok. 1933–1938, masz. z popr. rkp., l., k. 264, zob. aneks 5

14. Jw. F–M
ok. 1933–1938, masz. z popr. rkp., l., k. 260, zob. aneks 5

15. Jw. N–O
ok. 1933–1938, masz. z popr. rkp., l., k. 175, zob. aneks 5

16. Jw. P–Q
ok. 1933–1938, masz. z popr. rkp., l., k. 248, zob. aneks 5

17. Jw. R–S
ok. 1933–1938, masz. z popr. rkp., l., k 136, zob. aneks 5

18. Jw. T–Z
ok. 1933–1938, rkp., masz. z popr. rkp., l., k 179, zob. aneks 5

D. Tłumaczenia i uzupełnienia

19. E.N. da C. Andreda *Mechanizm natury*
Przekład L.W.
Przed 1934, masz. z popr. rkp., l., k.145

Druk: Warszawa 1934

20. C.G. Darwin *Nowe poglądy na materię*
Przekład Z. Chełmoński, przejrzał i uzup. L.W.
Przed 1935, masz., l., k. 158
Druk: Warszawa 1935

21. M. Skłodowska-Curie *Radioactivité*
Przekład i uzupełnienia do pracy M. Skłodowskiej-Curie
1935–1939, masz. z popr. rkp., j. franc., pol, l., k. 227
Druk: M. Skłodowska-Curie, *Promieniotwórczość*, tłum. i uzup. L. Wertenstein, Warszawa 1939; *Radioactivité*, Paris 1940

22. Jw.
Korespondencja związana z polską edycją *Radioactivité*
1935–1939, rkp., masz., j. franc., pol, l., k. 40, zob. aneks 6

23. A. S. Eddington *Gwiazdy i atomy*
Przekład L.W.
B.d., masz. z popr. rkp., l., k. 117

C. Materiały warsztatowe

24. *Cahier de laboratorie de physique* [Paris]
Obliczenia, opisy doświadczeń, wykresy
1910–1913, rkp., j. franc., l., sz., k. 282

25. Opisy doświadczeń fizyczno-chemicznych
Obliczenia, notatki prowadzone częściowo przez Matyldę Wertensteinową, m.in. *Oznaczenie stałych różnych aparatów*, fot.
1916–1923, rkp., j. franc., pol., l., sz., k. 44

26. Cavendish Laboratory
Obliczenia, notatki z uwagami E. Rutherforda, rysunki, opisy doświadczeń związanych z opracowaniem metody oznaczenia objętości 1 curie radonu, fot.
1926–1927, rkp., j. ang., pol., l., sz., k. 181

27. *Prężystość pary i absorpcja radonu*
Obliczenia, notatki, opisy doświadczeń, rysunki, wykresy
1932–1935, rkp., masz., l. i sz., k. 147

28. *Gazy powstające podczas bombardowania uranu neutronami (prace wykonane wiosną i latem 1939 r.)*
A method for the investigation of radioactive gases evolved during the fission of an uranium nucleus
Analizy wyników doświadczeń, rysunki, wykresy
1939, rkp., masz., j. ang., pol., l. i sz., k. 20

29. *In the terminal conductivity of mercury vapor by... Absorpcja pary Hg na szkle*
Opisy doświadczeń, obliczenia, rysunki, wykresy
B.d., rkp., j. ang., pol., l. k. 48
30. Doświadczenia fizyczno-chemiczne
Obliczenia, notatki, rysunki, wykresy
B.d., rkp., l. i sz., k. 50
31. *Fizyka jądra atomowego*
Plan książki
B.d., masz., l., k. 2

II. MATERIAŁY DZIAŁALNOŚCI TWÓRCY SPUŚCIZNY

A. Działalność naukowa i organizacyjna

32. Akademia Nauk Technicznych w Warszawie i Akademia Górnicza w Krakowie
Powołanie na członka czynnego Wydziału Technologicznego oraz do Komisji Bibliotecznej ANT, współpraca z Komisją Polskiego Słownictwa Technicznego ANT, korespondencja z Mieczysławem Jeżewskim z Akademii Górniczej
1930–1939, rkp., masz., j. ang., franc., pol., l., k. 33
33. Wolna Wszechnica Polska
Mianowanie na stanowisko kierownika Pracowni Fizyki Atomu, sprawozdanie z działalności pracowni, projekty programów nauczania, wniosek w sprawie utworzenia warsztatu mechanicznego dla Wydziału Nauk Matematyczno-Przyrodniczych, zaproszenia, korespondencja
1922–1939, rkp., masz., druk, l., k 28
34. Instytut Radowy w Warszawie
Notatka w sprawie głównych zadań i dalszego rozwoju Instytutu
1934, masz., l., k. 2
35. Towarzystwo Naukowe Warszawskie
Memoriał w sprawie zorganizowania warsztatów precyzyjno-naukowych do konstrukcji przyrządów fizycznych, projekt Instytutu Radiologicznego, nota *O potrzebie utworzenia w Polsce ośrodka fizyki jądrowej*, druki okolicznościowe, wycinek prasowy i zaproszenia
1913–1932, rkp., masz., druk., l., k. 35
36. Komisja Instytutowa TNW
Protokoły posiedzeń *Komisji wybranej przez Radę Pracowni Naukowych TNW do opracowania projektu instytutów badawczych*
1919–1920, rkp., l., k. 8
37. Pracownia Radiologiczna TNW
Komunikaty o pracach wykonanych w ramach pracowni, rysunki
1917–1938, rkp., masz. z popr. rkp., j. franc., niem., pol., l. i sz., k. 103
38. Jw.
Preliminarz budżetowy, sprawozdanie z działalności, wykaz przedmiotów pracowni oraz spis książek i czasopism przekazanych do Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, artykuł I. Starońskiego *Pracownia Radiologiczna im. Mirosława Kernbauma* [wycinek prasowy]
1922–1924, po 1938, 1954, rkp., masz., druk, l., k. 16
39. Jw.
Prace L.W. wykonane wspólnie z pracownikami Pracowni Radiologicznej TNW; opisy badań wykonanych wspólnie z W. Bargiełem, L. Herszfinklem, H. Jędrzejowskim, J. Rotblatem, A. Sołtanem, Z. Wasiutyńską
1923–1938, rkp., masz. z popr. rkp., j. ang., franc., niem., pol., l., k. 81
40. Jw.
Prace pracowników: koreferaty, opisy i wyniki doświadczeń
1923–1939, rkp., masz., j. ang., franc., niem., pol., l., k. 79, zob. aneks 7
41. Jw.
Korespondencja wpływająca i wychodząca
1912–1940, rkp., masz., j. ang., franc., niem., pol., l., k. 130, zob. aneks 8
42. Fundacja im. Feliksa Wiślickiego
Sprawozdania, wnioski stypendialne, korespondencja
1936–1939, rkp., masz., l., k. 46

43. Krajowe zjazdy naukowe
V–IX Zjazd Fizyków Polskich, XII Zjazd Przyrodników i Lekarzy Polskich, Zjazd Chemików Polskich w Poznaniu oraz VIII Konferencja Międzynarodowa Chemii Czystej i Stosowanej w Warszawie: sprawozdania, programy, zaproszenia, fotografie
1924–1940, rkp., masz., druk., fot., j. ang., pol., l. i sz., k. 137
44. Zjazdy, konferencje i kongresy zagraniczne
Materiały z obchodów: 70-lecia The Cavendish Laboratory, ku czci M. Faradaya, 100. rocznicy urodzin J.C. Maxwella programy, zaproszenia
1925–1937, rkp., masz., druk., fot., j. ang., franc., l. i sz., k. 115

B. Działalność dydaktyczna i opiniowanie prac

45. Oceny prac dyplomowych i magisterskich
1931–1932, masz., l., k. 8, zob. aneks 9

C. Działalność wydawnicza

46. Redakcja „Wiedzy i Życia" i „Wszechświata"
Tekst Saby Wertensteinówny *Drugi rok „Wszechświata"*; korespondencja L. Wertensteina z autorami artykułów
1928–1939, rkp., masz., l., k. 34, zob. aneks 10

III. MATERIAŁY BIOGRAFICZNE

47. Materiały z okresu pobytu na Węgrzech
Korespondencja, legitymacja, notatka *A theory of the origin of cosmic rays*
1944–1945, rkp., masz., j. ang., franc., niem., pol., węg., l., k. 14
48. Dziennik
Zapiski w brulionach wcześniej wykorzystywanych do prowadzenia notatek naukowych np. *Porównanie wytwarzania neutronów w berylu poprzez promieniowanie α radu C i toru C*; *Porównanie aktywacji radem i mezotorem z pełną parafiną i z receptorem pierwszy raz wewnątrz, drugi raz zewnątrz naczynia z berylem; Porównanie aktywacji radem i mezotorem...*
1937, 1941–1944, rkp., j. pol., sz., k. 209

49. Jw.
Zapiski
1944–1945, rkp., j. pol., węg., sz., k. 269

IV. KORESPONDENCJA

A. Korespondencja wychodząca

50. Osoby i instytucje C–W
1915–1938 rkp., masz., j. ang., franc., niem., pol., l., k. 98, zob. aneks 11

B. Korespondencja wpływająca

51. Osoby i instytucje A–F
1912–1939, rkp., masz., j. ang., franc., niem., pol., ros., l., k. 213, zob. aneks 12
52. Jw. G–M
1912–1939, rkp., masz., j. ang., franc., niem., pol., l., k. 225, zob. aneks 12
53. Jw. N–T
1912–1939, rkp., masz., j. ang., franc., niem., pol., ros., l., k. 185, zob. aneks 12
54. Jw. U–Z
1913–1939, rkp., masz., j. ang., franc., niem., pol., l., k. 196, zob. aneks 12
55. Korespondencja z czytelnikami felietonów popularnonaukowych drukowanych w „Kurierze Porannym"
1933–1937, rkp., masz., l., k. 49, zob. aneks 13

C. Zaproszenia

56. Zaproszenia
Wśród nadawców m.in.: Gonville and Caius College, Muzeum Przemysłu i Rolnictwa, Zarząd Miasta Stołecznego Warszawy, Rektor i Senat Uniwersytetu Warszawskiego, Rodzina Wojskowa, Kancelaria Prezydenta RP
1921–1930, rkp., druk, j. ang., franc., hol., pol., l., k. 25

V. MATERIAŁY RODZINNE

57. Matylda Wertenstein z domu Meyer
Korespondencja, zaproszenia i dyplom
1914–1932, rkp., masz., druk., j. ang., franc., pol., l., k. 59, zob. aneks 14

58. Piotr Wertenstein
Korespondencja w sprawie uwolnienia P. Wertensteina oraz Józefa Banatkowicza wraz z opisem wydarzeń związanych z tą sprawą, uzupełnionym o informacje ze spuścizny Piotra Kapicy znajdującej się w Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk. Wypisy, kserokopie listów pisanych w celu uwolnienia syna L. Wertensteina z rąk NKWD, listy: L. Wertensteina, Marii Werten, Stefana Meyera, Jana Kotta, Piotra Kapicy i Andrieja Wyszyńskiego oraz Polskiego Czerwonego Krzyża
1940–1941, rkp., masz., j. ang., pol., ros., l., k. 32

ANEKS 1

J. 2. *Pochwała Fizyki*
Albert Einstein
Bridge i matematyka
Cavendish Laboratory
Ciekłe powietrze
Dialog o indeterminizmie
Drugie prawo Newtona
Elektron
Energia
Epoka bohaterska
Fala
Fizyka polska
Gwiazdy
Irving Langmuir
Jądro atomu
Kariera naukowa
Kryształy
Łowcy atomu
Obraz utajony

Plus i minus
Pochwała fizyki
Początek świata
Promieniotwórczość
Puste i pełne
Reklama świetlna
Rozmowa w kolejce
S = k. lg W
Statystyka ludzi i atomów
Śnieg
Tablica Mendelejewa
Temperatura najniższa
Trzej laureaci Nobla
Trzęsienia ziemi
Zagadnienie stosunku części do całości [L.W., Dembowski J.]

ANEKS 2

J. 8. Maria Skłodowska-Curie
Madame Curie
Maria Skłodowska-Curie
Maria Skłodowska-Curie [wycinek z „Przeglądu Technicznego"]
[*Odkrycie radu...*]
Oeuvre scientifique de Madame Curie
Skłodowska-Curie Marja
Travaux scientifiques de Madame Curie
Życiorys Marii Curie

ANEKS 3

J. 11. Oceny czasopism, podręczników szkolnych i książek popularnonaukowych
„Acta Physica Polonica", t. I, z. 3 i 4
Białobrzeski Cz., *Budowa atomu i pojęcie materii w fizyce współczesnej*
Bragg W.H, *Stare rzemiosła i nowa nauka*
Bragg W.H, *Świat dźwięków*
Crane H.R, Halpern J., *New experimental evidence for the neutrino*
Dzieje rozwoju fizyki

Gamow G., *Constitution of atomic nuclei and radioactivity*
Grotowski M., *Newton*, cz. I
Grotowski M., Sadzewiczowa M., Werner W., Ziemecki S., *Dzieje rozwoju fizyki w zarysach*, t. I–II
Hass A., *Zasady fizyki*
Infeld L., *New ways of science*
Infeld L., *Nowe drogi nauki*
Jeans J.H, *EOS czyli granice astronomii*
Jeans J.H, *Niebo*
Jeżewski M., *Tajemnice rurki próżniowej*
Kalinowski S., *Nauka fizyki. Podręcznik dla szkół humanistycznych*, tom III. *Elektryczność i magnetyzm*
Kalinowski S., *Fizyka*, tom III. *Elektryczność i magnetyzm*
Kasa im. Mianowskiego. Instytut Popierania Nauki. Dzieje, zadania, organizacja 1881–1929
Lalik Z., *Elektryczność, magnetyzm. Podręcznik dla klas wyższych szkół średnich*
Malec S., *Harce elektronów*
Meadwcroft W.H., *T.A. Edison Życie i Dzieła*
Natanson W., *Widnokrąg nauki*
Natanson W., Zakrzewskiego K., *Nauka fizyki*, cz. III
[*Ocena podręcznika Tredecim...*]
[*Podręcznik pod godłem Atom...*]
Pincussen L., *Fotobiologia*
Pleśniewicz S., *Układ okresowy pierwiastków*
[*Recenzja podręcznika dla klasy IV-tej gimnazjum pod godłem „Berenice"*]
Rutherford E., Chadwick J., Ellis C.D, *Radiations from radioactive substances*
Szczeniowski Sz., Ziemecki S., *Promieniowanie i materia. Idee i fakty fizyki nowoczesnej*
Tatarówna, *Życiorysy zasłużonych kobiet*
Wojnicz-Sianożęcki J., Doborzyński, *Fizyka w zakresie gimnazjum*, cz. II
Zakrzewski K., *O promieniotwórczości. Podręcznik dla słuchaczy szkół wyższych*

ANEKS 4

J. 12. Felietony naukowe publikowane w prasie
Fizyka sportu
Izaak Newton
Od gwiazdy do atomu
Quod felix faustum ...
Rada Miejska m. Łodzi w walce z kulturą
Trzydziestolecie Prezydenta
U progu odwiecznej zagadki
Wizyta w pracowni

ANEKS 5

J. 13. Artykuły popularyzujące zagadnienia z zakresu chemii i fizyki A–E
Albert Abraham Michelson
Alchemia gwiazd i ziemi: rozbijanie pierwiastków, transmutacja pierwiastków
Atomy w głośniku
[*Bardzo byłbym rad, gdyby mój żart sylwester...*]
Bez tytułu
Budowa atomu
Budowa jądra atomowego
Budowa jądra i przemiany pierwiastków
Budowa materii
Ciśnienie
Co fizyka daje ludzkości
Deszcz
[*Dowiadujemy się z gazet...*]
Druga zasada
Działanie bakteriobójcze promieni Röntgena małej przenikliwości
Działanie biologiczne promieni gamma
Dzieło Rutherforda
Dżuma w próbówce
Elektron
Elektron dodatni
Energia
J. 14. jw. F–M
Fala
Fizyka

Fizyka i filozofia
Fluorescencja
Galileusz
Gama
Geneza materii
Heisenberg, Schrödinger, Dirac
Irving Langmuir
Istota światła
Izotopy
James Clerc Maxwell
[*Jest w tem niewątpliwie coś...*]
Johannes Kepler
Jonizacja gazów
[*Każda epoka posiada właściwą sobie postawę...*]
Kryształy i ich budowa
Kwantów teoria
Langmuir Irving
Laureaci tegorocznej Nagrody Nobla
Liczba w fizyce dzisiejszej
Literatura popularnonaukowa w Polsce
Magnetyzm
Marian Smoluchowski
Masa
Materia
Materia i promieniotwórczość
Mechanika

J. 15. Artykuły popularyzujące zagadnienia z zakresu chemii i fizyki N–O
[*Na wystawie...*]
[*Najpierw parę szczegółów biograficznych... o E. Rutheffordzie*]
Neutron
N[*ewton*] *Isaac*
[*Nie jest moją rzeczą...*]
Nieco o atomach
Nieprzekraczalne granice poznania świata atomowego
Nowa metoda wyznaczania przyspieszenia siły ciężkości
Nowe fakty z optyki metali
Nowe sposoby rozbijania atomów
O ciężkim wodorze
O ciągłości zjawisk

O magnetyzmie
O neutronach
O świetle widzialnem i niewidzialnem
O zasadzie względności
Obecne poglądy na budowę jądra atomowego
Od gwiazd do atomu
Odczyty w poście
Odkrycia dodatkowego elektronu

J. 16. Artykuły popularyzujące zagadnienia z zakresu chemii i fizyki P–Q
Para
Perpetuum mobile
Pierwiastek chemiczny
Pierwiastki chemiczne i ich przemiany (il.)
Pojęcie siły w fizyce współczesnej
Pojęcie siły w kwantowej mechanice
Postępy fizyki polskiej w 1935
Prace śp. M. Smoluchowskiego o granicach ważności termodynamiki
Prędki ładunek
Promieniotwórczość
Promieniotwórczość naturalna i sztuczna
Promieniowanie
Promienie kosmiczne
Próba wykrycia fluktuacji światła
Próżnia
Przemiany pierwiastków we wszechświecie
Quod felix faustum...

J. 17. jw. R–S
Rad
Ramana efekt
Röntgena promienie
Rozszerzalność
Ruch
Ruch fotonów wewnątrz gwiazd
Rutherford Ernest
Rzeczy najmniejsze i największe
Schrödinger Erwin
Soczewka
Statyka

Stos elektryczny
Skutek i przyczyna w zjawiskach przyrody
Słońce
[*Sprawa transmisji pierwiastków...*]
[*Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji w Londynie*]
Stare rzemiosło i nowa nauka
Sztuczna promieniotwórczość

J. 18. Artykuły popularyzujące zagadnienia z zakresu chemii i fizyki T–Z
Tarcie
Trzy jubileusze
[*Ubolewam nad jednostronnością moich artykułów...*]
Uwagi do artykułu Bondera
Uwagi noworoczne o kalendarzu
Uwieńczenie współpracy nauki z techniką
Uzupełnienie jakiegoś odczytu
W czterdziestą rocznicę odkrycia radu
[*W poprzedniej pogadance...*]
W setną rocznicę urodzin Dymitra Mendelejewa
Warstwy monomolekularne
Widełki strojowe kwarcu próżni
Woda na wagę złota
[*Wśród rozważań naszych nad twórczością Smoluchowskiego...*]
Z dziejów nauki o świetle
Z powodu Zjazdu Elektrotechników
Zagadnienie jądra atomowego
Zasada zachowania energii
Zjawisko Zeemana
Zmienność radu, uranu
Znaczenie radu

ANEKS 6

J. 22. Korespondencja związana z polską edycją *Radioactivité*

Korespondencja wychodząca

Freymann M.	1939	l. 2
Joliot Frédéric	1938–1939	l. 3
Joliot-Curie Irena, Joliot Frédéric	1937–1939	l. 3
Komitet Kasy im. Mianowskiego	1935	l. 2

Komitet Wydawniczy Podręczników Akademickich przy Ministerstwie WRiOP	1938, b.d	l. 5

Korespondencja wpływająca

Doroszewski Witold	1936	l. 1
Freymann M.	1938–1939	l. 4
Huber Maksymilian Tytus	1936–1938	l. 3
Joliot Frédéric	1938	l. 3
Joliot-Curie Irena	1935–1939	l. 3
Joliot-Curie Irena, Joliot Frédéric	1936–1939	l. 2
Kasa im. Mianowskiego	1939	l. 1

ANEKS 7

J. 40. Prace pracowników Pracowni Radiologicznej TNW

Herszfinkiel Henryk, [*Dwa ciała promieniotwórcze są izomerami...*]

Herszfinkiel Henryk, *O emisji elektronowej metali pod wpływem promieni* α

Herszfinkiel Henryk, *On the number of electrons ejected under the influence of hard rays*

Herszfinkiel Henryk, *Sur la pénétration de la reaction chimique entre liquide et solide a l'intérieur du corps solide*

Herszfinkiel Henryk, Dobrowolska Helena, *Zu Herrn G. I. Pokrowski's Arbeiten: „Über Wahrscheinlichkeitsgesetz bei dem Zerfall radioaktiver Stoffe sehr kleiner Konzentration" und Über das herausschleudern von* α*-Teilchen aus Atomkernen radioaktiver Stoffe*

Herszfinkiel Henryk, Dobrowolska Helena, *Uwagi o prawie prawdopodobieństwa i wyrzucaniu cząsteczek* α *z jąder atomów promieniotwórczych*

Jędrzejowski Henryk, *O grupach atomów promieniotwórczych*

Jędrzejowski Henryk, *O pewnym przykładzie ruchliwości atomów promieniotwórczych na powierzchni ciał stałych*

Jędrzejowski Henryk, *Sur un exemple de la mobilité des atoms radioactifs sur les surfaces des corps solides*

Niewiedzka Irena, *Wydajność odskoku β*

N.N., [*Celem niniejszej pracy jest zbadanie niektórych reakcji elektrochemicznych...*]

Rotblat Józef, *Przyczynek do znajomości dyfuzji w gazach bardzo rozrzedzonych*

Rotblat Józef, *Emission of neutrons accompanying the fission of uranium nuclei*

Rotblat Józef, *Resonance levels for absorption of neutron*

ANEKS 8

J. 41. Pracownia Radiologiczna TNW

Korespondencja wychodząca

Chęcińska Halina	1939	l. 1
N.N.	1939	l. 1
Wertenstein Ludwik	1940, b.d.	l. 14

Korespondencja wpływająca

Cieńciała Adolf	1939	l. 3
Herszfinkiel Henryk	1923–1929	l. 23
Jabłonowski Aleksander	1912	l. 1
Lachs Hilary	1922–1927	l. 10
Pułaski Franciszek	1925	l. 1
Rotblat Józef	1930–1939	l. 9
Stołyhwo Kazimierz	1925–1928	l. 4
Wasiutyńska Zofia	1934–1939	l. 8
Witkowski D. [zastępca dyrektora sanatorium ZUS]	1939	l. 1

ANEKS 9

J. 45. Oceny prac dyplomowych i magisterskich

Birenbaum Michał
Rajfeld Chaim
Rotblat Józef
Stelman Oskar
Wroncberg Abram

ANEKS 10

J. 46. Redakcja „Wiedzy i Życia" i „Wszechświata"

Korespondencja wychodząca

Dembowski Jan	1935	l. 2
Fajans Kazimierz	1936	l. 1
Gadomski J.	1933	l. 1
Hirszfeld Ludwik	1933	l. 1
Hryniewiecki Bolesław	1933	l. 1
Stenz Edward	1933	l. 1
Stołyhwo K[azimierz]	1933	l. 1
Tokarski Julian	1931	l. 1
Wolski T.	1933	l. 1
Zakrzewski Konstanty	1933	l. 2

Korespondencja wpływająca

Błędowski Ryszard	1928	l. 1
Dembowski Jan	1934–1939	l. 10
Hirszfeld Ludwik	1933	l. 1
Hryniewiecki Bolesław	1933	l. 2
Stenz Edward	1933	l. 1
Wierzbicki Witold	1933	l. 1
Zakrzewski Konstanty	1933	l. 4

ANEKS 11

J. 50. Korespondencja wychodząca osoby i instytucje C–W

Cavendish Laboratory-Cambridge	1926	l. 1
Chadwick James	1934–1938	l. 2
Darwin C.G.	1938	l. 1
Fajans Kazimierz	przed 1919	l. 1
Galabert R.	1939	l. 1
Goldberg	b.d.	l. 1
Gray	1932	l. 2
Korczak Janusz	1937	l. 2
Marcovich	1927	l. 1
Meitner Lise	1928	l. 1
Muzeum Techniki i Przemysłu	1938	l. 1

[Natanson Władysław]	1935	l. 1
„Nature" – redakcja	1932	l. 1
Prezes PTF [Białobrzeski Czesław]	1937	l. 2
Radlińska Helena	1937	l. 1
Rektor Sorbony	b.d.	l. 1
Rutherford Ernest	1925	l. 2
Skłodowska-Curie Maria	1915–1928	l. 8
Suszko Jerzy	1938	l. 1
Trowbridge Augustus	1925–1927	l. 4
Wertenstein Maryla	b.d.	l. 1
Wertenstein Stefania i Jakub	1917–1925	l. 3
Wertenstein Zofia	1922	l. 3
Weyberg Zygmunt	1935	l. 1
Wiślicki Feliks	1932	l. 1
N.N.	1932	l. 3

ANEKS 12

J. 51. Korespondencja wpływająca osoby i instytucje A–F

Andrade E.N. da C.	1935	l. 1
Angarten	1938	l. 1
Bartnica Wanda	1925–1938	l. 7
Bethune Baker J.F. i E.	b.d.	l .1
Białaszewicz Kazimierz (TNW)	1923	l. 1
Białobrzeski Czesław	1923–1930	l. 2
Biczyk Józef	1925	l. 2
Bionne [?] B.	1914	l. 1
Birstien Gustaw	1939	l. 1
Blackett Patrick Maynard Stuart	1928–1929	l. 5
Błędowska Zofia	1926–1933	l. 11
Błędowski Ryszard	1926–1931	l. 6
Boguski Józef Jerzy	1929	l. 1
Brierley William W.	1925–1928	l. 3
Briggs George Henry	1927–1939	l. 2
Brillouin Léon Nicolas	1924	l. 1
Broglie Maurice de	1913–1921	l. 2
Bronk Detlev W.	1930	l. 2
Buczaczer Michał	1932–1933	l. 2

Cam Helen i Marjorie	1933–1935	l. 6
Cambridge Philosophical Society	1935	l. 1
Chadwick James	1927–1939	l. 14
Chamié Catherine	1928	l. 1
The Calarendon Press Oxford (w spr. tłum. Eddindtona Stars and Aatoms")	1929	l. 1
Cockroft John Douglas	1932–1938	l. 4
Danysz Jan Kazimierz	1912–1914	l. 3
Danysz Marian	1934	l. 1
Darwin Charles G.	1938	l. 1
Dauvillier Alexandre	1924	l. 2
Dee P. I.	1938	l. 1
Dickstein Samuel	1912–1937	l. 3
Dłuska Bronisława	1925–1936	l. 2
Dolejśek Vaclav	1934–1935	l. 2
Dunoyer L.	1921–1923	l. 4
Dziewulski Wacław	1930–1938	l. 2
Eddington Arthur Stanley	1927	l. 1
[Ettingen] F.	1938	l. 1
Fajans Kazimierz	1912–1936	l. 34
Falk Teodor	1921–1923	l. 4
[Falk-Fabian] Jeanne	1929	l. 1
Ferrari Emilie	1913	l. 1
Flaszen Juliusz	1933	l. 1
Flatau Edward	1923–1929	l. 4
Fowler Ralph Howard	1938	l. 1
Franenstein Jerzy	1934	l. 1
Fuliński Benedykt	1924–1925	l. 2

J. 52. Korespondencja wpływająca osoby i instytucje G–M

Galabert R.	1924–1939	l. 6
Gauthier-Villars Editeur	1912–1913	l. 4
[Gent] Lucy	1926	l. 4
Ginsberg Aniela i Tadeusz	1924–1930	l. 6
Godlewska-Huberowa Janina	1923–1924	l. 2
Grotowski Marian	1927	l. 1
Hackspill Louis	1923	l. 1
Hertz Amelia	1913–1923	l. 2
[Hertz] Leon	1929	l. 1

Hirszberg Franciszek	1929	l. 1
Holweck Fernard	1924–1936	l. 21
Holweck Jacqueline	[1930], 1933	l. 5
Infeld Leopold	1929	l. 1
Jabłoński Aleksander	1937	l. 1
Jędrzejowski Henryk	1923–1927	l. 8
Job André	1923	l. 2
Joliot Frédéric	1932–1939	l. 5
Kalinowski Stanisław	1938	l. 1
Kapica Piotr	1931	l. 1
Keilin Anna	1933	l. 1
Keilin D.	1928–1929	l. 2
Kohlrausch Fritz	1926	l. 1
Koło Matematyczno-Fizyczne	1913	l. 1
Komitet Daru Narodowego dla Marii Skłodowskiej-Curie	1925	l. 2
Komitet Organizacyjny Akademii ku czci śp. Marii Skłodowskiej-Curie	1935	l. 3
Kopystyński Ignacy	1935	l. 1
Korczak Janusz	[1937]	l. 1
Kott Jan	1934, b.d.	l. 6
Kottowie Kazimiera i Maurycy	1913–1937	l. 14
Kowalewska Maria	1935	l. 2
Krassowski J.	1926–1929	l. 3
Krozer Sz.	1939	l. 1
Książnica Atlas	1929	l. 1
Książnica Polska	1924	l. 1
[Laborde Albert]	1913	l. 1
Lachs Hilary	1935	l. 1
Langevin Paul	1912–1930	l. 2
Laporte Marcel	1936–1939	l. 3
Leybold's Nachfolger E.	1913–1929	l. 4
Loria Stanisław	1935	l. 1
Luxemburgowa Róża	1929	l. 1
Łódzkie Stowarzyszenie Techników	1931–1934	l. 1
Mc Gee J. D.	1930	l. 1
Mc Kie Helen	1915–1928	l. 3

Mc Kie Kitty	1915–1931	l. 4
Mac Millan Helen B.	1938	l. 1
Mathison M.	1933	l. 1
Meitner Lise	1928	l. 3
Meyer Jan	1925–1929	l. 3
Meyer Stanisław	1925–1932	l. 6
Meyer Stefan	1913–1927	l. 8
Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego	1926–1933	l. 2
Minkiewicz Romuald	1923–1930	l. 3
[Minkowska?]	1937	l. 2
Zofia Modzelewska-Szperowa	1925–1938	l. 4
Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie	1935	l. 1
Muzeum Techniki Przemysłu (dyrektor Kazimierz Jackowski)	1938	l. 1

J. 53. Korespondencja wpływająca osoby i instytucje N–T

Natanson Władysław	1927–1935	l. 7
„Nature" of the Editor	1933–1937	l. 2
Niewiedzka Irena	1931	l. 1
Niewodniczański Henryk	1933–1934	l. 3
O.J.	1932	l. 1
[Opieniówna] H.	1931	l. 1
Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych	1933	l. 1
Pamianowski Józef	1927	l. 1
Patkowski Józef	1935	l. 1
Pawłowski Cezary	1938	l. 1
Perrin Francis	1932	l. 1
Perrin Jean	b.d.	l. 1
Pęczalski Tadeusz	1934	l. 1
Pieńkowski Stefan	1926–1931	l. 3
Planck Max	1912	l. 2
Polskie Radio	1938	l. 1
Polskie Towarzystwo Chemiczne	1925	l. 1
Polskie Towarzystwo Fizyczne	1938–1939	l. 3
Polskie Towarzystwo Medycyny Społecznej	1923	l. 1

Polskie Towarzystwo Politechniczne	1925	l. 1
Polskie Towarzystwo Przyrodników im. M. Kopernika	1932–1935	l. 3
Przegląd Mechaniczny	1939	l. 1
Ptaszycka A.	1939	l. 1
Ragay Leonard	1913–1929	l. 2
Rajchmann Aleksander	1932	l. 1
Ratner S.	1914	l. 1
Ratner Z.	1912	l. 2
[Reicher Zofia]	1929–1931	l. 3
Roberts V.	1934–1937	l. 3
Rose Jerzy	1938	l. 1
[Rosenblum Salomon]	1933	l. 1
Rotblat Józef	1938	l. 1
Russ Sidney	1913	l. 1
Rutherford Ernest	1925–1932	l. 18
S.S.	1926	l. 1
[Scialtrel] A.	1932	l. 1
Silberstein Ludwik	1919–1920	l. 2
Skinner H.W.B	1928–1934	l. 3
Skłodowska-Curie Maria	1908–1931	l. 15
Sommerfeld Arnold	1930	l. 1
[Stellman] Oskar	1926–1932	l. 3
Stowarzyszenie Elektryków Polskich	1932–1933	l. 2
Stowarzyszenie Hutników Polskich	1932–1933	l. 2
Stowarzyszenie Inżynierów w Warszawie (Oddział w Częstochowie)	1936	l. 1
Stowarzyszenie Inżynierów i Architektów w Łodzi	1936–1937	l. 3
Suszko Jerzy	1938	l. 1
Szalayowa Helena	1938	l. 1
Szmidt-Czernyszew Jadwiga	b.d.	l. 1
Świętosławski Wojciech	1926–1938	l. 2
Thibaud Jean	1932	l. 1

Thugutt Stanisław	b.d., 1926	l. 3
Tisdale W.E.	1928	l. 2
Toeplitz	1944	l. 10
Toeplitz Artur	1920	l. 2
Toeplitz Zygmunt	1929	l. 1
Toeplitz Jadwiga z domu Mrozowska	1921	l. 1
Tołwińska Janina	1930, b.d.	l. 2
Trewbridge Augustus	1926	l. 1
Tykociner Józef T.	1921–1925	l. 6

J. 54. Korespondencja wpływająca osoby i instytucje U–Z

Université de Paris	1920	l. 3
Universitetets Kemiske Laboratorium	1936	l. 1
Uniwersytet Warszawski	po 1935	l. 1
Uxkull-Gyllenband Helena	1938–1939	l. 3
Verstone (rodzina)	1929–1939	l. 21
Viweger Teodor	1923	l. 5
Wachsmuth Richard	1913	l. 2
Wasiutyńska Irena	1935	l. 1
Wasiutyńska Zofia	b.d.	l. 1
Wellisch Karol	1929	l. 1
Wellischowa Anna	1927–1928	l. 2
Wellischowa Jadwiga	1929	l. 1
Wertenstein Henryk i Zofia	1923–1929	l. 6
[Wertenstein] Julia	1913	l. 1
Wertenstein Maria	1919–1939	l. 18
Wertenstein Matylda	1921–1935	l. 8
Wertenstein Stefan	1929	l. 1
Wertenstein Stefania	1923–1936	l. 11
Wertenstein Wanda	1923–1935	l. 2
Weyberg Zygmunt	1933–1935	l. 9
Weyssenhoff Jan	1933–1939	l. 2
Wiener Franz	1920	l. 1
Williams Rachel	1930, b.d.	l. 2
Wilson Charles Thomas Rees	1928–1930	l. 4
Wolna Wszechnica Polska	1923–1930	l. 5
Wydawnictwo J. Przeworskiego	1933–1934	l. 3
Wynn-Williams C. Eryl	1937	l. 3

Ziemecki Stanisław	1922–1935	l. 12
Zyve D. L.	1921–1936	l. 5
Związek Chemików Żydów w Polsce	1934	l. 1
N.N.	1913–1922	l. 4

ANEKS 13

J. 55. Korespondencja z czytelnikami felietonów popularnonaukowych

Anscher Sebastian	1935	l. 2
Chlumna Konrad	1935	l. 1
Czaczkes Marceli	1937	l. 1
Kluge Roman	1935	l. 1
Kozłowski Józef	1935	l. 1
Kuszelewska-Rayska Stanisława	1935	l. 1
Łaganowski Leon	1933	l. 1
M.G	1935	l. 1
Madaliński Z.	1935	l. 1
Maurik Zofia	1935	l. 1
Michalski Jan	1935	l. 1
Milewski Eugeniusz	1935	l. 1
Nowicki Konstanty	1933	l. 4
Olczak (?) Henryk	1935	l. 1
Olszański H.	1935	l. 1
Orczykowski Kazimierz	1938	l. 2
Pietrzyk Jan	1935–1936	l. 3
Siwicki (?) J.	1935	l. 1
Stachurski W.	1934	l. 1
Tomajczyk Julian	1935	l. 1
Tuszowski Roman	1935	l. 1
Uszakow Walery	1935	l. 2
Wojtanowiczowa Stanisława	b.d.	l. 1
Wolski Jan Leszek	1935	l. 1

ANEKS 14

J. 57. Matylda Wertenstein z d. Meyer

Korespondencja wpływająca

Adler W.	1914–1915	l. 2
Bielecki Jan	1914–1915	l. 6
Falski Marian	1915–1916	l. 2
Lande Zofia	1914	l. 2
Meyer Jerzy	1916	l. 3
Meyer Stanisław	1915	l. 1
Meyer Stefan	1915	l. 1
Meyer Zofia	1915	l. 1
Nuoffer Franciszek	1917	l. 1
Schwarz Hugo	1915–1916	l. 3
Toeplitz Lina	b.d.	l. 2
Toeplitzowie Henryk i Maria	1915	l. 1
N.N.	1911	l. 1

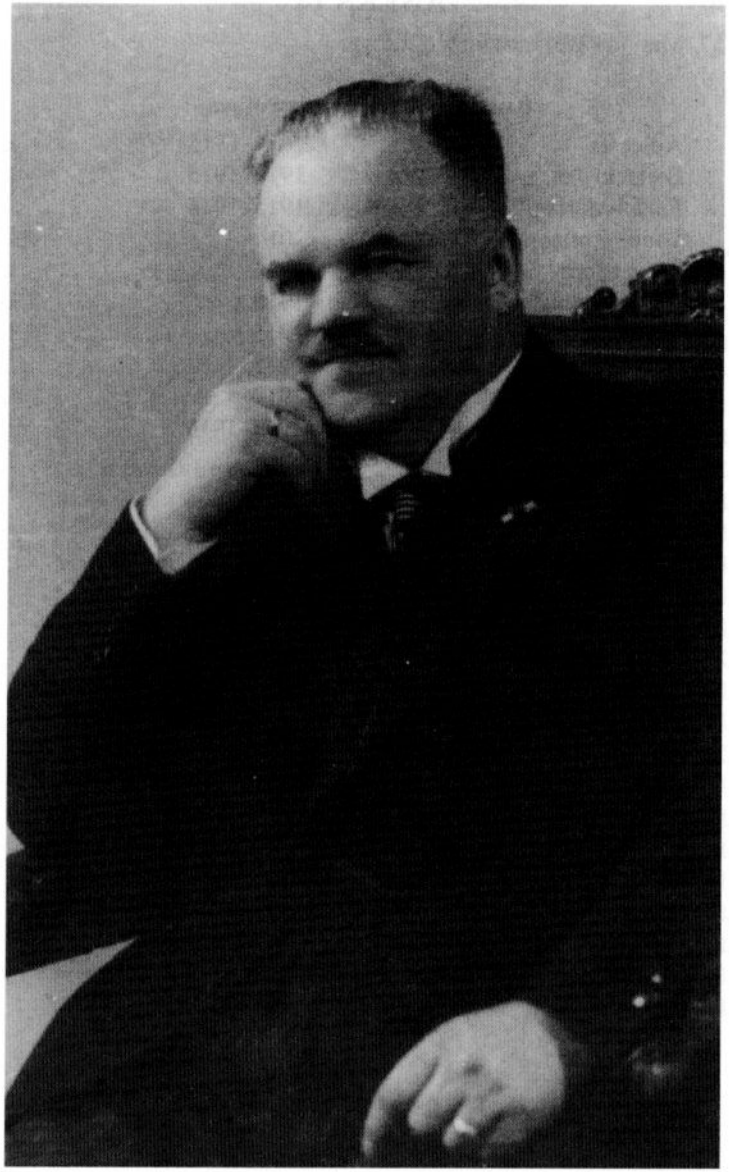

Prof. Mieczysław Wolfke (1883–1947)

Mieczysław Flis,
Hanna Szymczyk

MATERIAŁY MIECZYSŁAWA WOLFKEGO (1883–1947) (III-71)

Mieczysław Władysław Wolfke urodził się w 1883 roku w Łasku k. Łodzi jako syn Karola – inżyniera drogowego, dyrektora gimnazjum w Częstochowie i Ludwiki z Kośmińskich. Już w szkole przejawiał zainteresowania fizyką i matematyką . W wieku lat 15 (1898) opatentował w Rosji i Niemczech „teletroskop" – urządzenie do przesyłania obrazów na odległość za pomocą fal elektromagnetycznych. Po ukończeniu szkoły realnej w Sosnowcu i gimnazjum w Częstochowie w 1901 r. rozpoczął studia nauk matematyczno-fizycznych na wydziale nauk ścisłych uniwersytetu w Liège (Leodium). W latach 1904–1907 studiował na Paryskiej Sorbonie fizykę i matematykę, pracując również w tym okresie w laboratorium fizycznym u profesora Piere'a de Heena . W roku 1907 opublikował swą pierwszą prace naukową *L'electron considere comme un centre des pression dans l'ethere* (*Elekton uważany jako ośrodek ciśnienia w eterze*).

W 1907 r. M. Wolfke opuścił Paryż i po uzyskaniu od Kasy Mianowskiego stypendium na pogłębienie studiów w dziedzinie fizyki rozpoczął pracę w Zakładzie Fizycznym Uniwersytetu Wrocławskiego pod kierunkiem profesora Ottona Lummera. Tu uzyskał w 1910 roku doktorat z odznaczeniem za pracę : *Über die Abbildung eines Gitters bei künstlicher Begrenzung* (*O odwzorowywaniu siatki ze sztuczną przesłoną*). Zajmował się też w tym okresie zagadnieniem promieni katodowych wynajdując nowy rodzaj lampy katodowej.

W okresie 1910–1911 pracował w zakładach optycznych Zeissa w Jenie nad badaniem i produkcją lampy Cd-Hg. Na przełomie lat 1912–1913 wrócił do Wrocławia pracując nad powstawaniem obrazu dyfrakcyjnego i siatki dyfrakcyjnej. W 1912 r. uzyskał posadę asystenta profesora Ottona Lehmanna w zakładzie fizyki na politechnice w Karlsruhe gdzie zajmował się zagadnieniem teorii obrazu dyfrakcyjnego. W 1913 przeniósł się na Politechnikę Federalną w Zurychu i tu habilitował się u profesora Alberta Einsteina z fizyki teoretycznej i doświadczalnej na podstawie napisanej jeszcze w Karlsruhe rozprawy: *Allgemeine Abbildungsteorie*

selbstleuchtender und nich selbstleuchtender Objekte. Opublikował w tym okresie wiele prac dotyczących teorii promieniowania cieplnego w powiązaniu z teorią kwantów światła A. Einsteina oraz powstania widma promieniowania wodoru. W 1914 r. po opuszczeniu przez A. Einsteina Zurychu przejął jego obowiązki prowadzenia wykładów teoretycznych . Był też konsultantem naukowo-technicznym firm elektrotechnicznych Trub-Tauber i Brown-Boveri oraz ekspertem od spraw patentowych na Szwajcarię firmy Osram A.G. z Berlina.

W 1922 r. Mieczysław Wolfke wrócił do kraju powołany na profesora zwyczajnego i kierownika Zakładu Fizyki I Politechniki Warszawskiej. Mimo skromnego wyposażenia pracowni prowadził badania nad metodą otrzymywania bardzo wysokich napięć za pomocą transformatora Tesli. W 1924 r. wyjechał do laboratorium kriogenicznego w Lejdzie gdzie wspólnie z profesorem Willemem H. Keesonnem badał przenikliwość elektryczną w niskich temperaturach ciekłego helu I i II. W 1927 r. W. H. Keesonn z inicjatywy M. Wolfkego otrzymał tytuł doktora honoris causa Politechniki Warszawskiej. Dzięki tej współpracy w 1937 r. została zapoczątkowana w Zakładzie Fizyki Politechniki Warszawskiej organizacja Instytutu Niskich Temperatur, który miał w przyszłości kontynuować tradycje pierw- szej pracowni kriogenicznej Wróblewskiego i Olszewskiego.

M. Wolfke zajmował się też w latach 30-tych badaniem promieniowania kosmicznego. Prowadził przygotowania do pierwszego polskiego lotu balonem do stratosfery (1937) nawiązując kontakt z profesorem Augustem Piccard, który z tej okazji odwiedził Polskę. W swojej pracowni prowadził też badania nad rakietami dla wojska, fotografią w podczerwieni i sygnalizacją świetlną. W 1938 r. opracowano w jego pracowni projekt rakiety przeciwlotniczej samokierującej na promieniowanie podczerwone z silników samolotów. Był członkiem komitetu doradczo naukowego przy wiceministrze spraw wojskowych oraz konsultantem Instytutu Badań Technicznych Lotnictwa.

Mieczysław Wolfke był członkiem wielu towarzystw naukowych krajowych i zagranicznych: od 1923 r. członkiem rzeczywistym Akademii Nauk Technicznych (od 1935 jej prezesem), członkiem korespondentem Polskiej Akademii Umiejętności (od 1932 r.), prezesem Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Fizycznego (1930–1934), członkiem rzeczywistym Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, członkiem Niemieckiego, Francuskiego i Szwajcarskiego Towarzystwa Fizycznego oraz Komisji Naukowej Międzynarodowego Instytutu Kriogenicznego w Lejdzie. W 1928 r. był delegatem Polski i wiceprezesem Międzynarodowego

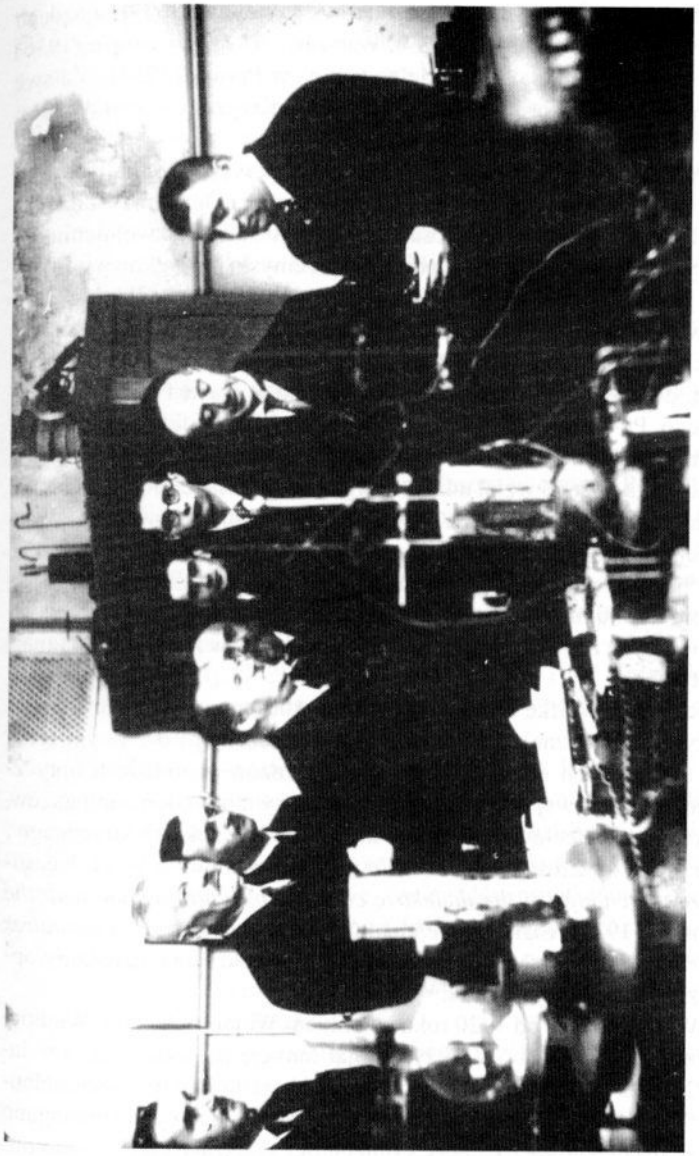

Prof. Louis de Broglie w laboratorium niskich temperatur Zakładu Fizycznego Politechniki Warszawskiej (4-ty od lewej prof. M. Wolfke. (stoją od lewej: J. Roliński, prof. dr A. Denizot, dr inż. S. Wachowski, prof. dr M. Wolfke, doc. E. Wiśniewski, dwaj urzędnicy ambasady francuskiej, prof. L. de Broglie, doc. J. Mazur)

Zjazdu Kriogenicznego w Rzymie, uczestniczył w kongresach chłodnictwa w Buenos Aires (1932), Hadze (1936), Londynie (1938), zjazdach fizyków polskich w Poznaniu (1930), Warszawie (1932), Lwowie (1936) oraz w „Congres du Palais de la de'couverte" w Paryżu (1937). Za swe zasługi naukowe uhonorowany został w 1933 r. Krzyżem Komandorskim Orderu Polonia Restituta.

Po wybuchu wojny w 1939 r. większa część wyposażenia laboratorium M. Wofkego została wywieziona do Niemiec. On sam został w listopadzie 1939 r. aresztowany i osadzony na Pawiaku. Po zwolnieniu nauczał fizyki i wykonywał drobne prace dla przemysłu początkowo w stworzonym przez siebie „Zakładzie Badawczym Fizyki Technicznej", a od 1942 r. w Wyższej Szkole Technicznej. Brał też udział w pracach konspiracyjnych Politechniki oraz współpracował z polskim wywiadem i Armią Krajową. Całe jego domowe archiwum spłonęło w czasie Powstania Warszawskiego. Po wojnie od 1945 r. M. Wolfke wykładał fizykę na Akademii Górniczo Hutniczej w Krakowie, następnie na Politechnice Śląskiej w Gliwicach, a później wziął udział w organizacji Politechniki Gdańskiej. Pod koniec 1945 r. wrócił na Wydział Elektryczny Politechniki Warszawskiej odbudowując swój Zakład.

W 1946 r. udał się do Szwecji i Szwajcarii jako delegat rządu polskiego do spraw zakupu aparatury naukowo-badawczej. W 1946/47 wykładał gościnnie fizykę niskich temperatur na Politechnice w Zurychu. Tu zmarł 4 maja 1947 r.

Mieczysław Wolfke był autorem ponad 100 prac naukowych w tym 39 z fizyki teoretycznej, 25 – z fizyki doświadczalnej i 6 z fizyki technicznej dotyczących m. in.: powstawania obrazów w układach optycznych, teorii kwantowej promieniowania, budowy atomu, jonizacji gazów, lampy kadmowo-rtęciowej, promieni kanalikowych, łuku elektrycznego . Główne prace to: *Zasady teorii ciepła* (1924), wspólnie z W. H. Keesonnem *On the change of the dielektric constant of liquid helium with the temperature* (1927), *Fizyka a technika* (1933), *Les électrons secondaires du neutrine* (1935). Szczególnie ważne są jego odkrycia z dziedziny optyki i fizyki niskich temperatur.

M. Wolfke był też od 1920 roku członkiem Wolnomularskiej Wielkiej Loży Narodowej Polski. W 1929 r. objął funkcję jej sekretarza, a w latach 1932–1934 wielkiego mistrza. Nawiązał też kontakty z lożą holenderską. W wyniku ataku ze strony środowisk prawicowych (domagano się nawet usunięcia go z katedry Politechniki Warszawskiej), wolnomularstwo polskie podjęło w 1938 roku decyzje o samorozwiązaniu.

Mieczysław Wolfke był żonaty z Agnieszka Ritman. Miał córkę Lucynę i synów: Karola – profesora prawa międzynarodowego i Stefana.

Spuściznę archiwalną Mieczysława Wolfke Archiwum PAN otrzymało jako dar od drugiej żony profesora Krystyny Wolfke w styczniu 1958 roku – numer księgi nabytków 175. Uzupełniona została w 1967 (nr. ks. nab. 738) i 1974 (nr. ks. nab. 1251), dzięki darom syna profesora Karola Wolfke – profesora prawa międzynarodowego na Uniwersytecie we Wrocławiu oraz profesora Macieja Suffczyńskiego w 1994 i 1996 roku (nr. ks. nab. 2157, 2233 i 2234). Całość materiałów liczy 0, 29 mb. Inwentarz materiałów opracował w 1959 roku Mieczysław Flis. Po włączeniu materiałów dodatkowych oraz przepracowaniu inwentarza zgodnie z nowymi wytycznymi opracowania spuścizn Archiwum PAN przygotowania inwentarza do publikacji dokonała Hanna Szymczyk.

Materiały Mieczysława Wolfkego w wyniku prac porządkowych zostały podzielone na następujące VI grup:

Grupa pierwsza – materiały działalności naukowej nie zawiera niestety z powodu zniszczenia archiwum profesora w okresie Powstania Warszawskiego oryginałów jego prac naukowych. Z zachowanych prac wydzielono następujące podgrupy: A. Protokoły doświadczeń naukowych z lat 1914–1947 (j. 1–12), B. Wykłady na Politechnice Warszawskiej (nie datowane) oraz odczyty z roku 1945, C. Materiały warsztatowe określone przez autora spuścizny jako „notaty" z okresu 1946–1947.

Grupa druga (j.19–20) to powojenne – 1946–1947 – materiały związane z wykładami profesora w Zurychu i jego wyjazdem naukowym do Szwecji i Szwajcarii.

Grupa trzecia – materiały biograficzne z lat 1900–1947 – zawiera kserokopie i odpisy: młodzieńczego patentu M. Wolfkego (1900 r.), materiałów dotyczących przewodu doktorskiego i habilitacji, odpis biograficzny z pamiętnika i bibliografię prac. Zamykają ją fotografie (1888–1946) – zarówno osobiste jak i zbiorowe – ze zjazdów i spotkań naukowych oraz rodzinne. Część z nich wydzielono do działu fotografii Archiwum PAN.

Grupa czwarta to nieliczna korespondencja podzielona na wychodzącą – kopie listów i wpływającą z lat 1942–1947. Są tu m. in. list Alberta Einsteina i Louisa de Broglie.

Piątą grupę stanowią materiały o twórcy zespołu zawierające artykuły poświęcone życiu i działalności M. Wolfkego.

Ostatnia szósta grupa to materiały rodzinne Karola Wolfke – syna – zawierające informacje o rodowodzie rodziny Wolfke, uczniach i współpracownikach profesora, uzupełniające informacje o osobie ojca oraz

korespondencję związaną z otrzymaniem odpisu patentu rosyjskiego ojca i kondolencje po jego zgonie.

Drukowane prace M. Wolfkego umieszczono w załącznikach.

Do korespondencji wychodzącej i wpływającej, prac o twórcy spuścizny oraz załączników sporządzono aneksy.

Materiałom Mieczysława Wolfkego nadano w Archiwum PAN sygnaturę III-71. Inwentarz spuścizny liczy 28 j.a. uzupełnionych 4 aneksami.

Źródła i bibliografia

Archiwum Polskiej Akademii Nauk, Materiały Mieczysława Wolfke (1883–1947), sygn III-71, j. 21, 25–27

Dudzińska Elżbieta, *Mieczysław Wolfke (1883–1947)*, „Sylwetki profesorów Politechniki Warszawskiej", b. d.

Hass Ludwik, *Masoneria polska XX wieku: losy, loże, ludzie*, Warszawa 1993, s. 327–328

Ingarden Roman, Mieczysław Wolfke, *Wojciech Rubinowicz i początki optyki kwantowej*, „Studia i materiały z dziejów nauki polskiej", Seria C, 1979, z. 23

Klejna Adam, *Mieczysław Wolfke: życie i działalność naukowa*, „Postępy fizyki" 2003, T. 24, zesz. 3, s. 113–122

Łaniecki Witold, *Mieczysław Wolfke 1883–1947*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki"1977, R. XXI, zesz. 3, s. 545–553

Łoza Stanisław, *Czy wiesz kto to jest*, Warszawa 1938, s. 813–814

Mazur Józef, *Z dziejów rozwoju fizyki niskich temperatur w Polsce*, „Problemy" 1963, nr. 9, s. 581–583

Suffczyński Maciej, *Mieczysław Wolfke (w 25 rocznicę śmierci)*, „Postępy fizyki"1972, t. XXIII, zesz. 6, s. 599–603

Szczeniowski Szczepan, *Polski fizyk prekursorem holografii*, „Problemy" 1967, nr. 2, s. 115–117

Szpecht Józef, *Mieczysław Wolfke. Wśród fizyków polskich*, Lwów 1939, s. 257–276

Ścisłowski Włodzimierz M., *Ś. p. Mieczysław Wolfke 1883–1947*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego" 1947, t. XL, s. 159–164

Wolfke Karol, *Wspomnienie o Ojcu, Mieczysławie Wolfke*, „Postępy fizyki" 1980, t. 31, zesz. 6, s.551–557

PZEGLĄD ZAWATROŚCI INWENTARZA

I.	**Materiały twórczości naukowej**	**1–18**
	A. Protokoły doświadczeń	1–11
	B. Wykłady, odczyty	12–13
	C. Materiały warsztatowe	14–18
II.	**Materiały działalności naukowej**	**19–20**
III.	**Materiały biograficzne**	**21–22**
IV.	**Korespondencja**	**23–24**
	A. Korespondencja wychodząca	23
	B. Korespondencja wpływająca	24
V.	**Materiały o twórcy zespołu**	**25–26**
VI.	**Materiały rodzinne**	**27**
VII.	**Załączniki**	**28**
	Aneksy	**1–3**

I. MATERIAŁY TWÓRCZOŚCI NAUKOWEJ

A. Protokoły doświadczeń

1. *Probleme. Radio – Aktivitat*
   Notatki, obliczenia, wykresy
   1914–1919, rkp., j. niem., sz. opr. i l., k. 32
2. *Kanal-Strahlem V*
   Notatki, obliczenia, rysunki, tabele, fotografia i dołączony później opis doświadczenia
   1916 i b.d., rkp., j. niem., pol., fot., sz. opr. i l., k. 58
3. *Gutachten über die Eignung des Schiefers von Frutigen zur industrellen Herstellung von gebrauchen oder geschmolzenen Objekten*
   Orzeczenie o przydatności łupków z Frutingen
   Tekst, kopie korespondencji i protokołów
   1919–1920, masz, druk, j. niem.,sz. opr., k. 70
4. *Ausschaltvorgange bei hoher Gleichspannung*
   Drgania elektryczne [Łuk elektryczny]
   Notatki, obliczenia, wykresy, tabele
   1921, rkp., j. niem., sz. opr., k. 50

5. *Skroplenie wodoru*
Literatur. Versuche (Vakuumanlage.Vakuumapparatur.Spektralrohr und seine Ernegung. Spektroskop Hilgera duży. Versuch. Variatory Fe-H_2. Moore-Licht. Promienie katodowe wielkich szybkości). Straty w dielektrykach ciekłych. Chlorobenzol. Benzol. Powietrze. Teoria strat w ciekłych dielektrykach. Protonenstrahlen
Notatki, obliczenia, rysunki, wykresy, tabele, fotografia aparatu
1926–1929, rkp., j. niem., pol., fot., sz. opr., k. 127
6. *Fizyka jądrowa*
Teoria aparatu. Cechowanie pola magnetycznego magnezu DuDois dla interfernieuru 50 mm
Protokoły, obliczenia, notatki, wykresy, tabele, rysunki
1925, 1929, rkp., sz. opr., k. 44
7. *Zagadnienia z fizyki jądrowej. Tematy*
Rozbijanie jąder wolnymi protonami. Promieniowanie Radu E. Neutrino. Nowa próba wykrycia neutrino. Einneuer Versuch zum Aufdeckung des Neutrinos. Teoria wtórnych neutronów neutrino. Obliczanie czułości doświadczeń Chadwicka i Lea
Notatki, obliczenia, wykresy
1933–1935, rkp., j. niem., pol., sz. opr., k. 47
8. *Skraplanie gazu*
Doświadczenia. Nowa metoda fotografowania torów cząsteczek jonizujących. Badania nad promieniowaniem Radu E. Krystalizacja węgla. Narastanie diamentów. Suchy lód CO_2. Stratosfera. Regeneracja powietrza. Magnetostrykcja ciekłego tlenu. Punkt A helu. Chłodniarka CO_2
Notatki, obliczenia, wykresy, rysunki tabele
1933–1938, rkp., sz. opr. i l., k. 113
9. *Hel.*
Polaryzacja dielektryczna ciekłego helu. Teoria He II. Teoria dwóch stanów ciekłego helu. O dwóch stanach ciekłego helu. Über die zwei flüssigen Zustande des Helium. Teoria He II jako fazy częściowo stałej – Das He II als ferte Phase. Zjawisko magnetokaloryczne w ciekłym tlenie
Notatki, obliczenia, tabele, wykresy
1936–1937, rkp., j. niem., pol., sz. opr., k. 148

10. *Niskie temperatury. Literatura. Teoria.*
Laboratoryjna mała skraplarka helu i wodoru. Teoria jądra. Suche elementy. Ogniwa I (Recepty. Normy)
Obliczenia, rysunki, tabele, notatki z literatury
1938–1940, rkp., j. niem., pol., sz. opr., k.98
11. *Zagadnienia z elektryczności. Fotokomórka. Ogniwa II*
Notatki, rysunki, wykresy, obliczenia, tabele
1938–1940, rkp., sz. opr. i l., k. 124

B. Wykłady, odczyty

12. Teoria elektryczności i magnetyzmu
Skrypt wykładów wygłoszonych na Politechnice Warszawskiej
B.d., rkp., l., k. 115
13. Bomba uranowa
Konspekt odczytów wygłoszonych w Rzeszowie i Warszawie
1945, rkp., sz. opr. i l., k. 12

C. Materiały warsztatowe

14. *Flüssiges Helium*
(Skroplony hel)
Notaty, bibliografia
1946–1947 i b. d., rkp., j. niem., sz. opr. i l., k. 19
15. *Vacuum*
(Próżnia)
Notaty, wykres, rysunki
1946, rkp., sz. i l., k. 50
16. *Energia atomowa*
Notaty
1946–1947, rkp., sz. opr. i l., k. 44
17. *Elektrono-optyka*
Notaty, program wykładów, bibliografia
1946–1947, rkp., j. niem., pol., l., k. 22
18. *Nadprzewodnictwo*
Notaty
1946 /?/, rkp., l., k. 4

II. MATERIAŁY DZIAŁALNOSCI NAUKOWEJ

19. Wykłady na Politechnice w Zurychu
    Program, korespondencja
    1946–1947, masz., fkp., l., k. 20
20. Wyjazd naukowy do Szwecji i Szwajcarii
    Delegacje, sprawozdania, korespondencja
    1946–1947, masz., l., k. 24

III. MATERIAŁY BIOGRAFICZNE

21. Odpis patentu, kserokopie materiałów odnośnie doktoratu i habilitacji, dane biograficzne, wyciąg z pamiętnika dotyczący działalności naukowej , informacja o wykładzie na IX Zjeździe Fizyków w Wilnie, bibliografia prac, klepsydra
    1900–1947, rkp., masz., kkp., druk, , j. niem., pol., ros., l., k. 54
22. Fotografie M.W. – osobiste, zbiorowe, rodzinne i tablic przygotowanych na Wystawę Międzynarodową w Nowym Yorku w 1939 r.
    1888–1946, 22 fot., 1 kkp.
    5 fotografii wyłączono do zbiorów fotograficznych A PAN

IV. KORESPONDENCJA

23. Korespondencja wychodząca B–T
    1942–1947, rkp., masz., druk, j. ang., franc., niem., l., k. 20, zob. aneks 1
24. Korespondencja wpływająca B–T
    1942–1947, rkp., masz., druk, j. ang., franc., niem., l., k. 21, zob. aneks 2

V. MATERIAŁY O TWÓRCY ZESPOŁU

25. Życiorysy, wspomnienia
    1926–1997, masz., druk, druk kkp., j. ang., niem., pol., ros., l., k. 99, zob. aneks 3
26. Bibliografia prac
    Wykaz źródeł związanych z M. W. znalezionych w Leidzie–zebrał A. Cieślak, spis publikacji M.W. – II Seminarium Historii Fizyki – Referaty – Toruń 23. 05. 1979
    1979, b.d., rkp., masz., masz. pow., l., k. 11

VI. MATERIAŁY RODZINNE

27. Karol Wolfke-syn
    Rodowód rodziny, informacje o współpracownikach i uczniach M. W., 2 listy – Ambasadora RP w Moskwie i Poselstwa Rzeczypospolitej w Berlinie
    1947, 1993–1994, masz., kkp., l., k. 9

ZAŁĄCZNIK

28. Prace drukowane M.W.
    1910–1939, druk kkp., j. ang., niem., pol., l., k. 57, zob. aneks 4

ANEKS 1

J . 23. Korespondencja wychodząca

Broglie Louis de	1946	1 l. doł. druk noty M.W.
Einstein Albert	1946	2 l. doł. masz. pracy M. W. *Über die Multiphotone*
A. Francke AG.	1946	1 l.
Howe G.W.G.	1947	1 l.
Keesonn Willem H.	1942	1 l.
Tuyn W.	1946	1 l.

ANEKS 2

J. 24. Korespondencja wpływająca

Broglie Luois de	1946–1947	2 l.
Condon E. U.	1946	1 l.
Einstein Albert	1946	1 l. + notatka M.W.
A. Francke A.G.	1946	2 l.
Greinacher H.	1946	1 l.
Micafil A.-G.	1947	2 l.
Trüb, Täuber a. Co. A.G.	1947	1 l.
Tuyn W.	1942–1946	3 l.

ANEKS 3

J. 25. Życiorysy, wspomnienia

Boersch H.: *Holographie und Elektronenoptik*, „Physikalische Blatter" 1967, 23/91, s. 393

Dudzińska Elżbieta: *Mieczysław Wolfke (1883–1947)*, „Sylwetki Profesorów Politechniki Warszawskiej" b.d.

Frąckiewicz Bogusław: *Was Nazi know-how Enought for an A-Bomb?*, „Physics Today" December 1994, p. 85

Gabor Denis: *Holography, 1948–1971*, „Nobel Lecture" December 11, 1971

Keesonn W. H.: *Helium* , Chapter IV *The diagram of state of helium*, New York-Princeton 1942, p. 212

Keller William E: *Helium – 3 and Helium 4*, Chapter 1 *Intoduction: The Helium Problem*, New York 1969, p. 3

Klejna Adam: *Mieczysław Wolfke: życie i działalność naukowa*, „Postępy fizyki" 2003, T. 24, zesz. 3, s. 113–122

Komuda Leszek: *Tajna misja profesora Wolfke*, „Kierunki" 21. 01. 1973, nr. 3, s. 10

Komuda Leszek: *Na tropach V2*, „Kierunki" 28. 01. 1973, nr. 4, s. 9–10

Kulecka Alicja: *Mieczysław Wolfke (1883–1947). W pięćdziesiątą rocznicę śmierci*. Wystawa, 1997, masz. kkp.

Łaniecki Witold: *Mieczysław Wolfke 1883–1947*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki" 1977, R. XXI, zesz. 3, s. 545–553

Mazur Józef: *Z dziejów rozwoju fizyki niskich temperatur w Polsce*, „Problemy" 1963, nr. 9, s. 581–583

Mendelssohn K.: *Liquid Helium*, „Handbuch der Physik" Bd. XV, Kaltephisik Berlin 1956, p. 374

Pac Ryszard W.: *Studia nad bronią rakietową prowadzone w Polsce przed II wojną światową*, „Wiadomości Telekomunikacyjne" 1993, R. LXII, nr. 1, s. 49–51

Rochlin A.: *Priglašenije k poisku*, „Radio" 1983, Nr. 8, s. 43–45

Rochlin A.: *Vunderkind iz Čenstochovy*, „Radio" 1985, Nr. 8, s. 56–57

Suffczyński Maciej: *Mieczysław Wolfke (w 25 rocznicę śmierci)*, „Postępy fizyki" 1972, t. XXIII, zesz. 6, s. 599–603

Suffczyński Maciej: *Stulecie urodzin Mieczysława Wolfkego*, „Postępy fizyki"1983, t. XXXIV, z. 4, s. 334–335

Suski Marian: *Życiorys Śp. Profesora Mieczysława Wolfke*, odczyt wygłoszony 9. 04. 1985 w Ratuszu Wrocławskim w ramach seminarium: Ludzie nauki i ich związki z Wrocławiem, masz. kkp.

Szczeniowski Szczepan: *Polski fizyk prekursorem holografii*, „Problemy" 1967, nr 2, s. 115–117

Szpecht Józef: *Wśród fizyków polskich*, Lwów 1939, s. 257–276

Szuszurin Siergiej F.: *Iz istorii fiziki. K istorii holografii*, „Uspiechi fizičeskich nauk" 1971, t.105, vyp. 1, s. 146–148

Szuszurin Siergiej F.: *Z historii holografii*, „Problemy" 1972, nr. 3, s. 41–43

Szuszurin Siergiej F.: Uzupełnienie do artykułu j. w., „Problemy" 1972, nr. 4, s. 62

Ścisłowski Włodzimierz: *Był taki czas ...*, „Politechnik" 28.04.1974, nr. 16/635, s. 10, 2 egz.

Ścisłowski Włodzimierz: *Śp. Mieczysław Wolfke (1883–1947)*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego" 1947, t. XL, s. 159–164

Wachtl Czesław: *Wielka strata nauki polskiej. Zgon prof. Mieczysława Wolfkego*, „Gazeta Ludowa" 22. 05. 1947, nr. 138, s. 6

Wachtl Czesław: *Polski prekursor holografii ostrzegał przed bronią A*, „Kurier Polski" 1977, nr. 117

Wolfke Karol: *Wspomnienie o Ojcu, Mieczysławie Wolfke*, „Postępy fizyki" 1980, t.31, zesz. 6, s. 551-557

Wolfke, Mieczysław, „Poggendorffs biographisch-literatisches Handwörterbuch", Bd. V, Leipzig-Berlin 1926, p. 1390

Wróbel Ryszard: *Przyjaciel Einsteina*, „Nad Wartą" 21.05. 1987, nr. 21, s. 5

ZAŁĄCZNIK

J. 28. Prace drukowane M. W.

Allgemeine Abbildungstheorie selbstleuchtender und nich selbstleuchtender Objekte, „Annalen der Physik" 1914, Bd. 39, s. 569–610 – praca habilitacyjna

Eksplozja atomów, Polska Zbrojna" 25.05.1939, Nr. 144

Kamerlingh Onnes H., Wolfke M.: *Futher experiments with liquid helium. On the Dielectric constant of liquid helium*, „Communications from the Physical Laboratory of The University of Leiden" 1924, No. 171 b, p. 10–15

Keesonn W. H., Wolfke M.: *On the change of the dielectric contant of liquid helium with the temperature. Provisional measurements*, „Communications No 190 a from the Physical Laboratory of Leiden" 1927, vol. XXXI, p. 81

Über die Abbildung eines Gitters bei künstlicher Begrenzung, Breslau 1910, ss. 51 + wykresy – dysertacja doktorska

Własności materii w pobliżu bezwzględnego zera temperatur (streszczenie wykładu opracowane przez dra Feliksa Bardeckiego), „Przegląd Elektrotechniczny" 1.04.1937, R. XIX, zesz. 7, s. 431 – 439

WYSTAWY, INFORMACJE

Joanna Arvaniti
Arkadiusz Roszkowski

DNI NAUKI ROSYJSKIEJ W POLSCE

10 października 2004 roku w Pałacu Staszica w Warszawie miało miejsce uroczyste otwarcie trzech wystaw, które zapoczątkowały cykl imprez związanych z obchodami Dni Nauki Rosyjskiej w Polsce. Pracownicy Archiwum Polskiej Akademii Nauk uczestniczyli w pracach koncepcyjnych i organizacyjnych, związanych z opracowaniem, przygotowaniem i inauguracją tych ekspozycji.

Z dziejów rosyjsko-polskich kontaktów naukowych[1]

Wśród przechowywanych w Archiwum Polskiej Akademii Nauk źródeł dokumentujących dorobek polskich naukowców dużą grupę stanowią materiały działalności organizacyjnej i naukowej, świadczące o inicjowanych lub podejmowanych i rozwijanych przez polskich uczonych międzynarodowych kontaktach, a w ich liczbie kontaktach z rosyjskimi uczonymi. Archiwum Polskiej Akademii Nauk po raz pierwszy publicznie zaprezentowało część tych źródeł w 1975 roku na wystawie zorganizowanej z okazji dwóchsetpięćdziesięciolecia Rosyjskiej Akademii Nauk i dwustronnej, polsko-rosyjskiej współpracy naukowej[2]. W 2004 roku, po niemal trzydziestu latach, wspólnie z Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk zaprezentowaliśmy materiały ilustrujące historię polsko-rosyjskiej współpracy naukowej. Ze swej strony przedstawiliśmy ją, przybliżając postaci polskich uczonych i organizatorów nauki, działających głównie pod koniec XIX wieku i w XX stuleciu, których spuścizny albo ich szczątki przechowywane są w Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie i którzy, dzięki swym dokonaniom, zostali zaszczyceni członkostwem Rosyjskiej Akademii Nauk lub rosyjskich towarzystw naukowych. Oryginalne materiały zaprezentowane na wystawie w dwunastu gablotach – dokumenty urzędowe, dyplomy członkowskie Rosyjskiej Akademii

[1] W niniejszym artykule wykorzystano fragmenty opracowania: Arvaniti J., Roszkowski A., *Dokumenty dotyczące dziejów polsko-rosyjskich kontaktów naukowych ze zbiorów Archiwum Polskiej Akademii Nauk*, [w:] *Z dziejów rosyjsko-polskich kontaktów naukowych*, Moskwa 2004, s. 6–8, 13–15.

[2] Róziewicz J., *250 lat Akademii Nauk ZSRR. 250 lat współpracy naukowej*, Wrocław 1975.

Nauk i towarzystw naukowych, fragmenty prac, wycinki z gazet, medale, listy, notatki, fotografie, wiersze, rysunki, mapy, materiały warsztatowe – przybliżyły sylwetki tych wybitnych Polaków. Scenariusz polskiej części ekspozycji opracowali: Joanna Arvaniti, Izabella Kwiatkowska, Dariusz Kwiatkowski i Arkadiusz Roszkowski. Twórcami projektu plastycznego byli Jolanta Gałązka i Tomasz Kościuszko.

Polsko-rosyjska współpraca naukowa rozwijała się już od połowy XVIII stulecia, kiedy to Józef Andrzej Załuski, historyk, bibliograf, współtwórca jednej z pierwszych w nowożytnej Europie bibliotek publicznych, do której Akademia Nauk i Sztuk Pięknych w Petersburgu stale wysyłała swoje wydawnictwa (biblioteka ta po konfiskacie w 1794 roku i przewiezieniu do Petersburga stała się fundamentem zbiorów przyszłej Cesarskiej Biblioteki Publicznej w Petersburgu), wydawca i tłumacz, przyszły biskup kijowski i członek Berlińskiej Akademii Nauk, został w 1749 roku obrany – jako pierwszy Polak – honorowym członkiem Akademii Nauk i Sztuk Pięknych w Petersburgu. Kolejnym Polakiem – honorowym członkiem ANiSP – został w 1771 roku król Stanisław August Poniatowski, dawny poseł polski na dworze w Petersburgu, mecenas badań naukowych, korespondent Leonarda Eulera. W 1797 roku, już po abdykacji, jako półwięzień dworu cesarskiego, Poniatowski był gościem Akademii Nauk i Sztuk Pięknych. W trakcie wizyty zwiedził jej bibliotekę, muzeum i obserwatorium astronomiczne, *zaszczycając szczególną uwagą wszystko, co mu pokazywano, i opuścił Akademię po trzech godzinach*[3].

Spośród przyjętych w poczet członków Cesarskiej Akademii Nauk polskich uczonych pierwszej połowy XIX wieku na szczególną uwagę zasługuje m.in. Jan Śniadecki, rektor Uniwersytetu Wileńskiego, astronom i matematyk, organizator uniwersyteckich obserwatoriów astronomicznych w Krakowie i w Wilnie, członek korespondent CAN od 1811 roku. Od 1839 roku członkiem korespondentem Cesarskiej Akademii Nauk był Samuel Bogumił Linde, z pochodzenia Szwed, językowo Niemiec, z wyboru Polak, sercem Słowianin, jeden z założycieli Uniwersytetu Warszawskiego i Biblioteki Uniwersyteckiej, bibliograf, leksykograf, autor przekładów na język niemiecki poezji polskiej, m.in. utworów Juliana Ursyn Niemcewicza, oraz bibliografii obejmującej polonika od końca XV do początków XIX wieku *Bibliotheca Polona*, twórca dwóch wydań monumentalnego *Słownika języka polskiego*, członek Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk. Linde opracowywał dla CAN,

[3] Tamże, s. 10.

początkowo pomyślany jako ogólnosłowiański, rosyjsko-polski słownik porównawczy, mający na celu zbliżenie, a nawet ujednolicenie języków słowiańskich. Chociaż słownik ten nigdy nie został ukończony, zdążył wywołać ostre kontrowersje w gronie rosyjskich uczonych[4]. Na najwyższe wśród polskich naukowców tego okresu szczeble kariery akademickiej wspiął się jednak Stanisław Bohusz-Siestrzeńcewicz, który wykształcenie, znajomość kilku języków obcych i obycie towarzyskie zdobył w Berlinie, we Frankfurcie nad Odrą, potem w Warszawie – u pijarów i misjonarzy. Był on historykiem Rusi i literatem, kalwinistą, który przeszedł na katolicyzm, a następnie został metropolitą wszystkich diecezji katolickich na terenie całej Rosji. Odznaczony wieloma orderami (w tym św. Stanisława, Orła Białego, Aleksandra Newskiego, św. Andrzeja, św. Anny, św. Włodzimierza), od 1807 roku członek rzeczywisty, a od 1814 członek honorowy Cesarskiej Akademii Nauk, której w 1813 roku przejściowo był prezesem, Stanisław Bohusz-Siestrzeńcewicz był jednak postacią kontrowersyjną i krytykowaną w Polsce za służalczą postawę wobec władz rosyjskich (pozytywnie oceniano jedynie jego działalność charytatywną), cenioną natomiast w Rosji za lojalność w stosunku do cara[5]. W 1850 roku, w uznaniu zasług przy wznoszeniu mostu na Newie, na członka korespondenta Cesarskiej Akademii Nauk wybrano po raz pierwszy przedstawiciela nauk technicznych inżyniera Stanisława Kierbedzia, sławnego budowniczego mostów (w tym pierwszego stałego, z lanego żelaza, mostu Błagowieszczeńskiego na Newie w Petersburgu, nazwanego potem Mikołajewskim, w końcu mostem Szmidta, pierwszego żelaznego, na kamiennych podporach, mostu Aleksandrowskiego na Wiśle w Warszawie, zwanego do 1944 roku mostem Kierbedzia, na którego filarach – po zniszczeniu w czasie II wojny światowej – wzniesiono most Śląsko-Dąbrowski, pierwszych w Rosji mostów kratowych na Łudze i na Dźwinie), kanałów (w tym między Kronsztadem a Petersburgiem oraz między Niemnem a Bałtykiem) oraz kolei (w tym Mikołajewskiej i Petersbursko-

[4] Archiwum Polskiej Akademii Nauk ma w swoich zbiorach szczątek spuścizny rodziny Samuela Bogumiła Lindego, zawierający głównie wzruszającą korespondencję ojca z córkami z lat 1830–1846. Zob.: Materiały Samuela Bogumiła Lindego, APAN, 112, j. 2. Posiadamy też piękną reprodukcję dagerotypu przedstawiającego Samuela Bogumiła Lindego z rodziną. Zob.: APAN, Zbiór Fotografii, XXXI–52. Zob. też: Michalski J., *Linde Samuel Bogumił*, [w:] *Polski słownik bibliograficzny*, Wrocław 1972, t. XVII/3, s. 358–364.

[5] Wołoszyński R.W., *Bohusz-Siestrzeńcewicz Stanisław*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, Warszawa 1997, t. XXXVII/3, s. 375–380.

Warszawskiej). Kierbedź był wykładowcą budownictwa w Instytucie Korpusu Inżynierów Komunikacji w Petersburgu i mechaniki na Uniwersytecie Petersburskim, zaś w latach 1886–1887 pełnił w Rosji funkcję ministra komunikacji. W 1858 roku Stanisław Kierbedź został honorowym członkiem Cesarskiej Akademii Nauk. Był on dobrym Polakiem, jego dom w Petersburgu stanowił miejsce spotkań Polonii, chętnie i hojnie pomagał krajanom, szczególnie studentom, otaczał się Polakami i często ich zatrudniał[6]. Ekspozycję w Pałacu Staszica uświetniła bogata korespondencja Kierbedzia z inżynierem Julianem Adamem Majewskim, budowniczym mostów i licznych urządzeń wodno-kanalizacyjnych na terenie Królestwa Polskiego i Rosji.

Członkami korespondentami Cesarskiej Akademii Nauk zostali też w tym okresie uczeni z dawnych terenów Rzeczypospolitej: w 1855 roku piszący po polsku, niemiecku i rosyjsku agronom, historyk starożytnik Dionizy Zubrzycki, badacz dziejów Lwowa i Rusi Czerwonej, wydawca źródeł historycznych, publikowanych przez Komisję Archeograficzną w Petersburgu, zaś w 1856 roku prawnik i historyk prawodawstwa słowiańskiego Wacław Aleksander Maciejowski, który zdobył wykształcenie na Uniwersytecie Jagiellońskim, Wrocławskim i Berlińskim, uczeń Friedricha Carla Savigny'ego na Uniwersytecie Berlińskim, profesor Liceum i Uniwersytetu Warszawskiego, członek Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk. Obaj akademicy, podobnie jak orientalista Józef Sękowski, historyk prawa polskiego i słowiańskiego Romuald Hube oraz historyk i historyk literatury Teodor Wierzbowski, a także inni uczeni będący lojalistami, cieszyli się w Rosji uznaniem za wybitne osiągnięcia naukowe, jednak ze strony wielu Polaków często spotykali się z niechęcią wynikającą z ich postawy będącej konsekwencją wyborów politycznych.

Represje po powstaniu styczniowym oraz różne koleje losu zaprowadziły wielu Polaków w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku na Syberię. Nie brakowało wśród nich także uczonych, którzy walnie przyczynili się do wielodziedzinowych badań nad tą rozległą krainą, a materiały pochodzące z ich wypraw badawczych zasiliły zbiory CAN, zaś publikowane w wydawnictwach akademickich prace zdobyły rozgłos na świecie i prestiżowe nagrody. Wspomnimy nazwiska takich zesłańców,

[6] Brzozowski S., *Kierbedź Stanisław*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, Wrocław 1966–1967, t. XII, s. 419–421.

jak: Roman Szwoynicki[7], malarz, powstaniec z 1863 roku, krewny Henryka Sienkiewicza, Adam Szymański, geograf i badacz ludów Jakucji, członek Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego, Ferdynand Karo, botanik, farmaceuta, Bronisław Piłsudski, językoznawca, etnograf, leksykograf języka goldyjskiego (nanajskiego), brat Marszałka, Leon Barszczewski, geograf, etnograf, współpracownik Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego, czy wreszcie Benedykt Tadeusz Dybowski[8], przyrodnik, zoolog opisujący nieznaną wówczas faunę Bajkału. Dybowski był lekarzem, absolwentem Uniwersytetu Dorpackiego (Tartu). Ten popularyzator języka esperanto i propagator teorii Darwina w czasach, gdy teoria ta powolnie zdobywała sobie uznanie w świecie naukowym i jeszcze wolniej w szerszych kręgach społecznych, zesłany został za udział w powstaniu styczniowym na dwanaście lat ciężkich robót na Syberię, gdzie opisywał nowe gatunki skorupiaków, mięczaków, ptaków i ryb Bajkału oraz samo jezioro. Pomimo że jego prośby o wsparcie finansowe czy chociażby publikację wyników badań były odrzucane przez Cesarską Akademię Nauk i Rosyjskie Towarzystwo Geograficzne, Dybowski niestrudzenie opisywał faunę i florę Zabajkala, Kamczatki i Sachalina. Równocześnie wykonywał zawód lekarza – także wśród chorych na trąd na Kamczatce – oraz zbierał materiały leksykograficzne dotyczące gwar i języków ludów miejscowych, w tym Ajnów. W 1928 roku AN ZSRR powołała Benedykta Dybowskiego na swojego członka korespondenta; badacz miał wówczas dziewięćdziesiąt pięć lat.

Członkami Cesarskiej Akademii Nauk na przełomie XIX i XX wieku zostało trzech polskich humanistów cieszących się światową sławą w uprawianych przez siebie dyscyplinach. Tadeusz Zieliński, filolog klasyczny, hellenista, profesor Uniwersytetu Petersburskiego i Warszawskiego, cieszył się dziesiątkami honorowych członkostw, doktoratów, profesur i obywatelstw miast (w tym greckich Delf) całego świata. Był także od 1893 roku członkiem korespondentem Cesarskiej Akademii Nauk, następnie zaś członkiem honorowym jej Wydziału Literatury Pięknej. Henryk Sienkiewicz, powieściopisarz, nowelista i publicysta, laureat Literackiej

[7] Archiwum Polskiej Akademii Nauk ma w swoich zbiorach przepiękny, barwnie ilustrowany rysunkami Romana Szwoynickiego album z wieloma wierszami i listami (wśród nich jest odręczny liścik z 1899 roku, w którym Sienkiewicz zaprasza swego kuzyna Szwoynickiego *na posiedzenie rady familijnej*), będący silva rerum powstańca. Zob.: Materiały Romana Szwoynickiego, APAN, 39.

[8] *Benedykt Tadeusz Dybowski*, pod red. Kożowej O.M., Szostakowicza B.C., Nowosybirsk 2000.

Samuel Bogumił Linde z rodziną

Stanisław Kierbedź

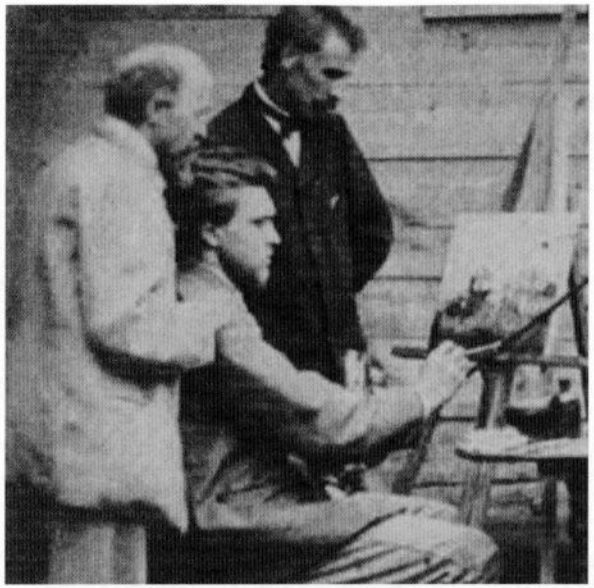

Roman Szwoynicki na zesłaniu

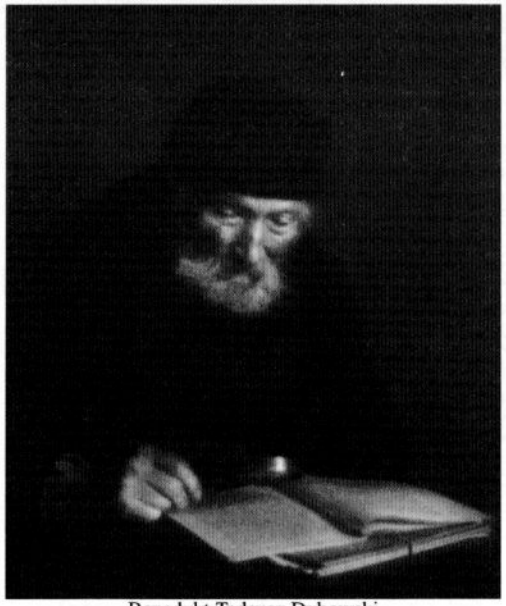

Benedykt Tadeusz Dybowski

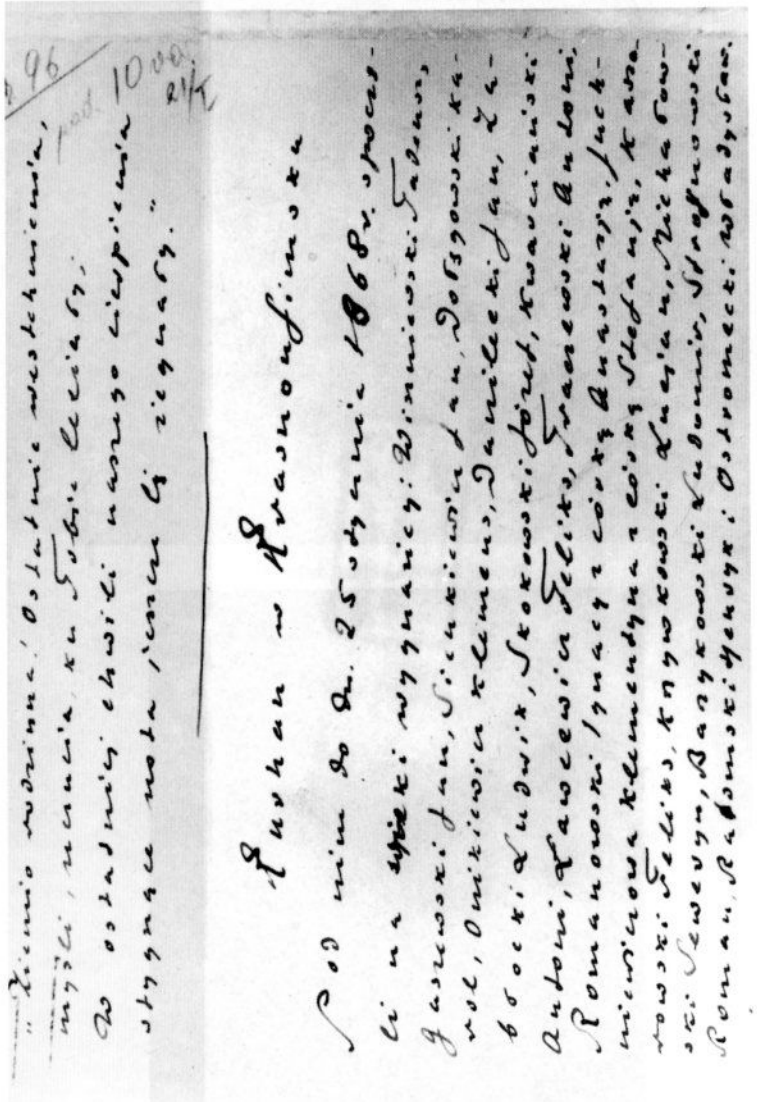

Opis kurhanu w Krasnoufimsku

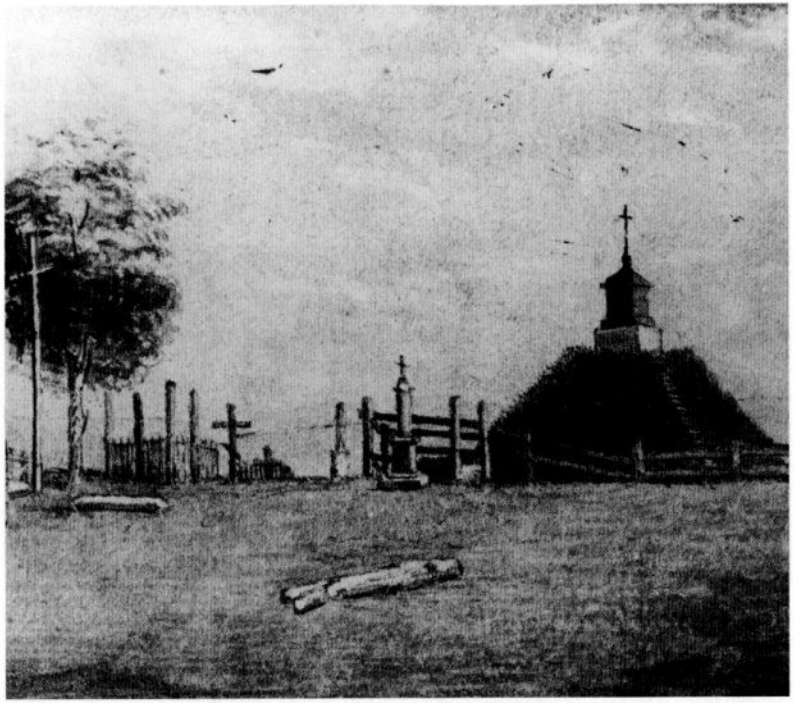

Kurhan w Krasnoufimsku

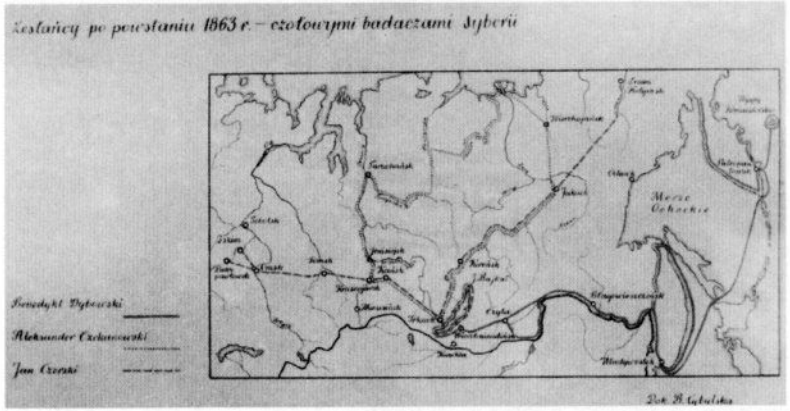

Mapa badawczych wypraw zesłańców po powstaniu styczniowym – Benedykta Dybowskiego, Aleksandra Czekanowskiego, Jana Czerskiego

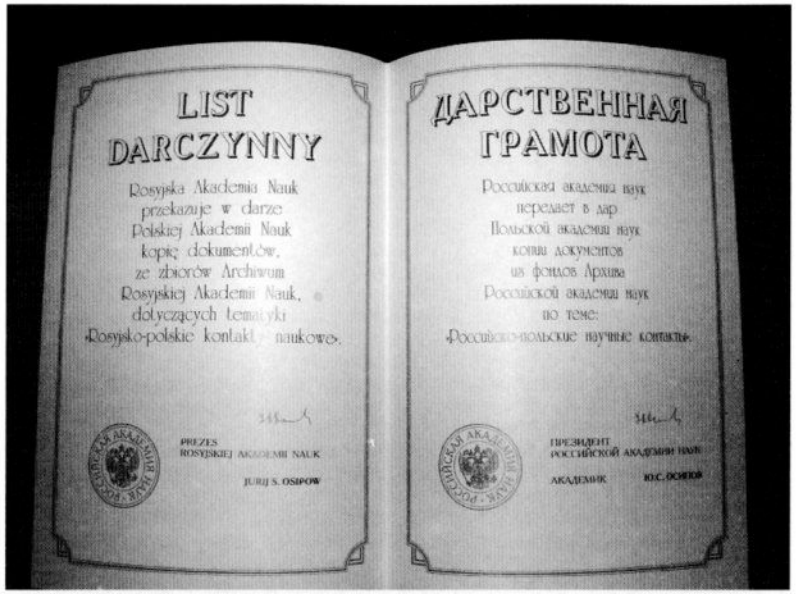

List darczynny Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk

Podpisanie Umowy o współpracy między Archiwum Polskiej Akademii Nauk
a Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk

Rzeka Witim na Syberii,
miejsce występowania licznych wczesnokresowych owadów

Oleg Gałatin, Jezus Chrystus

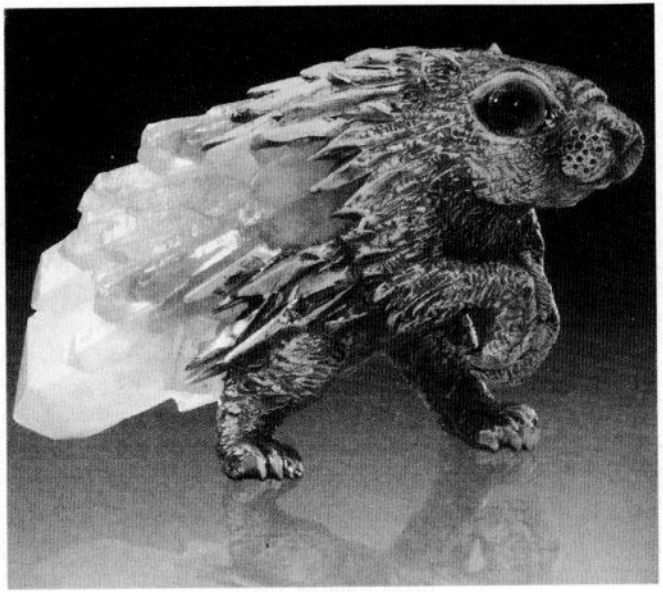

Wiktor Mitroszyn, Jezozwierz

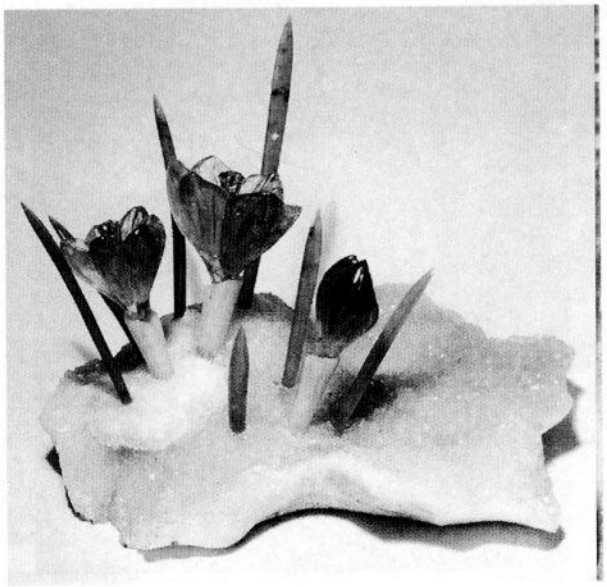

Wiktor Wasiljew, Krokusy

Nagrody Nobla w 1905 roku za powieść *Quo vadis*, przetłumaczoną do dziś na co najmniej czterdzieści języków, w 1896 roku został członkiem korespondentem Cesarskiej Akademii Nauk, w 1914 roku jej członkiem zwyczajnym, a w 1915 członkiem honorowym Wydziału Literatury Pięknej. Pisarz posiadał doktoraty honoris causa obydwu ówczesnych polskich uniwersytetów, Jagiellońskiego i Lwowskiego, proponowano mu także prezesurę Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Jan Baudouin de Courtenay, pochodzący z rodziny o francuskich, hugenockich korzeniach, był twórcą nowoczesnej lingwistyki i kazańskiej szkoły językoznawczej. W trakcie swojego niezwykle intensywnego i barwnego życia napisał ponad trzysta prac naukowych, zajmował katedry na sześciu uniwersytetach, pracował w wielu komisjach CAN, był więziony podczas I wojny światowej za poglądy polityczne w twierdzy w Piotrogrodzie, zaś w 1922 roku stał się poważnym kandydatem w pierwszych wyborach prezydenckich w wolnej Polsce.

W tym czasie członkostwo Cesarskiej Akademii Nauk uzyskali polscy uczeni, którzy nie byli poddanymi rosyjskimi, mieszkańcy innych zaborów i emigranci, a wśród nich: August Bielowski, poeta i historyk, dyrektor Ossolineum we Lwowie, inicjator i wydawca serii *Monumenta Poloniae Historica*, wzorowanej na wielkim niemieckim prototypie, autor pierwszego przekładu na język polski *Wyprawy Igora na Połowców*, Marian Sokołowski, historyk sztuki, konserwator zabytków i muzealnik, nowoczesny badacz dziejów sztuki w Polsce, współzałożyciel Domu Matejki, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, członek Akademii Umiejętności i Towarzystwa Archeologicznego w Moskwie, znawca sztuki m.in. średniowiecznej, renesansowej, ruskiej i bizantyńskiej, Oswald Marian Balzer, historyk prawa, wydawca źródeł, archiwista lwowski, autor *Genealogii Piastów*, w 1900 roku występujący skutecznie jako rzecznik sprawy polskiej w sporze o granicę na Morskim Oku, Aleksander Brückner, wykładający w Berlinie slawista i historyk kultury, który podczas poszukiwań w bibliotekach petersburskich odnalazł, obok nieznanych tekstów pisarzy staropolskich, m.in. Biernata z Lublina, Mikołaja Reja, Jana Kochanowskiego, tekst najstarszego polskiego utworu literackiego *Kazania świętokrzyskie*. Pochodząca z Warszawy Maria Skłodowska-Curie, która studiowała we Francji i tam została do końca życia, również należy do tej grupy ludzi nauki. Odkrywczyni radu i polonu za swoje badania została dwukrotnie uhonorowana Nagrodą Nobla: po raz pierwszy w dziedzinie fizyki w 1903 roku, wspólnie z Henrim Becquerelem i mężem Pierrem Curie, powtórnie – już samodzielnie – w dziedzinie chemii w 1911 roku.

Przyszło jej prowadzić badania w okresie, kiedy instytucje dydaktyczne i naukowe dopiero stopniowo zaczynały przyjmować kobiety do swojego grona. I tak, w 1896 roku Maria Skłodowska została drugą, w siedem lat po Zofii Kowalewskiej (pochodzącej z polskiej rodziny Krukowskich), członkinią Cesarskiej Akademii Nauk, w 1903 roku pierwszą noblistką, zaś w 1908 pierwszą kobietą profesorem na Sorbonie. W 1926 roku uzyskała członkostwo honorowe AN ZSRR.

W okresie międzywojennym polscy uczeni utrzymywali stałe kontakty z przedstawicielami nauki rosyjskiej, zapraszali liczne delegacje z ZSRR na organizowane w Polsce międzynarodowe kongresy i zjazdy. Przy tym nie reprezentowali postawy izolacyjnej, często spotykanej wśród uczonych zachodnich. Polsko-rosyjskie kontakty naukowe w tym okresie przejawiały się także w dość licznych wyborach Polaków na członków Rosyjskiej Akademii Nauk. W 1923 roku członkiem korespondentem RAN został Władysław Kotwicz, orientalista, mongolista i ałtaista, student, a następnie profesor Uniwersytetu Petersburskiego, twórca i – od 1920 roku do momentu powrotu do ojczyzny w 1922 roku – pierwszy dyrektor Instytutu Żywych Języków Wschodnich w Piotrogrodzie. W 1924 roku został wybrany na członka korespondenta Rosyjskiej Akademii Nauk Kazimierz Fajans, polski fizykochemik i radiochemik pracujący w Anglii, a następnie w Monachium, który po dojściu do władzy Hitlera wyemigrował do USA. W 1927 roku honorowym członkiem korespondentem AN ZSRR został Jan Łoś, językoznawca, slawista, twórca gramatyki historycznej języka polskiego i krakowskiej szkoły językoznawczej.

Po II wojnie światowej członkostwem Akademii Nauk ZSRR zaszczycono kilku polskich uczonych. W 1947 roku honorowym członkiem korespondentem Akademii Nauk ZSRR został Kazimierz Nitsch, językoznawca i twórca polskiej szkoły dialektologicznej, członek Akademii Francuskiej, Akademii Umiejętności w Krakowie, Bułgarskiej, Serbskiej i Słoweńskiej Akademii Nauk, a także posiadacz licznych doktoratów honoris causa. Na wystawie uwagę zwracały listy i kartki pocztowe z lat pięćdziesiątych Kazimierza Nitscha do innego wybitnego polskiego językoznawcy Zdzisława Stiebera, opatrzone stosownymi sentencjami i wezwaniami[9].

Tytuł honorowego członka korespondenta Akademii Nauk ZSRR otrzymali w tym czasie kolejni prezesi Polskiej Akademii Nauk: Jan Dembowski, Tadeusz Kotarbiński i Janusz Groszkowski. Jan Dembowski, zoolog, etolog, psycholog zwierząt, członek Towarzystwa Naukowego Warszawskiego

[9] Materiały Zdzisława Stiebera, APAN, 159, j. 15.

i pierwszy prezes PAN, miał szerokie kontakty z nauką rosyjską jako absolwent Uniwersytetu Petersburskiego, zaś w latach 1944–1947 attaché naukowy Ambasady Polskiej w Moskwie i wolontariusz w Instytucie Biologii Eksperymentalnej Akademii Nauk Medycznych ZSRR. Po zakończeniu II wojny światowej zorganizował na nowo Instytut Biologii Doświadczalnej imienia Marcelego Nenckiego. W 1952 roku Dembowski został uhonorowany mianem zagranicznego członka Akademii Nauk ZSRR. Tadeusz Kotarbiński, uczeń założyciela szkoły lwowskiej Kazimierza Twardowskiego, filozof, logik, twórca prakseologii, był ceniony za niezależność poglądów i cieszył się wielkim uznaniem wśród polskich uczonych. Jako drugi prezes Polskiej Akademii Nauk został uhonorowany tytułem zagranicznego członka Akademii Nauk ZSRR w 1958 roku. W 1966 roku członkostwo zagraniczne Akademii Nauk ZSRR uzyskał Janusz Groszkowski, trzeci prezes Polskiej Akademii Nauk, elektronik i radioelektryk, profesor Politechniki Warszawskiej i Łódzkiej, członek wielu zagranicznych akademii nauk, podczas okupacji niemieckiej uczestnik konspiracyjnych badań polskiego podziemia części rakiety V-2, cudownej broni Hitlera mającej odwrócić losy przegrywanej przez III Rzeszę wojny. Profesor Groszkowski pełnił różne funkcje państwowe w Polsce Ludowej, ale zrzekł się ich na znak protestu przeciw polityce władz.

Członkami zagranicznymi Akademii Nauk ZSRR w tym samym 1966 roku zostali także: Kazimierz Kuratowski, matematyk, jeden z twórców topologii – dziedziny, która przez dziesięciolecia uchodziła w całym matematycznym świecie za polską specjalność, organizator i wieloletni dyrektor Instytutu Matematycznego Polskiej Akademii Nauk, prezes Polskiego Towarzystwa Matematycznego i wiceprezes Międzynarodowej Unii Matematycznej, członek PAU i PAN, włoskiej Akademii Rysiów (Accademia dei Lincei), Węgierskiej Akademii Nauk i wielu innych akademii na całym świecie, oraz Henryk Jabłoński, historyk, polityk socjalistyczny i komunistyczny, weteran wielu frontów II wojny światowej i historyk dziejów najnowszych. Henryk Jabłoński był jednym z twórców PAN i jej trzecim sekretarzem naukowym, zaś w latach 1972–1985 przewodniczącym Rady Państwa, konstytucyjną głową państwa polskiego.

Przejdziemy teraz do omówienia rosyjskiej części ekspozycji. Autorami scenariusza byli: W.J. Afiani, T.G. Krasnowa, N.M. Osipowa, T.N. Łaptiewa, A.A. Troszyn, A.M. Bałakiriew, a twórcami projektu plastycznego W.P. Naliwajko i T.A. Camutali. Przedstawione przez scenarzystów z Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk materiały pokazały, że rosyjscy naukowcy również często byli członkami polskich akademii i towarzystw

naukowych, w tym Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk (np.: historyk, etnograf Paweł Strojew, poeta, tłumacz, znawca i miłośnik literatury polskiej Piotr Wiaziemski) i Akademii Umiejętności (np.: chemik Dmitrij Mendelejew, fizjolog Iwan Pawłow, historyk Boris Griekow, fizyk Siergiej Wawiłow, filolog Aleksiej Szachmatow). Wielu uczonych rosyjskich złączyło swoje losy z uczelniami na ziemiach polskich; byli ich absolwentami (np. historyk, członek PAN Jewgienij Kosminski), wykładowcami (np.: historyk mediewista Dmitrij Pietruszewski, historyk i slawista zajmujący się problematyką polską Aleksander Pogodin, filolog klasyczny Grigorij Zenger, który od 1897 roku był rektorem Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego oraz autorem tłumaczenia polskiej epopei narodowej *Pan Tadeusz* na łacinę). Materiały świadczące o żywych kontaktach uczonych polskich i rosyjskich, o współpracy w różnych dziedzinach nauki, razem obchodzonych jubileuszach naukowców oraz obydwu akademii autorzy scenariusza przedstawili na trzydziestu planszach, na których zaprezentowali opracowane komputerowo kopie dokumentów, fotografii, medali przechowywanych w Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk w Moskwie oraz w Filii ARAN w Petersburgu. Uwagę zwiedzających zwracała bogata korespondencja, w tym np. listy Marii Skłodowskiej-Curie do wybitnego geochemika, mineraloga Władimira Wiernadskiego, który żywo interesował się sprawami Polski. Prezentację rosyjskich materiałów zakończyły fotografie i dokumenty dotyczące stworzonego z inicjatywy ZSRR w 1967 roku międzynarodowego programu „Interkosmos", a wśród nich karta z dzieła Mikołaja Kopernika *O obrotach sfer niebieskich*, którą kosmonauci Mirosław Hermaszewski i Piotr Klimuk zabrali we wspólną podróż pozaziemską na statku „Sojuz 30" w 1978 roku. Materiały polskie i rosyjskie zostały skorelowane pod względem czasowym i dziedzinowym.

Na wystawie zaprezentowano także teksty i fotografie, dzięki którym zwiedzający mogli zapoznać się z historią oraz dniem dzisiejszym Archiwum Polskiej i Rosyjskiej Akademii Nauk. Ekspozycji towarzyszyły plakaty oraz opatrzony wieloma zdjęciami informator w języku polskim i rosyjskim, w którym omówiono materiały przedstawione na wystawie, opublikowany przez Wydawnictwo „Nauka" w Moskwie.

U zarania życia

Ekspozycja przygotowana została przez pracowników Instytutu Paleontologii Rosyjskiej Akademii Nauk, Instytutu Paleobiologii Polskiej Akademii Nauk im. Romana Kozłowskiego oraz Muzeum Ziemi PAN.

Na wystawie zaprezentowano część najdoskonalszej na świecie zarówno pod względem różnorodności zbiorów, jak i stanu zachowania okazów kolekcję fauny wendyjskiej (wend – używana głównie w Rosji – nazwa najmłodszego okresu geologicznego poprzedzającego kambr, według The International Commission on Stratigraphy – ediakaran), skompletowaną przez naukowców z Pracowni Organizmów Prekambryjskich Instytutu Paleontologii RAN. Przedstawiono tu unikatowe znaleziska – szczątki wielokomórkowych organizmów bezszkieletowych – pochodzące z Zimowego Wybrzeża Morza Białego. Poza tym na wystawie pokazano część przechowywanej w Pracowni Stawonogów Instytutu Paleontologii RAN kolekcji owadów kopalnych, która liczy obecnie ponad dwieście pięćdziesiąt tysięcy okazów, i zilustrowano główne etapy ich ewolucji. Zwiedzający mieli okazję obejrzeć niezwykłe fotografie oraz naukowe rekonstrukcje istot wendyjskich i owadów kopalnych, wykonane przez wybitnych rosyjskich uczonych. Część wystawy poświęcona została żywicom z różnych okresów i zawartych w nich inkluzjom organicznym. Oprócz tego na wystawie zaprezentowano przepiękne wyroby z bursztynu bałtyckiego, pochodzące ze zbiorów Muzeum Ziemi PAN. Autorzy scenariusza zademonstrowali też wybrane publikacje polskich i rosyjskich badaczy dotyczące organizmów wendyjskich oraz owadów kopalnych. Ekspozycji towarzyszył kolorowy bedeker, opatrzony fotografiami inkluzji w żywicy, w którym przedstawiono charakterystykę poszczególnych okresów geologicznych w dziejach Ziemi. Autorzy informatora przywołali barwny grecki mit o powstaniu bursztynu z łez Heliad – sióstr Faetona, syna boga ognia Heliosa, które, zamienione – z litości – w wierzby płaczące, rozpaczały nad brzegiem rzeki Erydan po śmierci swojego brata rażonego piorunem przez zatroskanego o losy Ziemi Zeusa[10].

Kombinat Wydawniczy „Nauka" Rosyjskiej Akademii Nauk

Jest to najstarsze i największe wydawnictwo naukowe w Rosji i jedno z największych na świecie. Jego początki sięgają 1727 roku, kiedy to została założona Drukarnia Akademicka jako instytucja wydawnicza Akademii Nauk i Sztuk Pięknych. W ciągu niemalże dwóch stuleci, aż do 1923 roku, Drukarnia Akademicka pełniła funkcje poligraficzne, wydawnicze i dystrybucyjne, stając się tym samym poprzedniczką obecnego kompleksu wydawniczego Rosyjskiej Akademii Nauk. Wydawnictwo RAN kilkakrotnie zmieniało nazwę, dopiero w 1964 roku przybrało swoje

[10] *U zarania życia*, Moskwa 2004.

obecne miano: Akademickie Naukowo-Wydawnicze, Przemysłowo-Poligraficzne i Dystrybucyjne Centrum Rosyjskiej Akademii Nauk Wydawnictwo „Nauka" (Akadiemizdatcentr „Nauka"). Wydawnictwo realizuje program RAN i wszystkich jej ośrodków badawczych. Obejmuje pięć wydawnictw o różnym profilu, pięć zakładów poligraficznych, trzydzieści pięć hurtowni i wiele punktów księgarskich w jedenastu miastach Rosji. Specjalnością „Nauki" są czasopisma naukowe (około stu tytułów w języku angielskim i stu pięćdziesięciu pięciu w rosyjskim), książki o wszechstronnym zakresie tematycznym, serie popularnonaukowe i literatura dydaktyczna. Wśród publikacji tego wydawnictwa można wymienić prace wybitnych przedstawicieli nauki i literatury rosyjskiej, np. Michała Łomonosowa, Aleksandra Puszkina, Michała Lermontowa, Fiodora Dostojewskiego, Iwana Turgieniewa, Siergieja Jesienina, Lwa Tołstoja, Mikołaja Gogola i wielu innych. Towarzyszący wystawie informator to ozdobione licznymi fotografiami kompendium wiedzy o wydawniczej firmie „Nauka", która *wyróżnia się tym, że jako jedyna w Rosji struktura zebrała „pod swoim dachem" wszystkie trzy branże związane z publikacją książki oraz główny zakres profesjonalnej działalności naukowo-badawczej i edukacyjnej*[11].

Na wystawie przedstawione zostały publikacje wydane w latach 2003–2004 przez „Naukę" oraz zawiązaną przez nią i amerykańskie wydawnictwo „Pleiades Publishing Inc." w 1992 roku spółkę MASK Nauka/Interpieriodika, która zajmuje się przekładami tekstów z języka rosyjskiego na język angielski, wydawaniem i dystrybucją czasopism rosyjskich. Zaprezentowane pozycje to m.in. wyniki badań placówek naukowych Rosyjskiej Akademii Nauk we wszystkich dziedzinach wiedzy, kanoniczne wydania dzieł zebranych klasyków literatury, monografie, prace naukowe instytutów, podręczniki, poradniki, periodyki naukowe, roczniki, wydawnictwa seryjne, słowniki (ponad sześćset woluminów). Ofiarowane Archiwum Polskiej Akademii Nauk przez organizatorów wystawy książki zostały po zamknięciu ekspozycji przekazane bibliotekom instytutów i zakładów PAN oraz innych ważniejszych placówek naukowo-badawczych w Warszawie.

Kryształy Rosji – przyroda, nauka, sztuka

W przeddzień otwarcia opisanych powyżej wystaw w Muzeum Techniki w Pałacu Kultury i Nauki w Warszawie uroczyście zainaugurowano

[11] *Kombinat Wydawniczy „Nauka" Rosyjskiej Akademii Nauk*, Moskwa 2004, s. 1.

ekspozycję przygotowaną przez pracowników Państwowego Muzeum Geologicznego Rosyjskiej Akademii Nauk im. Władimira Wiernadskiego, Instytutu Krystalografii Rosyjskiej Akademii Nauk im. Aleksieja Szubnikowa oraz Muzeum Mineralogii Rosyjskiej Akademii Nauk im. Aleksandra Fersmana. Oglądający ekspozycję goście mogli naocznie przekonać się, że kryształy olśniewają symetrią, kształtami, barwami, formami, że – jak pisał członek Rosyjskiej Akademii Nauk Aleksander Fersman – *zawierają ślady poprzednich momentów swojego istnienia, i można odczytać ich przeszłość, patrząc na ich formę, rzeźbę krawędzi, niuanse i detale*[12]. Zwiedzający mogli obejrzeć niezwykle różnorodne zbiory mineralogiczne Rosji (najbogatszą pod tym względem krainą w Rosji jest Ural), w ich liczbie odłamki kalcytu, malachitu, kwarcu, fluorytu, topazu itd. Aleksander Fersman powiedział kiedyś: *Kamień w rękach człowieka to nie zabawa i zbytek, ale materiał, z którym życie staje się piękniejsze i weselsze. W nim ucieleśnione są niedoścignione barwy i niezniszczalność samej przyrody, dotknąć się do niego może tylko artysta płonący ogniem natchnienia*[13]. Zaprezentowane na wystawie wyroby jubilerskie z kamieni szlachetnych potwierdziły pamiętne słowa znanego rosyjskiego krystalografa. Zachwyt gości wzbudziły mistrzowskie wyroby dziewiętnastowiecznej petersburskiej firmy Fabergé, szczególnie jej kompozycje kwiatowe, wytwory Olega Gałatina z Moskwy, Wiktora Wasiljewa z Niżniego Tagiłu, Wiktora Mitroszyna z Czelabińska, artystów, którzy *potrafią ożywiać kamienie, nadając im urok żywej przyrody*[14]. Szczególną uwagę zwiedzających przykuwała kompozycja *Krokusy*, wykonana z ametystu, cytrynu, nefrytu, miedzi i kwarcu przez Wiktora Wasiljewa w 2003 roku, *Jeżozwierz*, wyrzeźbiony z kryształu górskiego i brązu przez Wiktora Mitroszyna w 2001 roku, a także *Jezus Chrystus*, kamea z kryształu górskiego stworzona przez Olega Gałatina w 2000 roku. Ostatnia część wystawy poświęcona została osiągnięciom Instytutu Krystalografii RAN, pierwszej na świecie instytucji, która zajęła się badaniem i wykorzystywaniem kryształów w różnych dziedzinach nauki oraz ich sztucznym uzyskiwaniem. Wystawie towarzyszył przewodnik, w którym, oprócz przepięknych fotografii, przedstawiono historię krystalografii, początkowo (koniec XVII wieku) interesującej się wyłącznie badaniem i opisywaniem naturalnych kryształów, w XX wieku zaś przekształconej w dziedzinę

[12] *Kryształy Rosji – przyroda, nauka, sztuka*, Moskwa 2004, s. 1.
[13] Tamże, s. 3.
[14] Tamże.

wiedzy zajmującej się wytwarzaniem i wykorzystywaniem w nauce kryształów zarówno naturalnych, jak i sztucznych.

Zorganizowanie wspólnych wystaw wpisujących się w cykl imprez związanych z obchodami Dni Nauki Rosyjskiej w Polsce przyczyniło się do pogłębienia wiedzy o historii, nauce, kulturze Polski i Rosji oraz do poszerzenia kontaktów naukowych pomiędzy Polską a Rosyjską Akademią Nauk.

Dariusz Kwiatkowski

NAUKA BEZ GRANIC CZYLI ROSYJSCY I POLSCY LINGWIŚCI NA WYSTAWIE W PETERSBURGU

W dniu 30 października 2005 r. w Petersburgu, w Rosyjskiej Bibliotece Narodowej, dokładnie o godzinie 15,00 zostały otwarte drzwi sali wystawowej, ukazując przygotowaną przez Petersburski Oddział Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk i Rosyjską Bibliotekę Narodową, przy współpracy Konsulatu Polski, ekspozycję poświęconą rosyjsko-polskim związkom naukowym w dziedzinie lingwistyki na przełomie XIX i XX w. W 16 dużych gablotach ustawionych wzdłuż ścian sali zgromadzono materiały archiwalne i biblioteczne 9 wybitnych uczonych zarówno polskiego, jak i rosyjskiego pochodzenia, którzy swe naukowe pasje lingwistyczne dzielili z kolegami – a często i przyjaciółmi – z ościennego kraju. Ekspozycję uzupełniło 8 niskich witryn, w których zaprezentowano materiały kartograficzne, m.in. plany rosyjskich i polskich miast.

Pierwsze cztery gabloty poświęcone zostały pracom **Aleksieja Aleksandrowicza Szachmatowa** (1864–1920), wybitnego rosyjskiego językoznawcy, historyka kultury, prekursora w dziedzinie badań kronikarstwa, członka Petersburskiej Akademii Nauk, a od 1911 r. także członka zagranicznego Akademii Umiejętności w Krakowie. Na wystawie pokazano korespondencję Szachmatowa z polskimi uczonymi i literatami, m.in. z Janem Nepomucenem Łosiem, Kazimierzem Nitschem, Janem Baudouin de Courtenay, Janem Michałem Rozwadowskim, Tadeuszem Zielińskim, Stanisławem Ptaszyckim czy R. Kwiatkowskim, redaktorem „Głosu Polski", proszącym Szachmatowa o wywiad, a także notatki warsztatowe, fotografie, wizytówki. Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk zaprezentowało w sumie 10 dokumentów z zespołu Aleksieja Aleksandrowicza Szachmatowa. Z prezentowanych materiałów Biblioteki do ciekawszych należą: *История русского языка* z 1912 roku oraz *К истории звуков русского языка* – dwa wydania, z 1898 i 1902 roku.

Kolejne 4 gabloty przeznaczono na materiały **Jana Baudouin de Courtenay** (ur. w 1845 r. w Radzyminie, zm. w 1929 r. w Warszawie), polskiego językoznawcy pochodzącego z francuskiego rodu arystokratycznego, jednego z twórców współczesnego językoznawstwa, prekursora

polskiej szkoły fonologicznej, autora pojęć takich jak fonem czy analogia językowa, autora ponad 300 opracowań naukowych, aktywnego uczestnika życia politycznego i społecznego, kandydata na prezydenta RP w 1922 r., profesora uniwersytetów w Kazaniu, Dorpacie, Krakowie i Petersburgu. Ekspozycję poświęconą temu uczonemu podzielono na 4 działy, ukazujące szerokie zainteresowania profesora, tj.: prace badawcze w dziedzinie dialektologii, działalność naukową i uniwersytecką, działalność społeczno-polityczną i pozostałe sfery zainteresowań naszego znakomitego językoznawcy. Wśród prezentowanych materiałów znalazły się zdjęcia Jana Baudouin de Courtenay, jego notatki do prac naukowych z zakresu dialektologii, wizytówki, korespondencja ze Srezniewskim, I.W. Juszkiewiczem, nauczycielem syna J. Baudouin de Courtenay – Brandtem i in., materiały związane z pobytem uczonego w petersburskim więzieniu z powodu poglądów społeczno-politycznych autora – w sumie 13 dokumentów z bogatych zbiorów ARAN, uzupełnionych książkami i broszurami, np. *Польский язык сравнительно с русским и древнецер- ковно-славянским*, *Uwagi na czasie i nie na czasie...*

Na wystawie nie zabrakło także materiałów twórcy moskiewskiej szkoły lingwistycznej, badacza języków słowiańskich, ich akcentu, składni, fonetyki, profesora Uniwersytetu Moskiewskiego i członka Petersburskiej Akademii Nauk, **Filipa Fedorowicza Fortunatowa** (1848–1914). W poświęconej temu uczonemu, mistrzowi A.A. Szachmatowa gablocie pokazano m.in. współtworzony przez niego *Słownik litewsko-polsko-rosyjski* braci Juszkiewiczów. Tu dokumenty archiwalne stanowiły zdecydowaną mniejszość (tylko 2 – w tym fotografia uczonego), ustępując licznie prezentowanym materiałom z Biblioteki Narodowej, m.in. *Избранные труды* czy pośmiertne wydanie z 1922 roku *Краткий очёрк сравнительной фонетики индоевропейских языков.*

Działalność naukową **Borysa Michaiłowicza Lapunowa** (1862–1943), profesora Uniwersytetu Noworosyjskiego, i jego kontakty z polskimi uczonymi przedstawiono w dwóch kolejnych gablotach. Spośród kilku zaprezentowanych dokumentów wyróżniała się korespondencja z Janem Łosiem i Kazimierzem Nitschem, a także rękopis pracy naukowej dotyczącej języka polskiego pt. *Некоторые сведения о польских говорах.* Z licznych pozycji książkowych można wymienić np. *Лингвистические заметки* czy *Формы склонения в старославянских языках.*

W kolejnej witrynie można było zapoznać się z materiałami znanego rosyjskiego językoznawcy i etnografa **Władimira Iwanowicza Łamańskiego** (1833–1914). Ten profesor Uniwersytetu Petersburskiego, członek

Aleksiej Aleksandrowicz Szachmatow (1864–1922)

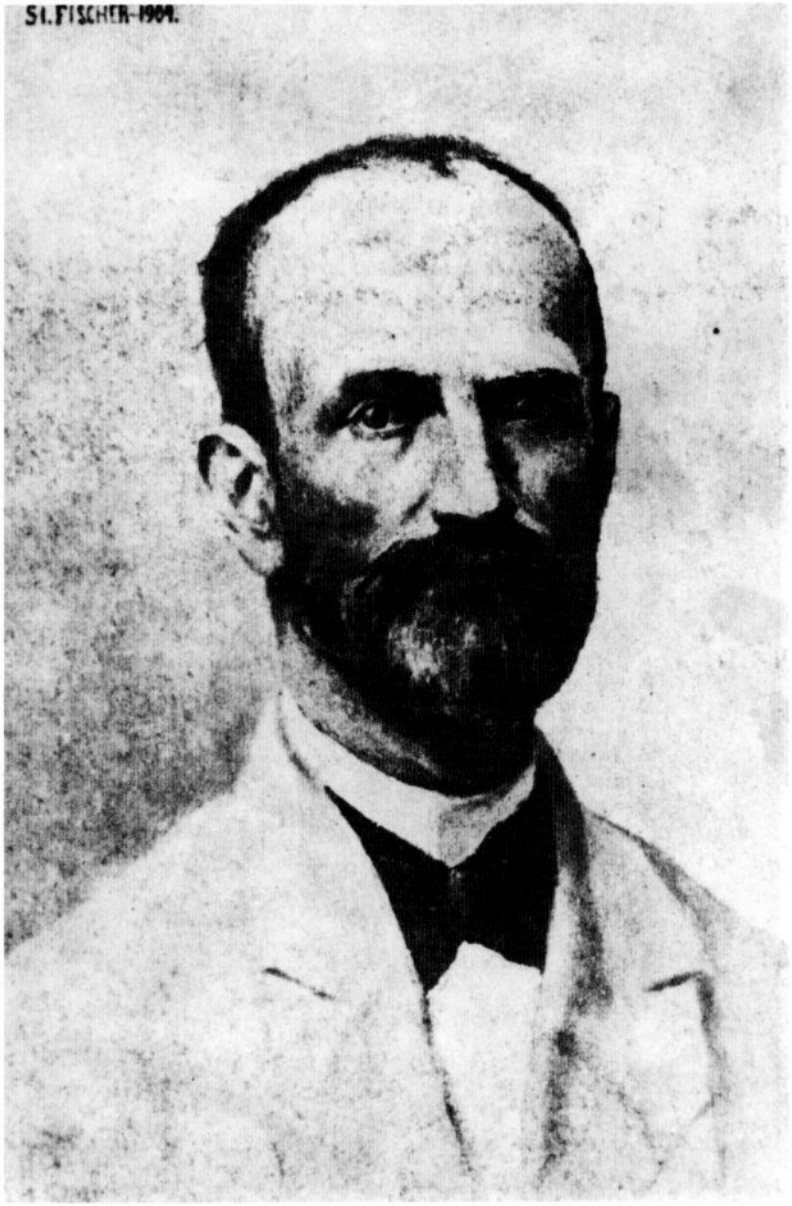

Jan Baudouin de Courtenay, 1845–1929)

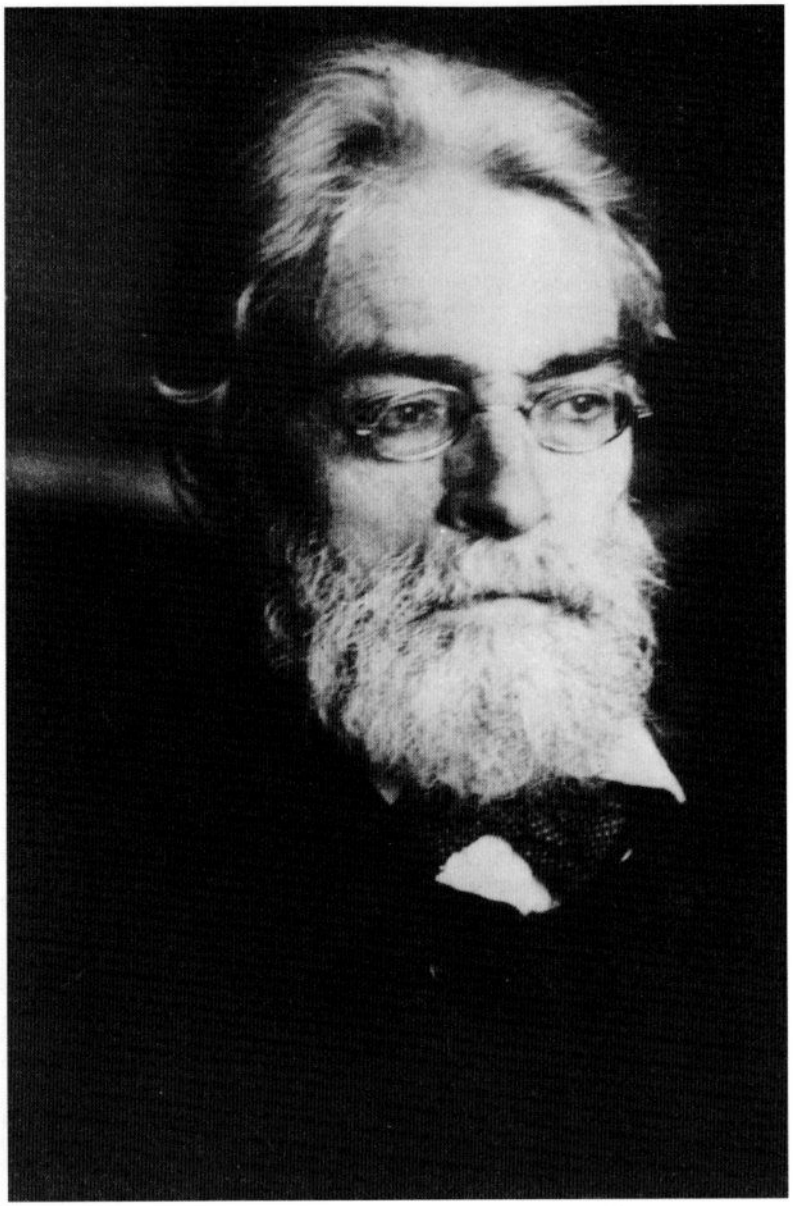

Borys Michajłowicz Lapunow (1862–1943)

Jan Nepomucen Łoś (1860–1928)

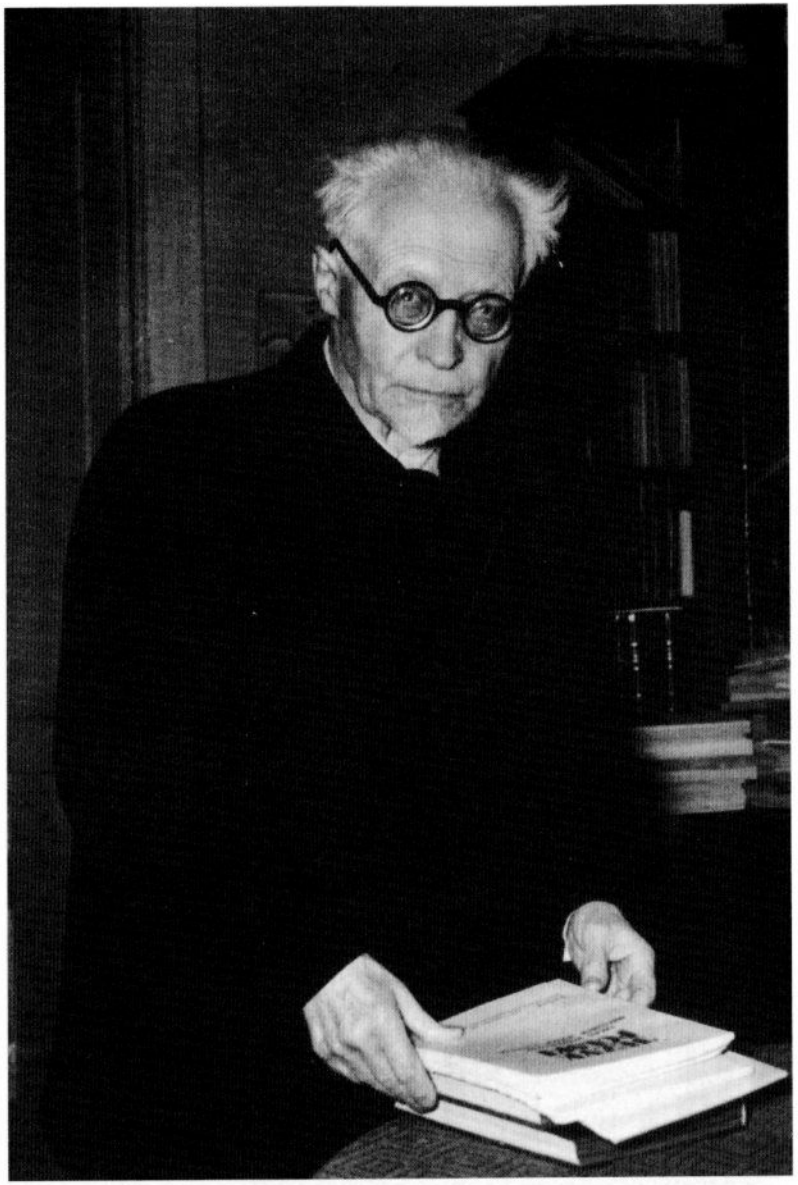

Kazimierz Nitsch (1874–1958)

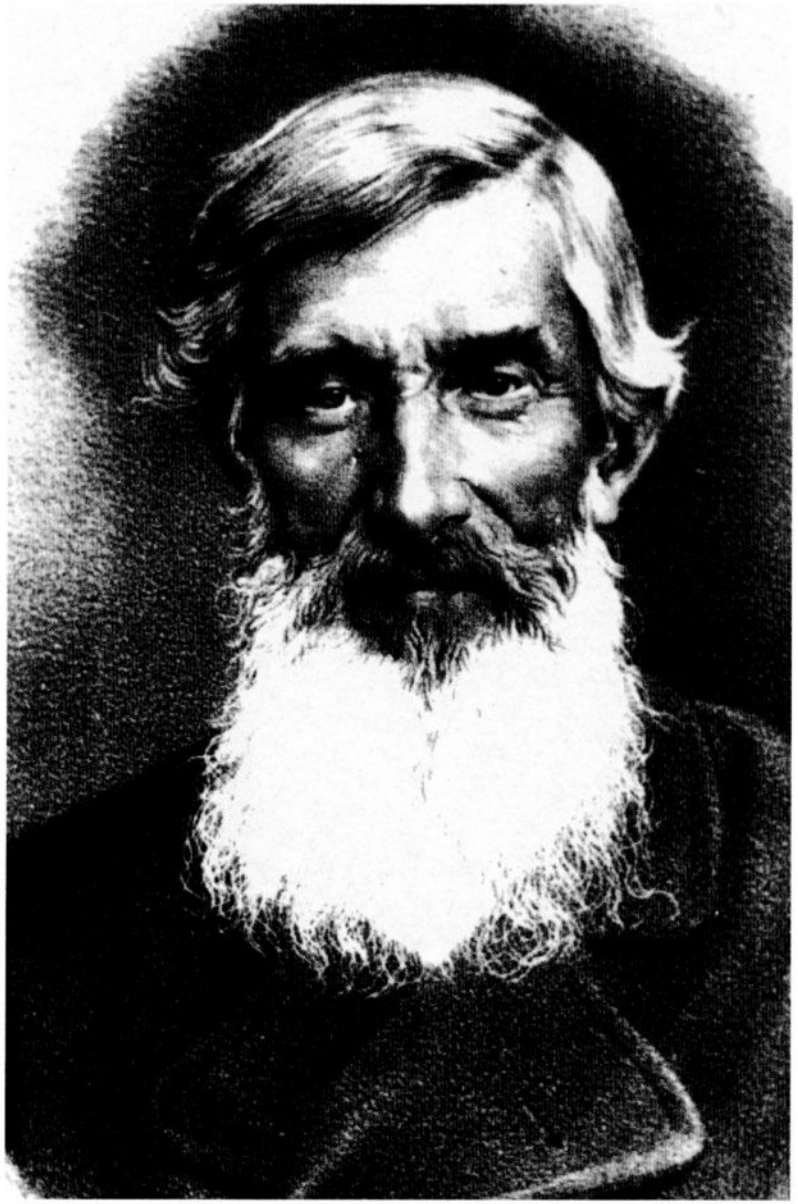

Izmaił Iwanowicz Sreźniewski (1812–1880)

Petersburskiej Akademii Nauk, organizator Muzeum Etnograficznego w Petersburgu, był jednym z nauczycieli Jana Łosia. Na wystawie spośród 10 archiwaliów, które były tu w przewadze w stosunku do materiałów bibliotecznych, zwracała uwagę głównie bogata korespondencja badacza, m.in. z J. Baudouin de Courtenay, A. Kaliną, T. Wierzbowskim, S. Mikuckim, T. Zielińskim i innymi polskimi uczonymi. Biblioteka zaprezentowała m.in. *Новый сборник статей по славяноведению.*

Niewiele dokumentów ze zbiorów ARAN – bo zaledwie 4 – zdobiło zebrane w jednej gablocie materiały archiwalne i biblioteczne **Jana Rozwadowskiego** (1867–1935). Ten lingwista i indoeuropeista, członek Akademii Umiejętności a następnie wiceprezes i prezes Polskiej Akademii Umiejętności, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, na wystawie reprezentowany był przez swoją korespondencję z uczonymi rosyjskimi, m.in. A.A. Szachmatowem, F.F. Fortunatowem czy W.I. Łamańskim. Z wydawnictw zwartych ze zbiorów Biblioteki Narodowej Rosji znalazł się tu *Wybór pism* Rozwadowskiego czy też dzieło *O zjawiskach i rozwoju języka.*

W kolejnej witrynie zaprezentowano korespondencję z rosyjskimi kolegami – uczonymi **Jana Nepomucena Łosia** (1860–1928), profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego i członka Akademii Umiejętności i akademii wszystkich krajów słowiańskich, w którego kręgu zainteresowań badawczych znajdowała się slawistyka, historia literatury i – oczywiście – językoznawstwo. Na wystawie znalazła się m.in. korespondencja uczonego z W.I. Łamańskim, B.M. Lapunowem, a także praca *Сложные слова в польсом языке* czy artykuł *Из новейшей польской лингвистической литературы.*

Kazimierz Nitsch (1874–1958), polski językoznawca, dialektolog i slawista, członek Rosyjskiej Akademii Nauk, prezes Polskiej Akademii Umiejętności a potem wiceprezes Polskiej Akademii Nauk, profesor uniwersytetów Lwowskiego i Jagiellońskiego, autor ponad 700 prac językoznawczych, zaprezentowany został w kolejnej witrynie, w której pokazano w większości materiały biblioteczne, np. *Dialekty języka polskiego*, *Wybór pism polonistycznych* czy *Wybór polskich tekstów gwarowych.* Uczony ten współpracował m.in. przy tworzeniu rosyjskiej encyklopedii słowianoznawstwa, korespondował z Szachmatowem, Lapunowem i wieloma innymi rosyjskimi uczonymi, na co przykłady można było znaleźć na omawianej wystawie.

Ostatnim z wielkich uczonych przełomu XIX i XX w., których materiały ilustrujące współpracę rosyjsko-polską przedstawiono na ekspozycji, był **Izmaił Iwanowicz Sreźniewski** (1812–1880), nauczyciel i egzaminator

w czasie obrony pracy magisterskiej Jana Baudouin de Courtenay. W poświęconej Srezniewskiemu części witryny zaprezentowano wyłącznie materiały archiwalne, a były to m.in. notatki warsztatowe czy bardzo ciekawa tablica alfabetów słowiańskich. Pozostałą część tej gabloty i całą następną zajęły wydawnictwa zwarte, ilustrujące historię Polskiej Akademii Umiejętności i Rosyjskiej Akademii Nauk, pochodzące ze zbiorów Biblioteki Narodowej, oraz korespondencja między Akademiami czy wypisy z protokołów ze zbiorów Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk.

Ekspozycję dopełniały dwie plansze, w kilku słowach podsumowujące historię badań w dziedzinie lingwistyki, odpowiednio w Rosyjskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności, w końcu XIX i w pierwszej połowie XX wieku.

Wystawa, zorganizowana z inicjatywy i pod kierunkiem pracowników Petersburskiego Oddziału Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk – kustoszem wystawy był pracownik naukowy ten instytucji pani Larysa Bondar – przypomniała najlepsze karty z historii rosyjsko-polskiej współpracy naukowej przełomu XIX i XX wieku w dziedzinie lingwistyki.

Joanna Arvaniti
Dorota Pietrzkiewicz

ROK STANISŁAWA STASZICA

W roku 2005 przypadała dwieście pięćdziesiąta rocznica urodzin księdza Stanisława Wawrzyńca Staszica. Prezydium PAN postanowieniem z dnia 14 kwietnia 2004 roku ogłosiło miniony rok Rokiem Stanisława Staszica. Senat RP podpisał 17 marca 2005 roku uchwałę zobowiązującą Polaków do uczczenia pamięci jednego z najznamienitszych przedstawicieli polskiego Oświecenia. Prace koncepcyjne i organizacyjne jubileuszowego roku zlecono spadkobiercom idei i godnym kontynuatorom tradycji Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk, którym ksiądz Staszic kierował od 1808 roku aż do chwili zakończenia swojej ziemskiej wędrówki, Towarzystwu Naukowemu Warszawskiemu oraz dwóm instytucjom Polskiej Akademii Nauk – Archiwum PAN oraz Instytutowi Historii Nauki PAN. Siedzibą TNW i PAN jest obecnie historyczny gmach, zwany od lat przez warszawiaków Pałacem Staszica od nazwiska jego głównego fundatora, o którym Julian Ursyn Niemcewicz powiedział: *Co do osoby, był wzrostu wyższego nad mierny, niesklonny do otyłości, blady, oczu i włosów jasnych, w młodości przyjemnej postaci, w towarzyskim pożyciu i w starości uprzejmy, w zdaniu z czystego zawsze przekonania pochodzącym, nieco zaciętym. Sposób życia jego oszczędny i skromny. Pokarm prosty, napojem woda źródlana. Nie tylko wszelkiego zbytku, odmawiał sobie wielu przyjemności, by grosz ochroniony uldze bliźniego poświęcić. Ojczyzna była, iż tak rzekę, bożyszczem jego, tej niósł w ofierze majątek, zdrowie i niczym nie zrażoną gorliwość*[1].

W przechowywanych w Archiwum PAN dokumentach czytamy: *Na początku ubiegłego stulecia Ks. Stanisław Staszic przeznaczył domy na Kanoniach (nr hipoteczny 86–88)*[2], *których był właścicielem, jako dar wieczysty na*

[1] Cytat został zaczerpnięty z artykułu pt. *Obraz życia i czynów Stanisława Staszica* Juliana Ursyn Niemcewicza, opublikowanego w 1827 roku w XX tomie „Roczników Towarzystwa Przyjaciół Nauk", s. 43–60.

[2] W monografii Pałacu Staszica opracowanej przez Piotra Biegańskiego (*Pałac Staszica. Siedziba Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*, Warszawa 1951), na której opierają się autorzy wielu późniejszych przyczynków, podane są numery posesji 85–87. Natomiast w dokumentach źródłowych TNW wymienia się kamienice o numerach hipotecznych 86, 87, 88.

„miejsce zebrań mężów nauki, oddających się badaniom języka ojczystego, literatury, historii oraz umiejętności przyrodniczych, filozoficznych i matematycznych", a powstałe wówczas Towarzystwo Królewsko-Warszawskie Przyjaciół Nauk zapisane zostało jako właściciel powyższych domów w księdze hipotecznej[3]. *Kiedy w roku 1817 po uzyskaniu zbiorów po Generale Dąbrowskim Towarzystwo Przyjaciół Nauk nie miało dostatecznego dla swej działalności miejsca w powyżej wspomnianych domach, Ks. Stanisław Staszic sprzedał domy na Kanoniach i kupił od Zgromadzenia XX. Dominikanów Obserwantów w Warszawie place pod nr. hip. 1320, 1321 oraz od Zgromadzenia XX. Misjonarzy plac pod nr. hip. 1319. Dokumenty odnoszące się do tych faktów, zresztą powszechnie znanych, znajdują się w ośmiotomowym dziele Aleksandra Kraushara pt. „Dzieje Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk". Właścicielem wspomnianych placów (nr hip. 1320, 1321, 1319) zostało w roku 1822 Towarzystwo Królewsko-Warszawskie Przyjaciół Nauk, a w roku 1823 ukończoną została na tych placach budowa tzw. Gmachu Staszica i przyległej kamienicy*[4]. Chcemy w tym miejscu przypomnieć jeszcze kilka ważnych faktów z historii ufundowanego przez dostojnego jubilata domu TPN oraz wystawionego przed gmachem pomnika. Koszt budowy Pałacu Staszica wyniósł 347400 zł polskich[5], z czego Stanisław Staszic zapłacił 200000. Ten wielki człowiek bowiem całą swoją olbrzymią fortunę, a umierając zostawił sześć milionów złotych, przeznaczył na cele społeczne. Władysław Zawadzki, lwowski historyk i dziennikarz, autor prac etnograficzno-krajoznawczych, pamiętnikarskich oraz historycznych poświęconych rodzinie Sobieskich i Stanisławowi Staszicowi, tak pisał o życiu tego jednego z najbogatszych i najwyższych urzędników w kraju: *Przejęty do fanatyzmu miłością bliźniego, postanowił wszystko co miał i mieć mógł oddać dla dobra potrzebnych i cierpiących; cokolwiek więc obracał na użytek dla siebie samego, uważał jako uszczerbek uczyniony innym* [...]. *Raz wytknąwszy sobie cel taki, szedł do niego z systematyczną wytrwałością i zaprzaniem się siebie samego. Gromadząc skarby dla uszczęśliwienia in-*

[3] *Staszic* [...] *najmuje dom na Kanoniach i urządza go własnym kosztem na posiedzenia publiczne. Wzbogaca zbiory Towarzystwa własną biblioteką i gabinetem rzeczy przyrodniczych, ofiaruje sumy potrzebne na nakłady druków Towarzystwa, dochody z własnych dzieł swoich na korzyść Towarzystwa przeznacza.* Zob.: Zawadzki W., *Stanisław Staszic. Szkic biograficzny*, Lwów 1860, s. 23.

[4] Sprawa Gmachu Staszica, Materiały Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, APAN, I–2, j. 173, k. 75.

[5] Biegański P., *Pałac Staszica...*, s. 68.

Walery Eljasz Radzikowski, Stanisław Staszic

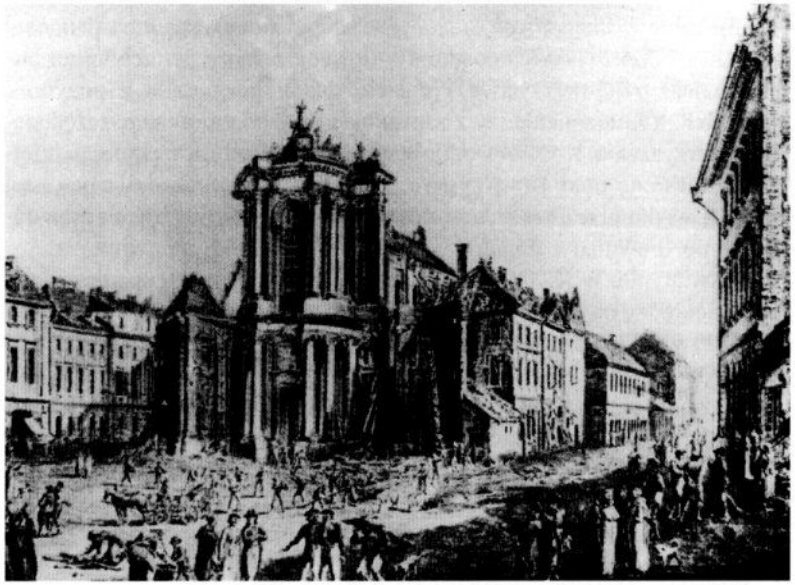

Zygmunt Vogel, Rozbiórka kościoła Dominikanów Obserwantów

nych, sam żył jak anachoreta. Mieszkał w dwóch pokoikach w oficynie pałacu księżny Sapieżyny, Zamojskiej z domu, które bezpłatnie zajmował. [...] *jeden i zawsze ten sam frak czarny służył mu za ubranie codzienne. Znany był w Warszawie koczyk jego niezgrabny i staroświecki z małym koziołkiem, na którym woźnica w wytartym płaszczu parą lichych koni odwoził codziennie Staszica około jedenastej godziny do biura i na powrót przywoził.* [...] *Ten zaś woźnica był jego jedynym służącym, on sprzątał pokój, czyścił suknie i obrabiał koło koni. Żona jego Staszicowi jeść gotowała. Pożywienie było tak mało wymyślne, jak osoba kucharki. Z rana piwo grzane z chlebem. Rosół i kawałek mięsa oto cały obiad. Oprócz wody Staszic nigdy nic innego nie pijał ani u siebie, ani gdziebądźkolwiek. U siebie nie przyjmował nikogo, chyba czasem którego z poufałych znajomych lub w interesie*[6].

Wracając do kosztów budowy Pałacu Staszica, jako ciekawostkę chciałybyśmy tu podać informację, że Julian Ursyn Niemcewicz, trzeci prezes TPN, znacznie uboższy niż ksiądz Staszic, przeznaczył dochód (28000 złotych polskich) pochodzący z edycji *Śpiewów historycznych* – najpoczytniejszej na ziemiach polskich książki pierwszej połowy XIX wieku – na dofinansowanie budowy domu TPN. *W nagrodę za to Towarzystwo Przyjaciół Nauk postanowiło zawiesić w sali obrad portret autora „Śpiewów historycznych" jako tego, który bez przerwy przyczyniał się do sławy i dobra TPN*[7]. Ponadto 100 tysięcy z sumy potrzebnej na budowę siedziby Towarzystwa Przyjaciół Nauk pochodziło z pożyczek miejskich, a reszta pieniędzy z zapisu księdza Bohusza oraz oszczędności stowarzyszenia. Kościół Dominikanów Obserwantów, na którego miejscu wzniesiono dom Towarzystwa Przyjaciół Nauk, ufundowany został w XVII wieku przez króla Jana Kazimierza; początkowo był on prawdopodobnie drewniany, dopiero w latach 1725–1735 wystawiono murowaną świątynię. W XIX wieku kościół zaczął chylić się ku upadkowi, nie było pieniędzy na jego konserwację, a w czasie przemarszów wojsk wykorzystywano go często na koszary. Wreszcie w 1816 roku zdecydowano się na jego rozbiórkę. Staszic, który działał w rządzie i miał możliwość dowiedzenia się wcześniej o tym zamiarze, podsunął Radzie Administracyjnej Królestwa Polskiego pomysł przeznaczenia domów na Kanoniach na potrzeby Zamku Królewskiego, na miejscu kościoła Dominikanów Obserwantów zobowiązał się wystawić gmach użyteczności publicznej,

[6] Zawadzki W., *Stanisław Staszic...*, Lwów 1860, s. 53.

[7] Przemski L., *Opowieść o starym Ursynie*, Warszawa 1966, s. 175.

a przed nim umiejscowić pomnik Mikołaja Kopernika. *Wystawieniem gmachu nowego, przed którym może być umieszczony pomnik Kopernika, przyłoży się wiele Towarzystwo do ozdoby stolicy*[8]. Kamień węgielny został położony 28 września 1820 roku o godzinie 14[30] przez prezesa Staszica na placu Akademicznym w pobliżu kościoła Świętego Krzyża Księży Misjonarzy Świętego Wincentego à Paulo. Na miejscu świątyni i z połowy cegieł pozostałych po jej rozbiórce (druga połowa została wykorzystana na budowę powstającego właśnie kościoła św. Aleksandra na placu Trzech Krzyży)[9] stanął w 1823 roku dom Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk.

Pałac Staszica zaprojektowany został przez młodego artystę, wykształconego we florenckich Scolpi i tamtejszej Akademii Sztuk Pięknych, Antoniego Corazziego. Było to pierwsze monumentalne dzieło tego warszawianina z wyboru. Przybył on do Polski na skierowaną do rządu toskańskiego prośbę Stanisława Staszica w celu zaprojektowania siedziby TPN, a pozostał tu aż dwadzieścia siedem lat. *Na terenie samej Warszawy (nie licząc okolicy) Corazzi wykonał 45 prac przeważnie architektonicznych*[10]. Po powrocie do Florencji nie zajmował się już pracą zawodową, można więc śmiało powiedzieć, że był niejako wyłączną własnością Polaków[11]. Staszic bardzo dokładnie analizował plany Corazziego i wnosił do nich stosowne poprawki (np. żeby powiększyć główną salę o osiem łokci w kierunku dziedzińca w celu poprawienia w niej oświetlenia). Uroczystość otwarcia gmachu odbyła się bez rozgłosu i notek w prasie, gdyż zacny pilanin, jako człowiek wyjątkowej skromności, nie lubił niepotrzebnego poruszenia. Na pierwszym piętrze, na które prowadziły marmurowe schody, urządzono główną salę posiedzeń, komnatę Jana Henryka Dąbrowskiego, trzy pomieszczenia biblioteczne oraz dwie aule przeznaczone na zbiory mineralogiczne. Wszystkie wnętrza były bogato wyposażone w dzieła sztuki gromadzone przez TPN od wielu już lat. W „przedsionku" gmachu, przy schodach marmurowych, zajęła poczesne miejsce znana pamiątka starożytności nazwana w podaniu ludowym „babą chęcińską". 16 listopada 1817 roku Zorian Dołęga-Chodakowski,

[8] Biegański P., *Pałac Staszica...*, s. 62.

[9] Tamże.

[10] Spis budowli wykonanych przez Corazziego zob.: tamże, s. 56–59.

[11] *Po powrocie do Florencji Corazzi ożenił się z Różą Benedetti i pozostawał „wiele lat na łonie rodziny, żony i dzieci, zdrów, rześki i wesoły mimo swych podeszłych lat, kochając sztukę po dawnemu i służąc swoją radą artystyczną i doświadczeniem młodemu pokoleniu"*. Zob.: tamże, s. 44.

Jolanta Gałązka, Tomasz Kościuszko, „Baba chęcińska"

Jolanta Gałązka, Tomasz Kościuszko, „Urządzenie do teleportacji Stanisława Staszica"

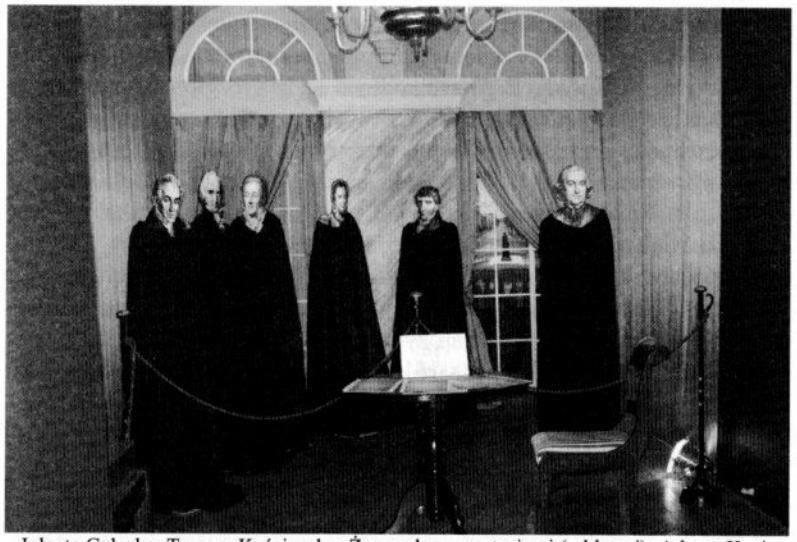

Jolanta Gałązka, Tomasz Kościuszko, Żywy plan z postaciami (od lewej): Adama Kazimierza Czartoryskiego, Jana Śniadeckiego, Stanisława Kostki Potockiego, Jana Henryka Dąbrowskiego, Samuela Bogumiła Lindego i Hugona Kołłątaja

etnograf, archeolog, pionier badań ludoznawczych i słowianoznawczych, napisał do Ludwika Kropińskiego, pisarza związanego z otoczeniem księcia Czartoryskiego, uczestnika powstania kościuszkowskiego: *W Bożęcinie i Kielcach nic nie znalazłem. W Chęcinach babę ogromną z marmuru tamecznego wyrobioną, nagą, przepasaną dębowym liściem i wiankiem liściowym na głowie, stojącą od niepamiętnych czasów pod jednym domem, przerysowałem. Otrzymać jej do Puław w żaden sposób nie zdołałem. Kilką niedzielami będąc Staszic z jakowegoś polecenia rządowego, nie opuścił i tej baby, zostawił rozkaz na piśmie burmistrzowi przeprowadzić ją do Wisły, którą ma zapłynąć do brzegu uczonego Towarzystwa*[12]. Życzeniem Stanisława Staszica było, aby ta wspaniała przedhistoryczna statua – obok posągu z piaskowca Kazimierza Wielkiego, znalezionego kiedyś we wsi Lesznowola, leżącego rycerza z ciemnożółtego marmuru, płyt kamiennych z herbami polsko-litewskimi i olbrzymiej maski z piaskowca – zdobiła „przedsionek" domu Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Z ogromnym zadowoleniem możemy tu powiedzieć, że po wielu latach, w Roku Stanisława Staszica, owa słynna „baba chęcińska", rekonstrukcja figury starożytnej autorstwa współpracujących z Archiwum PAN plastyków Jolanty Gałązki i Tomasza Kościuszki, znowu zajęła honorowe miejsce w holu Pałacu Staszica u wejścia do reprezentacyjnej Sali Lustrzanej, w której odbywała się konferencja naukowa pt. *Wizja społeczeństwa szczęśliwego*, poświęcona autorowi *Rodu ludzkiego*. Konferencji tej towarzyszyła ekspozycja prezentująca przechowywane w Archiwum PAN oryginalne staszicana – dokumenty podpisane przez bohatera uroczystości, medale wybite na jego cześć, najstarsze wydania jego dzieł, reprodukcje portretów jubilata, fotografie Pałacu Staszica i pomnika Kopernika w różnych stadiach budowy i odbudowy.

W „przedsionku" Pałacu Staszica wystawiona była też od początku jego istnienia tablica marmurowa z proklamacją Fryderyka Augusta, króla saskiego i księcia warszawskiego, z 23 września 1807 roku. W głównej sali posiedzeń, wyjątkowo pięknej pod względem architektonicznym i szczególnie bogato ozdobionej płaskorzeźbami Malińskiego, wisiały wówczas dwa portrety – cara Aleksandra I (pędzla profesora Blanka) i księcia Fryderyka Augusta (pędzla Bacciarellego), stały dwa popiersia – Jana Chrzciciela Albertrandiego i Stanisława Staszica, a na ścianach bocznych usytuowano posągi innych zasłużonych dla nauki i kultury, m.in. Jana Sobieskiego, Jana Zamoyskiego, Jerzego Mniszcha, Andrzeja

[12] „Pamiętnik Sandomierski", 1830, s. 92–104.

i Józefa Załuskich, Jerzego Ossolińskiego, Stanisława Potockiego, Stanisława Konarskiego, Adama Naruszewicza, Zygmunta Krasickiego, Heweliusza, Marcina Poczobuta, Bergonzoniego. W sali Dąbrowskiego ulokowano zbiory ofiarowane TPN przez generała, w tym księgi, dokumenty rękopiśmienne, plany, szkice, sztychy, a w przyległej do niej salce ustawiono postument Jana Henryka Dąbrowskiego w otoczeniu pięciu historycznych armat, m.in. z 1794 roku, na ścianach zaś zawieszono różnego rodzaju broń Legionów Polskich i ich cztery chorągwie, wizerunek bramy triumfalnej z 1809 roku księcia Józefa Poniatowskiego, portret Jana Henryka Dąbrowskiego i wiele innych obrazów związanych z burzliwymi dziejami Polski. Na parterze zainstalowano składy biblioteczne i mieszkania oficjalistów. W części dochodowej gmachu, od strony Nowego Światu, były mieszkania, w tym lokal prezesa Staszica. Po powstaniu listopadowym i przejęciu majątku Towarzystwa Przyjaciół Nauk przez władze carskie przez jakiś czas była w Pałacu Staszica Dyrekcja Loterii, która zajmowała 22 pokoje z 89, zaś pozostałe pomieszczenia zostały wynajęte jako lokale czynszowe. W 1857 roku umieszczono w gmachu Akademię Medyko-Chirurgiczną[13], w 1862 roku I Gimnazjum Męskie. Po przebudowie Pałacu Staszica według projektów Michała Pokrowskiego, dokonanej w latach 1892–1893, ulokowano tu cerkiew św. Tatiany[14]. W czasie I wojny światowej Pałac Staszica przez pewien czas pełnił rolę niemieckiej gospody. Po wojnie gmach przebudowano według projektu Mariana Lalewicza, a Rada Ministrów uchwaliła 21 maja 1924 roku oddanie go w dzierżawę Towarzystwu Naukowemu Warszawskiemu za symboliczną złotówkę rocznie[15]. 20 stycznia 1926 roku umieszczono tu granitową tablicę pamiątkową, wmurowaną na frontowej ścianie Pałacu Staszica, z wyrytymi na niej słowami: *Dom ten ku pielęgnowaniu nauki polskiej przez Stanisława Staszica przeznaczony, przez rząd rosyjski odebrany, wolą*

[13] *W roku 1857 namiestnik Gorczakow oddaje pałac na użytek mającej się otworzyć w Warszawie Akademii Medyko-Chirurgicznej, lecz prezes nie jest zadowolony z pomieszczeń, które zdaniem jego nie nadają się ani na potrzeby nauczania, ani nauki.* Zob.: Biegański P., *Pałac Staszica...*, s. 79.

[14] *Na zlecenie Apuchtina architekt Pokrowski wykonuje w 1893 roku projekt przebudowy całości i przedstawia go do akceptacji w Petersburgu. Dołączona do tego jest opinia prof. Cwietajewa, w której podano, iż „wobec niezbicie potwierdzonych przypuszczeń, że kaplica carów Szujskich znajdowała się właśnie w tym miejscu, gdzie obecnie stoi gimnazjum pierwsze męskie, wydaje się szczególnie pożądanym, aby elewacja tego gimnazjum w stylu rosyjskim wykonana została oraz powstała w tym budynku cerkiew prawosławna".* Zob.: tamże.

[15] Tamże, s. 81.

odrodzonej Rzeczypospolitej nauce polskiej przywrócony 20 stycznia 1926[16]. We wrześniu 1939 roku w Pałac Staszica uderzyła bomba i zniszczyła całą prawą stronę od ul. Nowy Świat. W czasie powstania warszawskiego gmach pełnił rolę placówki powstańczej: częściowo spalony, zbombardowany, rozbity, dzięki solidnej grubości murów zdołał się utrzymać i po zakończeniu działań wojennych został zrekonstruowany. Pierwsze posiedzenie TNW odbyło się w częściowo odbudowanym Pałacu Staszica 23 listopada 1948 roku. Niestety, tablica poświęcona w 1926 roku przez kardynała Aleksandra Kakowskiego całkowicie uległa zniszczeniu i nigdy już (być może też z przyczyn politycznych) nie pojawiła się na frontowej ścianie Pałacu Staszica.

11 maja 1830 roku przed siedzibą TPN w Warszawie stanął z dawna oczekiwany przez mieszkańców stolicy pomnik Mikołaja Kopernika, zaprojektowany przez Bertela Thorvaldsena, w większości sfinansowany i zamówiony dla TPN jeszcze przez Stanisława Staszica. Pomnik Mikołaja Kopernika *jako symbol najwyższy nauk i umiejętności zrodzonych na ziemi polskiej* – tak jak Pałac Staszica – *był świadkiem wielkich tragedii narodowych i walk o wolność myśli i ducha polskiego*[17]. Pomysł wystawienia Kopernikowi pomnika zrodził się jeszcze w 1809 roku, bodźcem dla Staszica było ofiarowanie Towarzystwu Przyjaciół Nauk kolekcji archiwaliów i militariów przez Jana Henryka Dąbrowskiego. Oficjalnie prezes Staszic zwrócił się w 1810 roku do wszystkich swoich rodaków z odezwą, w której prosił o finansowe wsparcie budowy pomnika wielkiego Polaka. Odwoływał się do sumień swych krajan. Przypominał, że *naród francuski kości swego mędrca* [Kartezjusza] *zza morza przeprowadził na ojczystą ziemię, wniósł je do Panteonu i kosztem publicznym wystawił mu pomnik. Anglia wyrokiem parlamentu popioły Newtona złożyła w grobie swoich królów i kosztem narodowego skarbu wzniosła mu najwspanialszy posąg*[18], a Polacy muszą oddać hołd Kopernikowi, *by go im obcy nie wydzierali*[19]. Na budowę pomnika Kopernika zapisał ksiądz Staszic w testamencie 70000 zł polskich. Na wykonawcę projektu wybrał Thorvaldsena, który akurat tworzył pomnik księcia Józefa Poniatowskiego. Ten słynny duński rzeźbiarz czterdzieści lat spędził w Rzymie, a o dacie swojego przyjazdu do Wiecznego Miasta powiedział: *Urodziłem się*

[16] „Kurier Poranny", 20 stycznia 1926, s. 1, Materiały Piotra Bańkowskiego, APAN, III–217, j. 76.

[17] Biegański P., *Pałac Staszica...*, s. 74.

[18] Tamże, s. 131.

[19] Tamże, s. 132.

8 marca 1797 roku – do tej pory nie istniałem[20]. Umowę z duńskim mistrzem podpisano w 1819 roku, a gipsowy model miał być wykonany i przysłany do Warszawy w ciągu dwunastu miesięcy. Thorvaldsen jednak nie dotrzymał umowy: zmienił nieco projekt i w dodatku przysłał odlew kilka lat później, tak więc cała sprawa ciągnęła się aż dwadzieścia lat. W czasie uroczystości odsłonięcia pomnika mowę wygłosił prezes Niemcewicz. Przedtem musiał odbyć nieprzyjemną i poniżającą wizytę u wielkiego księcia Konstantego, którego nazywał „Monstrum", „Kaligula" lub „Zwierzątko bardzo brzydkie", i „wyspowiadać się" z tego, co zamierza powiedzieć w czasie uroczystości; Nowosilcow, zwany przez Niemcewicza „Zyzolem" lub „Zyzakiem", obawiał się bowiem wystąpień ludu. W czasie uroczystości Julian Ursyn Niemcewicz wołał w uniesieniu: *Stajesz więc wielki mężu, chwało ziemi naszej, przed tym przybytkiem nauki i umiejętności! Strzeż go od wszelkich złych przygód*[21]. Rozprawę o wielkim polskim astronomie wygłosił na akademii Jan Śniadecki, a orkiestra pod dyrekcją Józefa Elsnera zagrała hymn skomponowany specjalnie na tę okazję przez Karola Kurpińkiego. Legenda głosi, że tego dnia było zimno i pochmurno, ale w najważniejszym momencie uroczystości podobno zajaśniało słońce i oświetliło wspaniałe dzieło duńskiego mistrza. W czasie II wojny światowej usunięto polski napis na cokole i zasłonięto go brązową tablicą ze słowami w języku niemieckim. Podczas brawurowej akcji młodych warszawiaków, prawie na oczach okupantów, ciężką, przymocowaną czterema śrubami tablicę niemiecką zdjęto. Uszkodzony w czasie powstania warszawskiego pomnik Niemcy wywieźli z Warszawy w celu przetopienia go; na szczęście nie zdążyli zrealizować tego haniebnego planu; po wojnie pomnik został odnaleziony w jednym z magazynów na Śląsku, skąd szczęśliwie wrócił na swoje dawne miejsce.

Wracając do tegorocznych obchodów jubileuszu Stanisława Staszica przypomnimy, że w czasie prac przygotowawczych do uroczystości wyłoniono dwa komitety – liczący trzydzieści trzy osoby Komitet Honorowy i prężnie działający, spotykający się regularnie raz w miesiącu, Komitet Organizacyjny z profesor dr hab. Kaliną Bartnicką, dyrektorem Instytutu Historii Nauki PAN, dr Hanną Krajewską, dyrektorem Archiwum PAN, oraz profesorem drem hab. Włodzimierzem Zychem, przedstawicielem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, na czele. Patronat honorowy nad obchodami Roku Stanisława Staszica objął prezes Polskiej

[20] Tamże, s. 137.

[21] Tamże, s. 74.

Akademii Nauk profesor dr hab. Andrzej B. Legocki oraz prezes Towarzystwa Naukowego Warszawskiego profesor dr hab. Andrzej Paszewski.

W jubileuszowym roku zacnego Wielkopolanina zorganizowano w całej Polsce i za granicą liczne wystawy, konferencje, odczyty, zjazdy, spotkania, wycieczki i konkursy poświęcone temu najwybitniejszemu pilaninowi. Jubileuszowy cykl imprez otworzyła duża biograficzna wystawa pt. *Żył nie dla siebie* w Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie. Efektownymi i szczególnie interesującymi dla młodzieży elementami scenografii tej wystawy było „urządzenie do teleportacji Staszica", wyposażone w specjalny program komputerowy umożliwiający zwiedzającym „zadawanie pytań" jubilatowi, oraz „żywy plan" wyobrażający postaci kilku wybitnych przyjaciół czcigodnego solenizanta, wykonane przez Jolantę Gałązkę i Tomasza Kościuszkę. W programie inauguracji obchodów jubileuszu dwóchsetpięćdziesięciolecia urodzin uczonego, myśliciela, pisarza i społecznika, obok przemówień i wystąpień, została odczytana przez Wojciecha Siemiona ostatnia wola Stanisława Staszica oraz odegrany i odśpiewany koncert (Witold Wołoszyński – fortepian, Barbara Majewska – sopran), którego repertuar stanowiły utwory pochodzące z epoki jubilata. Tytuł wystawy można powiązać z fragmentem *Autobiografii* Stanisława Staszica, który żył nie dla siebie w przekonaniu, że [...] *tylko miłość bliźnich, ziszczana przez dobre czyny dla szczęścia ludzi, dopełnia zamiar Stwórcy. Z nimi bowiem ma człowiek najsilniejsze związki przez wrodzoną mu ludzkość. Najprzyjemniejsze uczucia znajdują się w dobroczynności dla ludzi. I przeto tylko ten postępuje najlepiej do celu swojego Stwórcy, kto przez ciąg swojego życia poprawi los, powiększy szczęśliwość drugich ludzi. Ten zaś, kto przez swoje życie poprawi i udoskonali los współczesnych, lub całych plemion następnych, ten dopełnia całkowicie swojego tu istnienia przeznaczenie, czyli te zamiary, jakie Najwyższe Jestestwo w jego stworzeniu założył*[22].

Głównym miejscem obchodów rocznicowych było oczywiście miasto, w którym przyszedł na świat czcigodny jubilat – Piła. Zorganizowano tam w okresie od lutego do listopada 2005 roku szereg prelekcji, konkursów (plastyczny, literacki, historyczny, a nawet filatelistyczny czy fotograficzny) dla młodzieży szkolnej z Piły i powiatu pilskiego, sesji popularnonaukowych, wystaw, Jubileuszowy XXXV Rajd Staszicowski oraz sympozjum *Stanisław Staszic – myśliciel, pisarz, uczony*, które odbyło się dzięki staraniom tamtejszego Muzeum Stanisława Staszica oraz

[22] Staszic S., *Autobiografia. Testament. Autobiography. Testament*, Piła 2005, s. 11.

Polskiego Towarzystwa Badań nad Wiekiem Osiemnastym. Patronat nad zjazdem objął prezydent Piły Zbigniew Kosmatka, zaś obrady toczyły się w Sali Kameralnej Pilskiego Domu Kultury. Inicjatorem i organizatorem wszystkich spotkań staszicowskich w rodzinnym mieście Staszica był Józef Olejniczak, najwybitniejszy w Polsce staszicolog, dyrektor Muzeum Stanisława Staszica w Pile. Do obchodów włączyły się też różne pilskie instytucje: Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna, Publiczna Biblioteka Pedagogiczna, Rada Miasta, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Staszica, Zespół Szkół im. Stanisława Staszica, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze Oddział w Pile oraz Rejonowy Urząd Poczty.

Uroczystości jubileuszowe znanego pilanina objęły też Warszawę, Kraków, Kielce, Hrubieszów i Wieliczkę – miejsca szczególnie związane z imieniem Stanisława Staszica i wyjątkowo bliskie jego sercu.

Z Warszawą „Zakordonowy obywatel pruski", bo takim tajemniczym pseudonimem – czasem opatrzonym jeszcze znakiem zapytania – podpisywał niekiedy Stanisław Staszic swoje dzieła[23], związany był całym sercem, zwłaszcza przez ostatnie dwadzieścia lat swojego życia. Tu mieszkał, pracował, współorganizował Uniwersytet Warszawski, Instytut Agronomiczny, Szkołę Przygotowawczą do Instytutu Politechnicznego, Instytut Głuchoniemych, Szpital Dzieciątka Jezus, Towarzystwo Dobroczynności, wystawił Pałac Staszica i pomnik Mikołaja Kopernika, tu umarł i tu został pochowany przy kościele pokamedulskim na Bielanach. Stolica uczciła w 2005 roku pamięć swojego dobroczyńcy kilkoma sympozjami i wystawami. Oprócz wspomnianych już ekspozycji *Żył nie dla siebie* w Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza oraz *Staszicianа w zbiorach Archiwum PAN* i sesji naukowej w Pałacu Staszica *Wizja społeczeństwa szczęśliwego* zorganizowano w Warszawie, również w Pałacu Staszica, konferencję popularnonaukową pt. *Działalność społeczna Stanisława Staszica w Warszawie a współczesna rzeczywistość*, w której uczestniczyli uczniowie szkół noszących imię sławnego pilanina. W Senacie Rzeczypospolitej Polskiej zaprezentowano ciekawą czteroczęściową ekspozycję pt. *Być narodowi użytecznym – przeszłość przyszłości*. W program obchodów jubileuszu wielkiego Polaka włączyło się też bardzo aktywnie Muzeum Historyczne m.st. Warszawy. Wspomnimy o zaprezentowaniu dużej wystawy pt. *Warszawa w czasach Staszica*, której celem było pokazanie

[23] Inne pseudonimy Staszica to „Pisarz *Uwag nad życiem Jana Zamoyskiego*" – najmniej enigmatyczny i najbardziej znany – oraz inicjał „S". Zob.: *Bibliografia Literatury Polskiej. Nowy Korbut. Oświecenie*, oprac. Aleksandrowska E., Warszawa 1970, s. 217.

miasta w okresie Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego, a więc w czasach, gdy mieszkał w nim Stanisław Staszic, oraz przypomnienie jego udziału w życiu politycznym, gospodarczym, naukowym i kulturalnym stolicy. Wystawie towarzyszył folder przeznaczony dla dzieci i młodzieży szkolnej autorstwa Agnieszki Dąbrowskiej, zatytułowany *O tym, co może zrobić jeden człowiek*. Dział Edukacyjny Muzeum Historycznego m.st. Warszawy przygotował też specjalnie dla dzieci i młodzieży szkolnej wystawę planszową, cykl odczytów i prelekcji oraz konkurs na najlepszy esej pt. *Do jakiej polskiej partii politycznej, działającej w przeszłości lub współcześnie, zapisałbyś Stanisława Staszica, biorąc pod uwagę jego poglądy i działalność*. Muzeum Ziemi PAN przypomniało dokonania znawcy i miłośnika Tatr w zakresie poznania budowy geologicznej i przyrody gór, prezentując wystawę pt. *Wizerunki gór. Krajobrazy górskie przed epoką fotografii* oraz wydając bibliografię opracowań Stanisława Staszica w zakresie geologii, przygotowaną przez profesora Zbigniewa Wójcika pt. *Stanisław Staszic – geolog. Materiały do bibliografii*. Również dla młodzieży, tym razem z XIV Liceum Ogólnokształcącego im. Stanisława Staszica w Warszawie, przewidziana została konferencja pt. *Spotkanie ze Staszicem* w Muzeum Marii Skłodowskiej-Curie. Tematem konferencji było ukazanie uniwersalności i nadzwyczajności tego niezwykle skromnego, lecz wielkiego duchem człowieka. Rolę prowadzącego pełnił profesor dr hab. Włodzimierz Zych z Politechniki Warszawskiej, który m.in. przedstawił opinie opiekunów i nauczycieli o małym Stasiu Staszicu, co wzbudziło duże zainteresowanie młodych słuchaczy.

XIV Liceum Ogólnokształcące im. Stanisława Staszica w Warszawie należy do Ogólnopolskiego Towarzystwa Przyjaciół Szkół Staszicowskich, które chętnie i aktywnie włączyło się w realizację idei podjętej przez Prezydium PAN i Senat RP. Dewiza Staszica *Być narodowi użytecznym* stała się ideą przewodnią wszystkich wspólnych działań młodzieży i nauczycieli w jubileuszowym roku ich patrona. Przygotowano m.in. sympozjum popularnonaukowe pt. *Działalność społeczna Stanisława Staszica w Warszawie a współczesna rzeczywistość* (Zespół Szkół nr 10 im. Stanisława Staszica na Bielanach w Warszawie), ogólnopolski konkurs pt. *Stanisław Staszic i jego epoka* (Zespół Szkół Odzieżowych im. Stanisława Staszica w Białymstoku), interesującą konferencję pt. *Stanisław Staszic – jego życie i działalność* (IV Liceum Ogólnokształcące w Białej Podlaskiej).

Młodzież ze szkół noszących imię księdza Stanisława Wawrzyńca Staszica oddaje od wielu lat hołd swemu wielkiemu patronowi w bardzo oryginalny sposób. Aby lepiej poznać jego życie i dorobek naukowy, uczniowie wraz ze swoimi nauczycielami wędrują jesienią szlakami turystycznymi masywu Babiej Góry, pokonując trasy, którymi wędrował dwieście lat temu Stanisław Staszic. Od 24 lipca do 1 sierpnia 1804 roku prowadził on bowiem badania naukowe na szczycie Babiej Góry: od Żywca, doliną Raby i przez Jordanów dojechał do Przełęczy Krowiarki; po przekroczeniu górnej granicy lasu i pasma kosówki 24 lipca 1804 roku dotarł na Diablak; wyniki swoich badań naukowych zamieścił później w pracy *O ziemiorodztwie Karpatów i innych gór i równin Polski*. Aby upamiętnić tego wielkiego człowieka, rumowisko skalne ścielące się na południowym stoku Diablaka nazwano Gołoborzem Staszica. W Ogólnopolskim Zlocie Szkół Staszicowskich we wrześniu 2005 roku wzięło udział 164 uczniów oraz ich nauczyciele z czterech szkół imienia Stanisława Staszica: Zespołu Szkolno-Przedszkolnego w Zawoi Mosorne, Gimnazjum w Pankach, Centrum Kształcenia Ustawicznego w Mińsku Mazowieckim oraz Gimnazjum nr 2 w Żywcu.

Hrubieszowskie – to ziemia, którą ksiądz Staszic wyjątkowo sobie upodobał. Po zakupieniu w 1811 roku 6000 hektarów gruntu w Hrubieszowskiem (dziewięć wsi, jedna osada i część miasta Hrubieszowa) założył tam w roku 1816 Towarzystwo Rolnicze Hrubieszowskie (właściwa nazwa Rolnicze Towarzystwo Wspólnego Ratowania się w Nieszczęściach, zwane też fundacją hrubieszowską), zalegalizowane w 1822 roku przez władze rosyjskie. Towarzystwo Rolnicze Hrubieszowskie było w tamtych czasach najlepiej zorganizowaną korporacją rolniczą w Europie. Dzięki Stanisławowi Staszicowi Hrubieszów i jego piękne okolice *zyskały popularność, zainteresowanie i znalazły swoje miejsce na kartach historii Polski i świata*[24]. Towarzystwo przetrwało aż do 1945 roku, kiedy to zostało rozwiązane przez władzę ludową Polski. W dowód pamięci i wdzięczności dla swojego dobroczyńcy hrubieszowianie założyli w 1960 roku Towarzystwo Regionalne Hrubieszowskie im. Stanisława Staszica, które było organizatorem tegorocznych jubileuszowych uroczystości. Towarzystwo Regionalne Hrubieszowskie wydało z okazji dwieście pięćdziesiątej rocznicy urodzin Stanisława Staszica brązowy jubileuszowy medalion z podobizną swojego patrona, zaprojektowany przez Janinę Kaczmarczyk-Szkutnik, oraz zbiorek kart pocztowych z wizerunkami

[24] Malinowski W., *Hrubieszowska pamięć i dziękczynienie dla księdza Stanisława Staszica*, „Biuletyn Towarzystwa Regionalnego Hrubieszowskiego", 2005, nr 1–2, s. 5.

medali poświęconych Staszicowi, wybitych na ziemi hrubieszowskiej, a także specjalny okolicznościowy datownik.

Miasto Kielce z kolei zapisało się na kartach historii m.in. dzięki założonej w 1816 roku przez Stanisława Staszica Szkole Akademiczno-Górniczej, pierwszej wyższej uczelni technicznej w Polsce. Szkołę tę umieścił Stanisław Staszic w północnym skrzydle kieleckiego pałacu biskupiego. Od 1971 roku w Pałacu Biskupów Krakowskich w Kielcach znajduje się Muzeum Narodowe, w którym właśnie odbyło się jubileuszowe seminarium poświęcone Stanisławowi Staszicowi pt. *Stanisław Staszic w pamięci zbiorowej społeczeństwa polskiego*.

Kraków uczcił pamięć czcigodnego Wielkopolanina wystawą staszicowską i sesją pt. *Uwagi nad życiem* w Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica. Krakowską ekspozycję, której towarzyszył katalog multimedialny oraz wydawnictwo okolicznościowe prezentujące życiorys i spis najważniejszych dzieł Stanisława Staszica, ubarwiły i ożywiły naturalnej wielkości postaci najwybitniejszych przedstawicieli polskiego Oświecenia – Adama Kazimierza Czartoryskiego, Jana Henryka Dąbrowskiego, Hugona Kołłątaja, Samuela Bogumiła Lindego, Stanisława Kostki Potockiego, Stanisława Staszica i Jana Śniadeckiego – wypożyczone na wystawę przez Archiwum PAN. Poza tym pod auspicjami Komisji Turystyki Górskiej Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego odbyło się w Centralnym Ośrodku Turystyki Górskiej PTTK w Krakowie sympozjum górskie pt. *Miejsce i znaczenie gór w twórczości Stanisława Staszica*. Dodatkową atrakcją sympozjum, obok ciekawej tematyki poruszonej przez prelegentów i żywej dyskusji, była możliwość nabycia wydawnictwa z zaprezentowanymi referatami, zredagowanego przez Wiesława Aleksandra Wójcika.

W Wieliczce, w Muzeum Żup Krakowskich, zorganizowana została ekspozycja *Stanisław Staszic i jego epoka*, a w gotyckiej sali Zamku Żupnego sesja popularnonaukowa. Celem wystawy i konferencji było utrwalenie pamięci o wszechstronnych osiągnięciach wybitnego Polaka – księdza, filozofa, działacza politycznego i oświatowego, wybitnego geologa – oraz podkreślenie jego związków z Wieliczką. W zbiorach Muzeum Żup Krakowskich przechowywane są pamiątki związane z osiemnastowiecznym uczonym: odręczny wpis Staszica do *Księgi gości kopalni* z 1790 roku oraz popiersie pilanina wyrzeźbione w soli w 1964 roku przez górnika Antoniego Wyrodka.

Uroczystości jubileuszowe „Pisarza *Uwag nad życiem Jana Zamoyskiego*" zorganizowano w wielu innych miejscach w Polsce, m.in. w Łodzi,

Siedlcach, Trzciance, Uchaniach, Bóbrce. Imprezy rocznicowe zgromadziły najwybitniejszych staszicologów i historyków polskich oraz zagranicznych, że wymienimy tylko profesorów: Kalinę Bartnicką, Włodzimierza Zycha, Zbigniewa Wójcika, Bolesława Orłowskiego, Andrzeja Winiarza, Jacka Jadackiego, Ryszarda W. Wołoszyńskiego, Daniela Beauvois, Anatolija J. Iwanowa, dyrektora Józefa Olejniczaka. Tematyka referatów była ciekawa i urozmaicona; większości sesji i wystaw towarzyszyły materiały pokonferencyjne i rozmaite druki okolicznościowe.

Obchody jubileuszu dwóchsetpięćdziesięciolecia urodzin księdza Stanisława Wawrzyńca Staszica odbyły się również poza granicami Polski: w Austrii oraz we Francji. Miejsca obrad staszicologów zostały wybrane nieprzypadkowo, gdyż Staszic podczas swoich licznych naukowych podróży także i tam prowadził obserwacje i badania, których rezultaty zapisywał m.in. w *Dzienniku podróży*. Francję odwiedził Staszic dwa razy: w latach 1779–1781 studiował fizykę i historię naturalną w Collège de France (poznał wówczas sławnego przyrodnika i filozofa, hrabiego Georgesa Louisa Leclerca Buffona, którego książkę *Discours des époques de la nature* przetłumaczył na język polski), w 1804 roku odwiedził Paryż po raz drugi; i tym razem głównym celem jego podróży była nauka, a zwłaszcza chęć zapoznania się z ówczesnymi francuskimi najnowszymi osiągnięciami w dziedzinie geologii, z literaturą przyrodniczą, zbiorami muzealnymi oraz metodami pracy tamtejszych ośrodków naukowych. Przypomnieć paryskie ślady Stanisława Staszica (zaobserwowane spostrzeżenia Wielkopolanina na temat mentalności Francuzów, wykorzystane zapewne potem w *Rodzie ludzkim*, były raczej negatywne) postanowili pracownicy Stacji Naukowej Polskiej Akademii Nauk w Paryżu. W historycznej kamienicy przy ulicy Lauriston 74 odbyła się konferencja pt. *Stanisław Staszic 1755–1826*, w której udział wzięli francuscy i polscy uczeni zainteresowani działalnością naukową Staszica oraz osiemnastowiecznymi badaniami z zakresu historii naturalnej, geologii i mineralogii. Impreza była otwarta dla publiczności, referaty wygłoszono w języku francuskim, angielskim i polskim. Z okazji paryskiej sesji wydano po francusku kalendarium życia jubilata autorstwa Józefa Olejniczaka w tłumaczeniu Doroty Wieleżyńskiej.

W Stacji Naukowej Polskiej Akademii Nauk w Wiedniu natomiast odbyło się sympozjum *Stanisław Staszic – Europejczyk, Polak, Uczony na przełomie XVIII i XIX wieku*. W wygłoszonych referatach zwrócono m.in. uwagę na zasługi Stanisława Staszica w Towarzystwie Przyjaciół Nauk, którego znany pilanin był długoletnim prezesem. Z bogatych doświadczeń TPN korzystały później inne instytucje, które – kontynuując dziewiętnastowieczne idee i tradycje – wybrały sobie na patrona Stanisława Staszica. W czasie sympozjum otworzono również wystawę planszową przygotowaną przez pracowników Archiwum PAN pt. *Tradycje Polskiej Akademii Nauk – europejskie korzenie polskiej nauki*, opatrzoną tekstami w języku niemieckim.

Obchody Roku Stanisława Staszica zakończyła międzynarodowa konferencja naukowa w Wyższej Szkole Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora w Pułtusku, poświęcona sposobom realizacji podstawowej koncepcji wielkiego Polaka, który uważał, że siła i szczęście kraju zależy od stopnia wykształcenia jego obywateli. Zacny Wielkopolanin powszechnie głosił: *Naród bez nauki podobny jest ślepcu, który albo zawsze stać, albo na jednem miejscu kręcić się, albo, idąc dalej, w najpierwszym dole legnąć musi.*

Dodamy, że na ostatnim posiedzeniu Komitetu Organizacyjnego Roku Stanisława Staszica podjęto uchwałę o przekształceniu działającego w 2005 roku Komitetu Organizacyjnego w stały Komitet Staszicowski funkcjonujący przy Towarzystwie Naukowym Warszawskim. Celem nowo utworzonego Komitetu Staszicowskiego będzie propagowanie i rozpowszechnianie, szczególnie wśród młodzieży, myśli i idei naszego wielkiego rodaka.

Pokłosiem wszystkich jubileuszowych uroczystości jest *Kronika Roku Stanisława Staszica* stanowiąca dokumentację wydarzeń rocznicowych. W publikacji przedstawiono chronologicznie, poprzedzone wprowadzającymi artykułami dr Hanny Krajewskiej (członkini Prezydium Komitetu Organizacyjnego Roku Stanisława Staszica) i dra Stanisława Czarnieckiego (staszicologa, aktywnego uczestnika od 1955 roku wszystkich staszicowskich jubileuszy), sprawozdania z przebiegu imprez (wystaw, konferencji, zlotów, konkursów) zorganizowanych w ramach obchodów Roku Stanisława Staszica, wzbogacone reprodukcjami dokumentów, map, portretów i medali. Publikację zamyka artykuł *Staszicana w zbiorach Archiwum Polskiej Akademii Nauk*, prezentujący przechowywane w Archiwum Polskiej Akademii Nauk nieliczne pamiątki po bohaterze tegorocznego jubileuszu, a w ich liczbie dokumenty z autografem Stanisława Staszica, ikonografię, medale bezpośrednio lub pośrednio związane z osobą znanego Wielkopolanina, książki jego autorstwa lub mu poświęcone oraz publikacje okolicznościowe, wydane z okazji kolejnych rocznic lub jubileuszy.

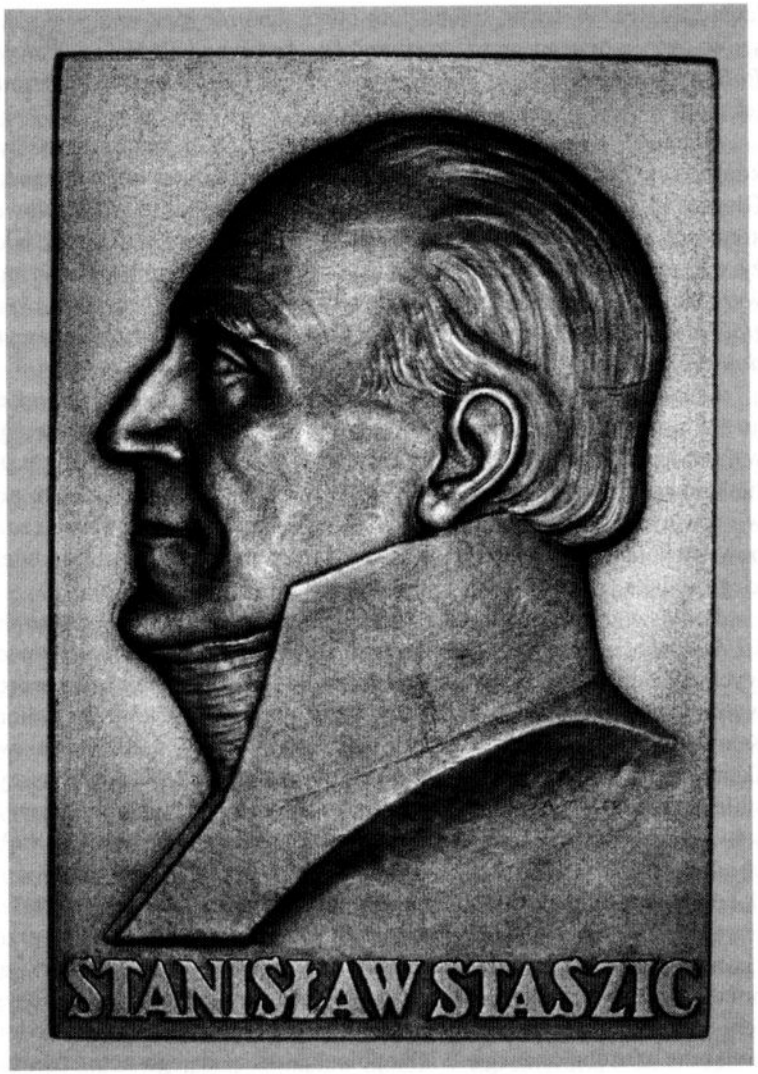

Józef Aumiller, 100. rocznica śmierci Stanisława Staszica

Na zakończenie pragniemy zacytować prorocze słowa autora podpisującego się inicjałami „A.Br." pod artykułem *Walka o Staszica*, umieszczonym na łamach „Warszawianki" nr 20 z 20 stycznia 1926 roku (s. 3): *Im więcej lat ubiega od śmierci Stanisława Staszica, tem bardziej postać jego rośnie i niewątpliwie rosnąć nadal będzie. Spółcześni mu, zwłaszcza w ostatnich kilkunastu latach jego życia, a więc za czasów Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego, zaczynali niedoceniać ani osoby, ani dzieł jego, ani głębokiej myśli przewodniej, dziełami temi kierującej. Kiedy się ku starości nieco pochylił, nawet się zeń wyśmiewano, z jego różnych przyzwyczajeń, z jego na pół duchownego na pół świeckiego ubrania, na które żadnej uwagi nie zwracał, komponowano nań wierszyki, jak: Czy znacie ojca Staszica – Co zamiast ojca, pisze oica... itd.* [...] *A jednak właśnie na tle tej samej Warszawy zaolbrzymiała postać Staszica.* [...] *widać coraz wyraźniej, jak mądrym był ten człowiek, jak przewidującym to, co nas czeka w przyszłości, a jak głęboko pomyślane jego dzieła, mające, choć w części, zapewnić i utrwalić tę właśnie przyszłość, z której ogół nie zdawał sobie sprawy*[25].

Zarzucano ostro Staszicowi w swoim czasie owe sprzeniewierzenie się przyjętemu na siebie charakterowi kapłańskiemu, zarzucano mu nawet niereligijność [zrzekł się on bowiem probostwa w Turobinie]. *Lecz całe jego życie, przepełnione najczystszą chrześcijańską miłością bliźniego, nieustanne poświęcenie siebie i oddanie całego majątku dla wypełnienia najpiękniejszej cnoty chrześcijańskiej, jaką jest uszczęśliwienie cierpiącej ludzkości, chroni Staszica przed owym zarzutem, jako niezasłużonym, i owszem daje mu świadectwo najczystszych uczuć religijnych*[26].

[25] Materiały Piotra Bańkowskiego, APAN, III–217, j. 76.
[26] Zawadzki W., *Stanisław Staszic...*, s. 9.

Adam Rozmysłowicz

BAZA SEZAM W PRAKTYCE W ARCHIWUM POLSKIEJ AKADEMII NAUK

1. Charakterystyka bazy SEZAM

SEZAM – System Ewidencji Zasobu Archiwalnego – jest bazą danych, kora została przygotowana dla archiwów państwowych jako podstawowa ewidencja zasobu archiwalnego stworzona i jest wykorzystywana przy zastosowaniu technologii informatycznych.

Baza SEZAM ma na celu:

- ujednolicić opis zasobu archiwalnego na poziomie zespołu (zbioru)
- usprawnić wyszukiwanie informacji o zasobie archiwalnym w jednym archiwum oraz we wszystkich archiwach państwowych
- ustalenie liczby zespołów rozbitych między kilka archiwów w celu późniejszego ich scalenia fizycznego lub ewidencyjnego
- eliminowanie różnych nazw stosowanych do takich samych typów zespołów i zbiorów – ujednolicenie nazewnictwa
- usprawnienie i pomoc w planowaniu opracowania zasobu
- usprawnienie i przyśpieszenie sporządzania środków ewidencyjnych materiałów archiwalnych
- pomoc w zarządzaniu zasobów i sporządzaniu sprawozdań

Po włączeniu aplikacji pojawia się Formularz główny. Z tego formularza dostępne są funkcje:

- **EDYTOR** – wpisywanie i poprawianie danych
- **PRZEGLĄDARKA** – przeglądanie oraz wydruk wyniku wyszukiwania
- **RAPORTY** – wydruk raportów
- **STATYSTYKA** – zestawienie statystyczne oraz wydruki
- **KONIEC PRACY**

W formularzu **EDYTOR** wpisujemy dane w 6 zakładkach: Informacja o zespole, Opis zespołu, karta zespołu, Nabytki, Ubytki, Przesunięcia międzyzespołowe.

W pierwszej zakładce **Informacja o zespole** wpisujemy: nr archiwum, nr zespołu, karta zespołu – A,B, A i B, nazwę zespołu, daty, rozmiar

zespołu w j. a. i m.b., rozmiar opracowanej części zespołu (dotyczy to tylko akt kat. A) w j. a. i m.b., rozmiar akt bez ewidencji, rozmiar akt kat. B w j. a. i m.b., rodzaj materiałów archiwalnych – np. aktowe, fotografia, filmy, klasyfikacja – wybór z listy odpowiedniej grupy materiałów – np. władze centralne, instytucje nauki i oświaty, kultury; pomoce archiwalne – indeks geograficzny, osobowy, rzeczowy, inwentarz drukowany, kartkowy, przewodnik po zespole, spis zdawczo-odbiorczy. Dodatkowa zakładka Szczątki i sukcesje umożliwia opis szczątkowych materiałów archiwalnych – daty, rozmiar i nazwę zespołu itd.

Opis zespołu – podajemy tu: dzieje instytucji lub biografię danej osoby – wpisujemy tu w przypadku instytucji – daty i miejsca założenia oraz likwidacji, siedzibę, status prawny, zadania, funkcje, dziedzinie działalności; w przypadku osoby, rodziny – daty i miejsca życia, pobytu, narodowości, funkcje dziedziny działalności.

Podajemy tu również zawartość zespołu – układ akt w zespole, nazwy wydziałów, referatów, sekcji, daty krańcowe poszczególnych części zespołu, rozmiar w j. a., informacje o dokumentacji niearchiwalnej, informacja o udostępnianiu – tak, nie język materiałów archiwalnych.

Karta zespołu – wpisujemy tu nabytki, ubytki, przesunięcia – nr księgi nabytków, ubytków lub księgi przesunięć międzyzespołowych. Stan zachowania – szacunkowy, – zewnętrzny: akta szyte, klejone, fizyczny. W polu bibliografia wpisujemy bibliografię zespołu tzn. prace o zespole lub twórcy zespołu opublikowanego oraz udostępniane na prawach rękopisu (przechowywane w zbiorach publicznych), które zawierają informacje o zespole w tym: przewodniki archiwalne, artykuły, informatory itp. W polu informacje dodatkowe można podać informacje o mikrofilmowaniu materiałów zespołu lub zbioru, o częściach lub fragmentach zespołu przechowywanych poza archiwum m.in. w innych archiwach, bibliotekach, muzeach oraz u osób prywatnych w kraju i zagranicą, jeśli archiwum dysponuje takimi informacjami.

Nabytki – wpisujemy tu nowe nabytki archiwalne, które zostają dołączone do istniejącego już zespołu lub zbioru archiwalnego. Nabytek możemy wpisać po wybraniu przycisku: nowy nabytek w zakładce nabytki. Wpisujemy tu: nr księgi nabytków, datę przejęcia, daty i rozmiar nabytku w j. a. i m.b., rodzaj dokumentacji, stan fizyczny, forma przejęcia, przekazujący – nazwa instytucji lub osoby przekazującej nabytek, korespondencja – numer i data korespondencji w sprawie nabytku. Możemy

także zaktualizować dane przyciskiem zamknij i zaktualizuj. Umożliwia to dodanie nabytku do pozostałej części zespołu – liczba j.a. i m.b. Aktualizacja dotyczy wyłącznie akt kat. A.

Ubytki – tu wpisujemy dla konkretnego zespołu lub zbioru ubytki archiwalne – nr księgi ubytków, datę przekazania, daty i rozmiar ubytku w j. a. i m.b., rodzaj dokumentacji, przejmujące instytucje lub osobę. Tak samo jak w nabytkach możemy aktualizować dane.

Przesunięcia międzyzespołowe – w tej zakładce wpisujemy: nr księgi, datę przesunięcia, daty i rozmiar przesunięcia w j. a. i m.b., nr zespołu, do którego włączono dokumentację. Istnieje również możliwość aktualizacji danych.

PRZEGLĄDARKA

W celu wyszukania danych należy podać nr archiwum, nazwę zespołu, klasyfikację i datę początkową i końcową. Po wpisaniu informacji naciskamy przycisk szukaj. Możemy również sortować wyniki poszukiwań według nazw zespołów lub dat końcowych – w tym celu należy w menu Rekordy wybrać opcję Sortuj. Przycisk pełne dane umożliwia obejrzenie pełnych informacji o zespole – można je wydrukować.

RAPORTY

Dzielą się na 2 części

1. Raporty dotyczące stanu zasobu: spis zespołów, środków ewidencyjnych i pomocy archiwalnych, według rodzaju mat. archiwalnych, według dostępności zespołu
2. Raporty dotyczące zmian w zasobie: księga nabytków (można ją wydrukować, trzeba podać konkretny rok wpisu w księdze) , księga ubytków (druk), księga przesunięć miedzyzespołowych, raport według formy przejęcia, rodzaju dokumentacji, stanu fizycznego.

STATYSTYKA

Statystyka zespołów – przedstawia w formie zestawienia liczbę i rozmiar w j. a. i m.b. wszystkich zespołów archiwalnych w bazie danych w podziałem na nr archiwum, rodzaj karty, oraz grupę zespołów. Umożliwia sumowanie danych przyciskiem Ogółem

Statystyka pomocy – przedstawia zestawienie wszystkich pomocy archiwalnych oraz ukazuje odsetek zespołów, które posiadają konkretne

pomoce archiwalne. Przycisk raport umożliwia wydruk zespołów z podziałem na pomoce zespołów

Statystyka opracowania – sprawdza ile zespołów z działów kart A, B, A i B jest całkowicie opracowanych

KONIEC PRACY

Po zakończeniu pracy należy nacisnąć przycisk koniec pracy.

2. Problemy w korzystaniu z bazy SEZAM

Dane bazy SEZAM są dostępne w Internecie, gdzie każdy użytkownik i czytelnik może się z nimi zapoznać.

System bazy SEZAM nie uwzględnia podziału na grupy archiwalne – I, II ,III. Występują inne sygnatury archiwalne w APAN i inne w bazie SEZAM. Nie jest więc możliwe szybkie znalezienie zespołu archiwalnego w SEZAM-ie, jeśli znamy tylko sygnaturę archiwalną APAN. Klasyfikacja i podgrupy klasyfikacji nie są ze sobą właściwie wzajemnie powiązane. Nie można jednocześnie wpisać odpowiedniej klasyfikacji i wprowadzić właściwej mu podgrupy klasyfikacji.

Inne trudności przy korzystaniu z bazy to niemożność korzystania z rozwiązań powszechnie stosowanych w systemie Windows. W formularzu EDYTOR przy korzystaniu z poszczególnych 6 zakładek nie jest możliwe ich zminimalizowanie do postaci paska na dole ekranu. Użytkownik bazy SEZAM nie jest więc w stanie zminimalizować jednej opcji systemu i przejść do innych opcji. Nie można więc korzystać jednocześnie z kilku opcji bazy SEZAM, trzeba wyjść całkowicie z jednej opcji, aby otworzyć inną opcję bazy SEZAM.

Kolejnym problemem jest także trudność w szybkim uzyskaniu pełnych informacji o danym zespole archiwalnym. Opcję EDYTOR można ustawić tylko na początku lub końcu listy, dlatego, aby znaleźć informację o danym zespole trzeba czasami przewijać znaczną cześć bazy. Użytkownik powinien mieć natychmiastowy i pełny dostęp do informacji o zespole archiwalnym, jednak baza SEZAM nie zapewnia mu tej możliwości. Funkcja PRZEGLĄDARKA umożliwia wyszukanie konkretnego zespołu, ale można w ten sposób znaleźć jedynie informacje ogólne umieszczone w zakładce Informacja o zespole. Bardziej szczegółowe informacje zawarte w innych zakładkach opcji EDYTOR są dostępne tylko w tej opcji, a PRZEGLĄDARKA nie umożliwia obejrzenia wszystkich informacji o zespole znajdującym się w bazie SEZAM.

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI ARCHIWUM PAN W 2004 R.

PODSTAWOWE DANE O ARCHIWUM

Archiwum ma swoje oddziały w Poznaniu oraz w Katowicach z siedzibą w Wodzisławiu Śląskim. Archiwum posiada zasób historyczny powierzony. Obecnie Archiwum dysponuje 20 etatami.

Zatrudniano 28 osób, w tym w Warszawie 21 (12 w niepełnym wymiarze godzin), w Poznaniu 6 (4 w niepełnym wymiarze), w Wodzisławiu 2 (1 w niepełnym wymiarze).

Większość stanowią pracownicy zajmujący się merytoryczną działalnością archiwalną. Zatrudniano 2 pracowników naukowych, 1 starszego kustosza, 2 kustoszy, 8 adiunktów archiwalnych, 1 starszego dokumentalistę, 1 starszego archiwistę, 2 archiwistów, 1 starszego asystenta archiwalnego, 2 konserwatorów, 4 młodszych archiwistów, 1 bibliotekarza, główną księgową, starszego księgowego – kasjera oraz sprzątaczkę; 25 osób ma wykształcenie wyższe w tym 4 osoby – stopień doktora.

Zatrudnione zostały: mgr Halina Fronczak (1.01.2004 r.) i Agnieszka Rzepka (1.10.2004 r.), nikt nie zrezygnował z pracy w Archiwum.

Rada Naukowa pod przewodnictwem prof. dr hab. Ryszarda W. Wołoszyńskiego odbyła 2 posiedzenia: w dniu 23.03. i 14.12. 2004 r. Pierwsze posiedzenie poświęcono omówieniu prac wykonanych w roku 2003 i planom na rok bieżący. Jako najważniejsze osiągnięcie minionego roku, dyrektor Archiwum uznała organizację i uczestnictwo w międzynarodowej konferencji Sekcji Archiwów Naukowych Międzynarodowej Rady Archiwalnej w Warszawie. Przedstawiono problemy związane z organizacją nadzoru nad placówkami PAN w związku z nowym powierzeniem zasobu przez NDAP, oraz z koniecznością zorganizowania odrębnej księgowości, wymuszonej przez decyzje Zarządu placówek PAN.

W drugim posiedzeniu na zaproszenie Rady Naukowej uczestniczył przedstawiciel Towarzystwa Naukowego Warszawskiego prof. dr hab. Jacek Jadacki. Spotkanie w całości poświęcone było problemowi ewentualnej translokacji Archiwum PAN do budynków w Dziekanowie Leśnym, po częściowo zlikwidowanym Instytucie Ekologii PAN. Dyrektor Archiwum, zapoznała członków Rady z wszystkimi aspektami sprawy, wyrażając swoje zaniepokojenie koniecznością wydzielenia „najcenniejszej

części" zbiorów Archiwum, oraz możliwością przeniesienia całości placówki w nieodpowiednie miejsce. Rada Naukowa zdecydowanie przeciwna wszelkim proponowanym zmianom, postanowiła wystosować odpowiednie pismo skierowane do władz Akademii. Podobne pismo do Prezydium PAN, w imieniu Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN zdecydowała się wystosować jego przewodnicząca, prof. Irena Stasiewicz-Jasiukowa.

Posiedzenie Kolegium Dyrekcji odbyło się 23.03.2004 r. Omawiano sprawy bieżące oraz problemy działalności organizacyjnej i merytorycznej Archiwum.

Stan zasobu

Do Archiwum PAN wpłynęło łącznie 33,13 m.b. akt, wybrakowano 2 m.b. dokumentacji niearchiwalnej. W Warszawie wpłynęło 19, 95 m.b. materiałów pochodzenia prywatnego i 5, 68 m.b. materiałów pochodzenia instytucjonalnego. Stan zasobu Oddziału w Poznaniu powiększył się o 7, 50 m.b. Zasób Oddziału w Wodzisławiu Śl. nie zmienił się. Ogólny stan zasobu wynosi obecnie 2 160,89 m.b. z tego w Warszawie znajduje się 1 741,34 m.b., w Poznaniu 354, 50 m.b., w Wodzisławiu Śl. 65,05 m.b.

Wykaz nabytków zawiera załącznik nr 1.

Komisja Metodyczna pod przewodnictwem dr Hanny Szymczyk odbyła 3 posiedzenia na których, omówiono 2 inwentarze, zatwierdzono 3 i opracowano uwagi do 3 inwentarzy pochodzących z Warszawy i Oddziałów.

Komisja Oceny Zakupów nie obradowała.

Komisja Archiwalnej Oceny Dokumentacji zaopiniowała pozytywnie 24 wnioski na wybrakowanie ok. 750 m.b. dokumentacji niearchiwalnej w placówkach PAN.

Komisja Opiniowania Normatywów konsultowała i opiniowała instrukcje kancelaryjne, rzeczowe wykazy akt i instrukcje organizacji i zakresu działania archiwum zakładowego 14 placówek PAN.

Stan zbiorów mikrofilmowych nie powiększył się i wynosi obecnie 129 047 klatek mikrofilmów negatywowych i 3 225 303 klatek mikrofilmów pozytywowych. Zbiór fotografii powiększył się o 628 fotografii i negatywów – stan zbioru fotografii wynosi łącznie 28 503 sztuk. Zbiór medali powiększył się o 14 i liczy 1 032 sztuk.

Księgozbiór w Warszawie powiększył się o 144 woluminy książek i 52 czasopism, w Poznaniu o 94 woluminy książek i 107 czasopism i w Wodzisławiu Śl. o 4 woluminy. Łącznie w Warszawie i Oddziałach znajduje

się 13 321 woluminów druków zwartych i 11 881 woluminów wydawnictw ciągłych.

ARCHIWUM PAN W WARSZAWIE

1. Naukowo-archiwalne opracowanie zasobu

Ukończono porządkowanie materiałów Mariana Morelowskiego, Wacława Ponikowskiego, Juliusza Rudnickiego i Zdzisława Stiebera. Sporządzono inwentarz uproszczony materiałów Władysława Semkowicza, wyłączonych ze zbioru „teczek biograficznych", oraz Pracowni Badań Kultury Współczesnej PAN.

Kontynuowane były prace nad archiwami osobistymi: Aleksandra Gieysztora i Józefa Sieradzkiego. Rozpoczęto porządkowanie materiałów Piotra Bańkowskiego, Wacława Dąbrowskiego i Mikołaja Dzikowskiego. Na bieżąco sporządzane były spisy tymczasowe materiałów, które wpływały do Archiwum. Kontynuowano sporządzanie spisu tymczasowego materiałów Janiny Doroszewskiej, wyłączając przy tym materiały Marii Grzegorzewskiej oraz Witolda Doroszewskiego.

Podjęto ponownie prace przy skontrum archiwalnym. Objętych nim zostało 28 zespołów archiwalnych, o sygnaturach od III-343 do III-370 (w grupie tej znalazły się cztery zespoły, których scontrum nie zakończyło się powstaniem protokołu). Szacunkowa ocena, wskazuje, że pracami objęto 4% zespołów i około 5% metrażu Archiwum.

Uzupełniano istniejące bazy danych, kartotekę korespondencji i spisy nekrologów.

2. Ewidencja zasobu archiwalnego

22 grudnia 2004 roku nastąpiło podpisanie umowy o współpracy między Naczelnym Dyrektorem Archiwów Państwowych a Archiwum PAN regulujące warunki korzystania z systemów baz danych służących do ewidencji zasobu archiwalnego i obsługi funkcji wykonywanych przez archiwum, zastępującej umowę zawartą w dniu 20 lipca 1999 roku.

Administracja bazy SEZAM kontynuowana była początkowo w wersji 5.1, a następnie w rozbudowanej wersji 6.0. Coroczna aktualizacja bazy, powiązana była z pogłębianiem opisów rekordów o zapisy z księgi nabytków, noty chronologiczne, metraż, opisy z „Przewodnika po zasobie Archiwum PAN" i protokoły scontrum 200 zespołów archiwalnych. Kompletność bazy szacowana jest na około 50%.

Kontynuowano wprowadzanie do bazy danych dokumentacji osobowo-płacowej Zakładu Aparatury Mikrofalowej „Wilmer".

Opracowano Instrukcję działania archiwum zakładowego A PAN, znowelizowano instrukcję kancelaryjną i wykaz akt.

3. Kształtowanie narastającego zasobu archiwalnego

Opiniowanie i konsultowanie normatywów

Komisja Opiniowania Normatywów zaopiniowała 14 kompletów kancelaryjno-archiwalnych aktów prawnych (instrukcja kancelaryjna, rzeczowy wykaz akt, instrukcja organizacji i zakresu działania archiwum zakładowego).

Udzielono licznych konsultacji na temat sporządzania instrukcji kancelaryjnych, wykazów akt, instrukcji działania archiwów zakładowych oraz obowiązujących aktów normatywnych pracownikom placówek PAN.

Wizytacja placówek PAN

Mgr Izabella Kwiatkowska i mgr Dariusz Kwiatkowski skontrolowali 10 placówek PAN w Warszawie, Białowieży i Jastrzębcu. Kontrole w placówkach połączone były z udzieleniem informacji dotyczących postępowania z dokumentacją aktową oraz funkcjonowania archiwum zakładowego.

Brakowanie dokumentacji niearchiwalnej

Komisja Archiwalnej Oceny Dokumentacji zaopiniowała pozytywnie 24 wnioski na wybrakowanie ok. 750 m.b. dokumentacji niearchiwalnej w placówkach PAN. Udzielono licznych konsultacji dotyczących niszczenia dokumentacji przeterminowanej

4. Konserwacja akt

Zakończono prace konserwatorskie polegające na ustabilizowaniu obiektu, punktowaniu i wykonaniu teczki ochronnej, fragmentu cysterskiej „Księgi cudów", spisanej na pergaminie (sygn. 171). Poddano konserwacji zawiadomienie o wyborze na członka czynnego TKWPN z podpisem S. Staszica (sygn. III-377) a także fragmenty spuścizn: S. Majewskiego (III-15) i L. Chmaja (III-76). Dokumenty oczyszczono mechanicznie, wykonano kąpiele, miejscowe usuwanie plam, odkwaszanie, planage, uzupełnienie ubytków, dublowanie oraz wykonano teczki i oprawy ochronne.

5. Dział fotografii i mikrofilmów

Stan zbiorów mikrofilmowych nie powiększył się i wynosi obecnie 129 047 klatek mikrofilmów negatywowych i 3 225 303 klatek mikrofilmów pozytywowych. Zbiór fotografii powiększył się o 628 fotografii i negatywów i wynosi 28 503 fotografii, negatywów, pocztówek, odbitek kserograficznych oraz 5 płyt CD. Wypożyczono 130 fotografii głównie na potrzeby organizowanych wystaw oraz do wydawnictw i dla instytucji.

6. Zbiory specjalne

Zbiór medali powiększył się o 14 pozycji i liczy obecnie 1 032 jednostki. Zbiór jest na bieżąco ewidencjonowany i konserwowany.

7. Biblioteka

Księgozbiór powiększył się o 144 woluminy druków zwartych (21 – zakupiono, 97 – pozyskano z darów, 17 – z wymiany, 9 – ze starego zasobu) i o 52 woluminy wydawnictw ciągłych w tym „Dziennik Ustaw" i „Monitor Polski" w wersji elektronicznej (28 – zakupiono, 24 – z darów i wymiany). Księgozbiór liczy 11 035 woluminów druków zwartych i 9 730 woluminów wydawnictw ciągłych.

Zrealizowano 378 wypożyczeń, w tym 297 prezencyjnych i 81 poza czytelnią. Zrealizowano także 241 wypożyczeń międzybibliotecznych (min. z BUW, Bibliotece IBL, Bibliotece IH, BN).

8. Wydawnictwa

Opracowano informator o Archiwum PAN.

Rozprowadzono 307 egzemplarzy wydawnictw Archiwum w ramach egzemplarza obowiązkowego oraz zgodnie z rozdzielnikiem m. in: „Biuletyn" (nr 44)

9. Udostępnianie

W pracowni naukowej odnotowano 524 odwiedzin 68 użytkowników, którym udostępniono 1 585 j. a. z magazynu A i magazynu terenowego w Górze. Wykonano 4 331 reprografii z czego: 4 270 kserokopii, 51 fotografii i 10 skanów z materiałów archiwalnych. Kontynuowano prowadzenie ewidencji udostępniania w bazie danych SUMA. Kartoteka użytkowników zawiera 620 rekordów, jest prowadzona na bieżąco i uzupełniana retrospektywnie (w chwili obecnej obejmuje dane począwszy od 1997 roku). Zrealizowano 28 kwerend zagranicznych i krajowych oraz 150 kwerendy w zespołach akt osobowych i kart wynagrodzeń (dla ZUS).

10. Popularyzacja

Archiwum PAN i Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk były organizatorami konferencji naukowej pt.: *Polsko-litewskie kontakty naukowe w świetle spuścizn archiwalnych*, która odbyła się w dniach 6–9 września w Moletai w pobliżu Wilna. Pracownicy Archiwum PAN przestawili referaty: Joanna Arvaniti: *Nauczyciele i uczniowie Eksperymentalnego Państwowego Liceum im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Wilnie w zasobie Archiwum Polskiej Akademii Nauk*, Anita Chodkowska: *„Pejzaż Wilna" – archiwum osobiste Mariana Morelowskiego i innych historyków sztuki w zbiorach Archiwum PAN*, Hanna Krajewska: *Rola i znaczenie archiwów instytucji naukowych w Polsce*, Jolanta Stasiak: *Spuścizna rękopiśmienna profesora Henryka Elzenberga w zbiorach Archiwum PAN w Warszawie i Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu* i Dorota Zamojska: *Zespoły rozproszone – zarys problematyki na przykładzie zbiorów Archiwum PAN w Warszawie.*

W ramach VI Programu ramowego Unii Europejskiej związanego z rozdaniem stypendiów naukowych, zorganizowano w Warszawie *Tydzień Marii Skłodowskiej-Curie* (3–10 listopada). W czasie jego trwania odbyły się liczne seminaria, konferencje i wykłady popularno-naukowe, wystawy okolicznościowe oraz wycieczki autobusowe *Warszawskimi śladami Marii Skłodowskiej-Curie*. Archiwum PAN było współorganizatorem i aktywnym uczestnikiem wszystkich imprez programowych.

Archiwum PAN współpracowało z placówkami Rosyjskiej i Polskiej Akademii Nauk przy organizacji imprez związanych z obchodami Dni Nauki Rosyjskiej w Polsce, które odbyły się 9–14 października w Warszawie i Krakowie. Prezentowane były wystawy pt.: *Z dziejów rosyjsko-polskich kontaktów naukowych*; *U zarania dziejów*; *Książki Kompleksu Wydawniczego „Nauka" Rosyjskiej Akademii Nauk*. Wystawa *Z dziejów polsko-rosyjskich kontaktów naukowych*, której fragmenty dotyczące Polaków – członków Rosyjskiej Akademii Nauk, przygotowali Joanna Arvaniti, Arkadiusz Roszkowski i Tomasz Rudzki eksponowana była w Pałacu Staszica, do 21 października. Wystawie towarzyszył informator pt: *Z dziejów rosyjsko-polskich kontaktów naukowych.*

Przygotowano także ekspozycje czasowe m. in. związane z wydarzeniami rocznicowymi. Łączyły się one z działalnością edukacyjną prowadzoną przez Archiwum PAN. Wśród nich znalazła się wystawa: Ludwik

i Hanna Hirszfeldowie prezentowana w Pałacu Kultury, w związku z 50. rocznicą śmierci uczonego i 40. rocznicą śmierci jego żony (lipiec–wrzesień), oraz wystawa prezentująca autografy ze zbiorów Archiwum PAN.

Wystawa planszowa pt.: *Genius loci*, swym tytułem nawiązująca do Pałacu Staszica w Warszawie – siedziby wielu instytucji naukowych ważnych dla historii nauki a prezentująca postacie najwybitniejszych członków Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, jego historię, rolę i znaczenie oraz jego wpływ na dalszy rozwój polskiej i europejskiej nauki eksponowana była w Herder Institut w Marburgu (18 czerwca–31 lipca). Wystawa przewieziona została z Berlina, gdzie można ją było oglądać od 14 listopada 2003 r. w Instytucie Polskim.

11. Praktyki archiwalne

Prowadzone były ćwiczenia z archiwistyki dla studentów historii specjalizacji archiwalnej Uniwersytetu Warszawskiego (czterokrotnie) i Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (dwukrotnie). Ich stałym elementem była prezentacja dziejów Archiwum PAN i jego wydawnictw oraz pokaz materiałów archiwalnych, a także informacja na temat nadzoru nad narastającym zasobem. Miesięczne praktyki archiwalne odbył student Wydziału Historii UW.

12. Współpraca naukowa

Współpraca naukowa krajowa

Dyrektor i pracownicy Archiwum PAN uczestniczyli w posiedzeniach Sekcji Archiwów Instytucji Naukowych, Kulturalnych i Oświatowych SAP oraz w innych spotkaniach i konferencjach prezentując referaty.

A. Chodkowska, D. Pietrzkiewicz wzięły udział w warsztatach zorganizowanych przez Archiwum Główne Akt Dawnych pt.: *Zabezpieczanie i przechowywanie materiałów archiwalnych. Program Delta* (21–23 kwietnia, oraz w warsztatach uzupełniających dotyczących tego tematu – 26 listopada). Informacja o programie warsztatów przekazana została pracownikom Archiwum PAN na zebraniu (6 maja).

Współpraca naukowa z zagranicą

Dyrektor Archiwum PAN, Hanna Krajewska brała udział w licznych spotkaniach naukowych i konferencjach m. in. w XV Międzynarodowym Kongresie Archiwalnym (Wiedeń 23–29 sierpień), na którym wygłosiła referat pt.: *Archiwa mniejszości religijnych w Polsce*.

I. Kwiatkowska i D. Kwiatkowski odbyli podróż służbową do Moskwy m. in. w związku z organizacją wspólnej polsko-rosyjskiej wystawy. Łączyły się z tym również wizyty w Warszawie gości z Rosyjskiej Akademii Nauk: Wiktorii Czernienko, Olgi Podojnicyny i Witalija J. Afianiego. Wizytę Archiwum złożyli także profesor Stojan Pintew – dyrektor Archiwum Bułgarskiej Akademii Nauk oraz Anna Buchman, dzięki spotkaniu z którą, pracownicy Archiwum mieli możliwość zapoznania się z historią i współ-czesnością Muzeum w Rapperswilu.

ODDZIAŁY ARCHIWUM PAN

1. Naukowo-archiwalne opracowanie zasobu

W Oddziale Poznańskim wprowadzono poprawki do drugiej redakcji materiałów Adama Wodziczki, Stefana Saskiego i Tadeusza Cypriana, uzupełniono inwentarz Witolda Jakóbczyka (dopływ). Kontynuowano opracowanie zespołów Stefana Tytusa Dąbrowskiego, Kazimierza Kaczmarczyka, Feliksa Krawca, Henryka Łowmiańskiego, Józefa Paczoskiego, Wincentego Swobody, Heleny Szafran i Augusta Zierhoffera. Sporządzono spisy i uporządkowano wstępnie materiały: Wojciecha Kočki, Karola Mariana Pospieszalskiego, Stanisława Sulinowskiego i Ryszarda Walczaka.

W Oddziale w Wodzisławiu Śl. kontynuowano porządkowanie spuścizn Włodzimierza Burzyńskiego i Józefa Chlebowczyka.

2. Kształtowanie narastającego zasobu aktowego

W ramach opieki nad narastającym zasobem archiwalnym Oddział w Poznaniu udzielił konsultacji w dwóch placówkach PAN, wykonano ekspertyzę akt brakowanych w jednej placówce, konsultowano jeden rzeczowy wykaz akt.

Pracownicy **Oddziału w Wodzisławiu Śl.** zaopiniowali 2 komplety kancelaryjno-archiwalnych akt prawnych (instrukcja kancelaryjna, rzeczowy wykaz akt, instrukcja organizacji i zakresu działania archiwum zakładowego) oraz 2 instrukcje kancelaryjne wraz z rzeczowym wykazem akt. Udzielono licznych konsultacji dotyczących zasad działania archiwum zakładowego, porządkowania dokumentacji archiwalnej i brakowania dokumentacji niearchiwalnej. Z dokumentacji przekazanej przez zlikwidowany Zakład Aparatury Kriogenicznej „Kriopan" we Wrocławiu wydzielono część dokumentacji kat. B.

H. Krajewska i M. Deloch przeprowadziły szkolenie pracowników zajmujących się archiwami zakładowymi w placówkach Polskiej Akademii Nauk w Gliwicach i Zabrzu.

3. Zbiór mikrofilmów i fotografii

Zbiory mikrofilmowe **Oddziału w Poznaniu** nie uległy zmianie i liczą 770 szpul. Zbiór fotografii powiększył się o fotografie dokumentujące wydarzenia, w których uczestniczyli pracownicy Oddziału m. in. uroczystości 85-lecia UAM.

4. Popularyzacja zasobu

Materiały ze zbiorów **Oddziału Archiwum PAN w Poznaniu** prezentowane były na licznych wystawach i pokazach m. in. w Muzeum Historii Miasta Poznania w Ratuszu miejskim(14.12.2003–28.02.2004) z cyklu: *Ulice i zaułki miasta Poznania* prezentowano wystawę pt: *Ulica Grunwaldzka*. Również w Ratuszu (luty–marzec) otwarto wystawę: *Jankowiakowie*.

Z okazji 85-lecia UAM w Bibliotece Publicznej i Liceum w Trzemesznie zorganizowano wystawy poświęcone ks. Stanisławowi Kozierowskiemu (maj i wrzesień) a w Muzeum Regionalnym i Bibliotece w Śremie wystawy poświęcone Heliodorowi Święcickiemu (maj). Dwie wystawy zorganizował Wydział Prawa UAM z okazji jego 85-lecia: 7–8 maja w hallu UAM oraz w Operze Poznańskiej (Zjazd Absolwentów Wydziału Prawa UAM). Muzeum Niepodległości w Warszawie prezentowało wystawę poświęconą Romanowi Dmowskiemu.

Przez cały rok 2004 prezentowana była w bibliotekach publicznych w Wielkopolsce oraz w hallu Zamku Cesarskiego w Poznaniu, wystawa objazdowa: *Regionaliści Wielkopolscy*, zorganizowana przez Wielkopolskie Towarzystwo Kulturalne i przygotowana przez liczne instytucje, biblioteki naukowe i publiczne oraz regionalne towarzystwa kulturalne, a także przez Archiwum PAN.

Zorganizowano 6 pokazów cymeliów dla studentów i gości.

W siedzibie Towarzystwa Miłośników Ziemi Wodzisławskiej w Wodzisławiu Śląskim zorganizowano wystawę popularyzującą działalność Archiwum pt: *XXX-lecie działalności Oddziału Archiwum PAN w Wodzisławiu Śl.*

5. Udostępnianie zasobu

W Oddziale w Poznaniu zanotowano 248 odwiedzin 108 użytkowników, udostępniono 1 100 j.a., 129 fotografii oraz 120 tek ewidencyjnych i 50 tek Archiwum Prasowego. Wypożyczono 54 j.a., 30 fotografii, 20 woluminów z biblioteki, 1 medal i 25 eksponatów na wystawy. Wykonano 105 kwerend archiwalnych, 2 245 kserokopii i 45 skanów i 11 foliogramów, 4 fotokopie i 75 fotografii cyfrowych.

W Oddziale w Wodzisławiu Śl. zanotowano 103 odwiedzin, 75 użytkowników, udostępniono 380 j.a., wykonano liczne kwerendy w zespołach akt osobowych i kart wynagrodzeń (dla ZUS).

6. Księgozbiory

W **Oddziale w Poznaniu** księgozbiór powiększył się o 94 woluminy druków zwartych i 107 woluminów wydawnictw ciągłych i liczy 1 750 woluminów druków zwartych i 2 230 woluminów wydawnictw ciągłych.

W **Oddziale w Wodzisławiu Śl.** stan księgozbioru powiększył się o 4 pozycje i liczy 610 woluminów.

7. Praktyki

W **Oddziale Poznańskim** odbyło praktyki archiwalne I i II stopnia czworo studentów historii i archiwistyki UAM. **W Oddziale w Wodzisławiu Śl.** praktykę odbył miesięczną praktykę student specjalizacji archiwalnej Instytutu Historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

8. Zebrania i posiedzenia

Pracownicy **Oddziału w Poznaniu** spotykali się regularnie omawiając: sprawozdania roczne, plany pracy i sprawy bieżące, a także z okazji wewnętrznych jubileuszy.

9. Współpraca naukowa

Współpraca naukowa krajowa

Oddział w Poznaniu kontynuował współpracę z Biblioteką i Zarządem PTPN, Biblioteką Raczyńskich, Biblioteką Kórnicką, Uniwersytetem im. Adama Mickiewicza, Stowarzyszeniem Archiwistów Polskich oraz innymi instytucjami naukowymi i archiwalnymi. Dr Anna Marciniak uczestniczyła w Sesjach Zgromadzenia Oddziału PAN w Poznaniu, w posiedzeniach Komisji Historycznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół

Nauk oraz w zebraniach Komisji Historii Nauk Medycznych tego Towarzystwa, a także w 2 Walnych Zebraniach członków tej korporacji oraz w uroczystościach związanych z jubileuszem 85-lecia Uniwersytetu Poznańskiego. Mgr Michał Boksa i mgr Józef Malinowski opracowali ankietę zleconą przez Oddział PAN, na potrzeby PAN i Urzędu Miejskiego, zatytułowaną: „*Strategia akademicka i naukowa Poznania*" .

Pracownicy Oddziału uczestniczyli w promocjach wydawnictw regionalnych m. in. w spotkaniu poświęconym reprintowi Biblii Gutenberga zorganizowanym przez Bibliotekę Uniwersytecką oraz Wydawnictwo Pelplińskie, sesjach jubileuszowych organizowanych przez poznańskie instytucje naukowe i kulturalne. Na licznych konferencjach (18), zaprezentowali 10 referatów i komunikatów.

Współpraca naukowa z zagranicą

Kierownik **Oddziału w Poznaniu** A. Marciniak wzięła udział w XV Międzynarodowym Kongresie Archiwalnym (Wiedeń 23–29 sierpień).

10 grudnia Oddział A PAN w Poznaniu odwiedziła grupa członków Komisji Historycznej d/s. Niemców w Wielkopolsce, wraz z Dyrektor Archiwum PAN, dr Hanną Krajewską. Dla gości przygotowano pokaz materiałów dr Herty v. Ramm-Helmsing oraz niektórych wydawnictw z księgozbioru Oddziału Poznańskiego Archiwum PAN.

Załącznik nr 1

NABYTKI ARCHIWUM PAN

Warszawa

Dział I – Materiały Towarzystw i innych instytucji naukowych

1. Towarzystwo Naukowe Warszawskie i Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk	0,02 m.b.

Poz. 1 dar

Dział II – Akta Placówek PAN

1. Biblioteka PAN	0,06 m.b.
2. Polsko-rosyjskie kontakty naukowe – kopie dokumentów z Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk	0, 15 m.b.
3. Pracownia Badań Kultury Współczesnej PAN	0, 45 m.b.
4. Ośrodek Rozpowszechniania PAN	2,10 m.b.
5. Archiwum PAN	2,90 m.b.

Poz. 1–5 dary

Dział III - Spuścizny uczonych polskich

1. Julian Auleytner	2,30 m.b.
2. Jerzy Kaczorowski	0,70 m.b.
3. Adam Kamieński-Dłużyk	0,02 m.b.
4. Elżbieta Kowecka	1,50 m.b.
5. Jerzy Kubiatowski	0,02 m.b.
6. Antoni Kuczyński	0,10 m.b.
7. Walentyna Najdus-Smolarowa	6,50 m.b.
8. Władysław Rostocki	0,60 m.b.
9. Jan Rzepecki	0,30 m.b.

Poz. 1–9 dary

Materiały dodatkowe

1. Andrzej Batko	0,05 m.b.
2. Witold Chodźko	0,30 m.b.
3. Aleksander Gieysztor	7,20 m.b.
4. Tadeusz Korzybski	0,02 m.b.
5. Zbigniew Libera	0,02 m.b.
6. Ludwik Wertenstein	0,02 m.b.
7. Mieczysław Wrzosek	0,15 m.b.
8. Antoni Żabko-Potopowicz	0,15 m.b.

Poz. 1–8 dary

Poznań

Dział II – Akta Placówek PAN

1. Zakład badań Narodowościowych PAN w Poznaniu 6,00 m.b.

Poz. 1 dar

Dział III – Spuścizny uczonych polskich

1. Jadwiga Czachowska 0,28 m.b.
2. Stanisław Sulinowski 0,02 m.b.

Poz. 1–2 dary

Materiały dodatkowe

1. Karol Marian Pospieszalski 1,20 m.b.

Poz. 1 dar

Załącznik nr 2

WYKAZ PUBLIKACJI PRACOWNIKÓW ARCHIWUM PAN

Afiani Witalij J., Arvaniti Joanna, Roszkowski Arkadiusz: *Z dziejów rosyjsko-polskich kontaktów naukowych. Wystawa dokumentów ze zbiorów Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk oraz Archiwum Polskiej Akademii Nauk. (Stranicy istorii rossijsko-pol'skih naučnyh kontaktov. Vystavka dokumentov iz fondov Arhiva Rossijskoj Akademii Nauk i Arhiva Pol'skoj Akademii Nauk)* Moskva 2004

Arvaniti Joanna: *Konferencja naukowa w Berlinie „Tradycje Polskiej Akademii Nauk – europejskie korzenie polskiej nauki" 13–16 listopada 2003 roku* „Biuletyn Archiwum PAN" 2004, s. 91–93

Arvaniti Joanna: *Pokojowa Nagroda Nobla. Lech Wałęsa* w: „Polscy Nobliści. Stulecie przyznania pierwszej Nagrody Nobla Marii Skłodowskiej-Curie, Dwudziesta rocznica przyznania Pokojowej Nagrody Nobla Lechowi Wałęsie. Materiały pokonferencyjne" Warszawa 2004, s. 53–63

Boksa Michał: *Ludwik Ferdynand Jaxa-Bykowski (1881–1948) Rektor Tajnego Uniwersytetu Ziem Zachodnich*, w: „Poczet Rektorów Almae Matris Posnaniensis" red. Tomasz Schramm i Anna Marciniak Poznań 2004, s. 125–133

Chodkowska Anita: *Organizacja nauki polskiej po II wojnie światowej na przykładzie Polskiej Akademii Nauk* „Biuletyn Archiwum PAN" 2004, s. 94–102

Krajewska Hanna: *Alfred Nobel. Historia Nagrody Nobla* w: „Polscy Nobliści. Stulecie przyznania pierwszej Nagrody Nobla Marii Skłodowskiej-Curie, Dwudziesta rocznica przyznania Pokojowej Nagrody Nobla Lechowi Wałęsie. Materiały pokonferencyjne" Warszawa 2004, s. 33–35

Krajewska Hanna: *Archivalische Quellen zu Universitates un Akademie Jubiaeen in Polen* w: „Universitaeten und Jubiaeen. Von Nutzen historischer Archive" Leipzig 2004, s. 105–109

Krajewska Hanna: *50 lat Archiwum Polskiej Akademii Nauk* „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego" 2004, t. 66, s. 140–145

Krajewska Hanna: *Arnold Georg Christian (1747–1827)* w: „Słownik biograficzny Leszna" pod red. B. Głowinkowskiej, A. Koniora Leszno 2004, s. 23–24

Krajewska Hanna: *Diehl Karl Gottlieb (1765–1831)* w: „Słownik biograficzny Leszna" pod red. B. Głowinkowskiej, A. Koniora Leszno 2004, s. 73–74

Krajewska Hanna: *Goethe und Polen* „Biuletyn Archiwum PAN" 2004, s. 102–110

Krajewska Hanna: *Wolff August Ferdynand (1768–1846)* w: „Słownik biograficzny Leszna" pod red. B. Głowinkowskiej, A. Koniora Leszno 2004, s. 491–492

Kwiatkowska Izabella: *The Foundation for Polish Science's Annual Award – the „Polish Nobel Prize"* w: „Polscy Nobliści. Stulecie przyznania pierwszej Nagrody Nobla Marii Skłodowskiej-Curie, Dwudziesta rocznica przyznania Pokojowej Nagrody Nobla Lechowi Wałęsie. Materiały pokonferencyjne" Warszawa 2004, s. 30–32

Kwiatkowski Dariusz: *Wystawa 50 lat Archiwum Akademii Nauk* „Biuletyn Archiwum PAN" 2004, s. 8–13

Malinowski Józef: Zofia Rzepecka, *Wspomnienia.* Wstępem i przypisami opatrzył Józef Malinowski „Kronika Wielkopolski" 2004 nr 3, s. 79–97

Marciniak Anna: *Dni Papieskie w Poznaniu* „Życie Uniwersyteckie" 2004 nr 10–11, s. 27

Marciniak Anna: *Działalność naukowa prof. Bronisława Dembińskiego w Poznaniu w latach 1919–1939* w: „Profesor Bronisław Dembiński (1858–1939) – wybitny historyk, polityk i działacz społeczny". Zbiór studiów pod red. Włodzimierza Jastrzębskiego Toruń 2004, s. 86–103

Marciniak Anna: *Heliodor Święcicki (1854–1923)* w: „W hołdzie naszym Antenatom. 85 lat Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza" red. Jerzy Laskowski i Grzegorz Łukomski Poznań 2004, s. 63–80

Marciniak Anna: *Janusz Ziółkowski 1 IX 1981–26 I 1982* w: „Poczet Rektorów Almae Matris Posnaniensis" red. Tomasz Schramm i Anna Marciniak Poznań 2004, s. 229–239

Marciniak Anna: *Kazimierz Ajdukiewicz 1 IX 1948–30 IX 1952* w: „Poczet Rektorów Almae Matris Posnaniensis" red. Tomasz Schramm i Anna Marciniak Poznań 2004, s. 167– 176

Marciniak Anna: *List arcybiskupa gnieźnieńskiego i poznańskiego Leona Przyłuskiego (1789–1865) do arcybiskupa warszawskiego Zygmunta Felińskiego (1822–1895)* „Przegląd Wielkopolski" 2004 nr 3 (65), s. 122–124

Marciniak Anna: *Listy Heliodora Święcickiego do Adama Wrzoska z kwietnia 1919 r.* „Przegląd Wielkopolski" 2004 nr 1–2 (63–64), s. 90–95

Marciniak Anna: *Das Posener Archiv der Polnischen Akademie der Wissenschaften (PAN)*, w: „Jahrbuch Weichsel-Warthe" 51. Jahrgang 2005 [wyd. 2004] , s. 169–175

Marciniak Anna: *Śremianin Heliodor Święcicki (1854–1923) lekarz i społecznik, historyk medycyny, współtwórca i pierwszy rektor Uniwersytetu Poznańskiego* [cz. 1] „Gazeta Śremska" 2004 nr 7/8, s. 8–11

Marciniak Anna: *Z korespondencji historyków Zdzisława Grota (1903–1984) i Gottholda Rhodego (1916–1990)* „Przegląd Wielkopolski" 2004 nr 4 (66), s. 69–76

Marciniak Anna, Meissner Roman: *Heliodor Święcicki. 5 IV 1919–12 X 1923.* w: „Poczet Rektorów Almae Matris Posnaniensis" red. Tomasz Schramm i Anna Marciniak Poznań 2004, s. 15–25

Matysiak Jarosław, *Stefan Błachowski (1 IX 1946–31 VIII 1948)* w: „Poczet Rektorów Almae Matris Posnaniensis" red. Tomasz Schramm i Anna Marciniak Poznań 2004, s. 157–166

Matysiak Jarosław: *Wielkopolanie – członkowie Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk (Grosspolen – Mitglieder der Königlichen Warschauer gesellschaft der Freunde der wissenschaften aus grosspolen und Posen)* „Biuletyn Archiwum PAN", 2004, s. 110–121

Mizikowski Józef, Dymnicka-Wołoszyńska Hanna, Stasiak Jolanta, Chodkowska Anita: *Materiały Henryka Elzenberga* „Biuletyn Archiwum PAN" 2004, s. 15–58

Pietrzkiewicz Dorota: *Jan Bohomolec SJ – oświecony filantrop*, w: „Wkład jezuitów do nauki i kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami" pod red. naukową Ireny Stasiewicz-Jasiukowej Kraków-Warszawa 2004, s. 683–712

Pietrzkiewicz Dorota: *Książki z warszawskiej drukarni Księży Misjonarzy w ogłoszeniach prasowych (1780–1792) (Books from warsaw printing house of the Missionary in press advertisments)* „Analecta studia i materiały z dziejów nauki" 2003 z. 1–2 (23–24), s. 203–234 (opublikowane w 2004 r.)

Pietrzkiewicz Dorota: *Literacka Nagroda Nobla. Czesław Miłosz i Wisława Szymborska*, w: „Polscy Nobliści. Stulecie przyznania pierwszej Nagrody Nobla Marii Skłodowskiej-Curie, Dwudziesta rocznica przyznania Pokojowej Nagrody Nobla Lechowi Wałęsie. Materiały pokonferencyjne" Warszawa 2003, s. 70–78

Zamojska Dorota (oprac.): *Bronisław Żongołłowicz, dzienniki 1930–1936* Warszawa 2004, s.776

Zamojska Dorota: *Jubileusz 50-lecia Archiwum PAN w Warszawie* „Archiwista Polski" 2004 nr 2, s. 75–78

Zamojska Dorota: *Nabytki Archiwum PAN w roku 2003 r.* „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki" 2004 nr 2, s. 133–138

Zamojska Dorota: *Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk – początki ogólnopolskiej organizacji nauki (Warsaw Society of Friends of science – the beginning of the Polish nationwide organization of science)* „Biuletyn Archiwum PAN" 2004, s. 142–152

INWENTARZE ZESPOŁÓW ARCHIWALNYCH

ogłoszone w numerach 1–46 „Biuletynu Archiwum PAN"
(układ chronologiczny)

	str.
Nr 1(1959)	
– Towarzystwo Naukowe Warszawskie (1907–1953) (H. Dymnicka)	21–77
Nr 3 (1960)	
– Materiały Aleksego Bachulskiego (M. Flis)	33–39
– Materiały Stanisława Borowskiego (Z. K.)	44–48
– Materiały Olgierda Górki (M. Wrzoskowa)	50–61
– Materiały Stanisława Kętrzyńskiego (S. Chankowski)	64–69
– Materiały Adama Kłodzińskiego (H. Dymnicka)	69–71
– Materiały Jerzego Manteuffla (S. Chankowski)	73–77
– Materiały Władysława Namysłowskiego (M. Wrzoskowa)	77–86
– Materiały Eugeniusza Przybyszewskiego (M. F.)	86–89
– Materiały Heleny Salskiej (S. Chankowski)	89–93
– Materiały Adama Skałkowskiego (M. Wrzoskowa)	93–109
Nr 4 (1961)	
– Materiały Wisławy Knapowskiej (H. Zubalowa)	31–71
– Materiały Artura Śliwińskiego (S. Chankowski)	72–126

Nr 5 (1962)

– Akta I Kongresu Nauki Polskiej (1949–1951)
(M. Wrzoskowa) 23–70

Nr 6 (1963)

– Akta Polskiego Towarzystwa Historycznego
(1886–1939, 1947–1968)
(H. Dymnicka i M. Wrzoskowa) 39–79
– Materiały Antoniego Wróblewskiego
(J. Szajbel) 80–127

Nr 7 (1964)

– Materiały Janusza Iwaszkiewicza
(S. Chankowski) 33–53
– Materiały Aleksandra Lednickiego
(M. Wrzoskowa) 54–70
Materiały Zygmunta Moczarskiego
(Z. Wardęska) 71–93
Materiały Ludwika Skubiszewskiego
(J. Szajbel) 94–105

Nr 8 (1965)

– Materiały Tadeusza Mańkowskiego
(A. Kamiński) 13–54
– Materiały Wiktora Ormickiego
(O. Staroń) 55–78
– Materiały Edwarda Schechtla
(A. Marciniak) 79–96

Nr 9 (1966)

– Materiały Kazimierza Bassalika
(S. Chankowski) 35–54
– Materiały Ludwika Ręgorowicza
(M. Wrzoskowa) 55–81
– Materiały Adama Szymańskiego
(H. Obuchowska-Pysiowa) 82–87

Nr 10 (1967)

Materiały Wiktora Schramma
(A. Marciniak) 20–106

Nr 11 (1968)

– Akta Komisji Naukowej Obchodu Roku Mickiewicza PAN
(1953–1956)
(H. Dymnicka) 30–64
– Materiały Antoniego Artymiaka
(S. Chankowski) 65–85
– Materiały Ludwika Chmaja
(R. W. Wołoszyński) 86–111
– Materiały Eugeniusza Dziewulskiego
(A. Brachfogel) 112–120
– Materiały Władysława Dziewulskiego
(M. Wrzoskowa) 121–148

Nr 12 (1969)

– Materiały Witolda Chodźki
(M. Wrzoskowa) 40–81
– Materiały Franciszka Czubalskiego
(M. Wrzoskowa) 82–97

Nr 13 (1970)

– Materiały Józefa Grodeckiego i Katarzyny Grodeckiej
(M. Wrzoskowa) 26–84
– Materiały Stefana Rygla
(S. Chankowski) 85–117
– Materiały Bożeny Stelmachowskiej
(J. Szajbel) 118–161

Nr 14 (1971)

– Materiały Joachima Metallmanna
(R. Majkowska) 18–26
– Materiały Antoniego Peretiatkowicza
(A. Marciniak) 27–66
– Materiały Tadeusza Strumiłły
(R. Wojciechowska) 67–105

– Materiały Zygmunta Zawirskiego
(A. Woltanowski) 106–125

Nr 15 (1972)

– Materiały Bronisława Dembińskiego
(K. Dopierała) 11–71
– Materiały Włodzimierza Dzwonkowskiego
(H. Dymnicka) 72–100
– Materiały Wiktora Hahna
(M. Wrzoskowa) 101–182

Nr 16 (1973)

– Materiały Ludwika Eckerta
(M. Wrzoskowa) 26–52
– Materiały Tadeusza Kowalskiego
(J. Poradzisz) 53–99
– Materiały Feliksa Kazimierza Terlikowskiego
(M. Adamczewska) 100–125

Nr 17 (1974)

– Materiały Bronisława Pawłowskiego
(H. Dymnicka-Wołoszyńska) 39–48
– Materiały Edmunda Jana Reymana
(J. Mizikowski) 49–81
– Materiały Stanisława Tynca
(M. Wrzoskowa) 82–125

Nr 18 (1975)

– Materiały Stanisława Karwowskiego
(J. Szajbel) 19–41
– Materiały Jerzego Landego
(J. Mizikowski) 42–54
– Materiały Mariana Magdańskiego
(E. Sztraj) 55–62
– Materiały Michała Rawity-Witanowskiego
(H. Dymnicka-Wołoszyńska) 63–124

Nr 19 (1976)

– Materiały Kazimierza Abgarowicza
(M. Adamczewska) 24–35
– Materiały Aleksandra Kozikowskiego
(A. Marciniak) 36–54
– Materiały Edwarda Lubicz-Niezabitowskiego
(Z. Wardęska) 55–63

Nr 20 (1977)

– Materiały Jana Dembowskiego
(M. Wrzoskowa) 10–32
– Materiały Mariana Gieysztora
(A. Brachfogel) 33–54
– Materiały Teodora Marchlewskiego
(A. Brachfogel) 55–81

Nr 21 (1978)

– Materiały Władysława Abrahama
(E. Sztraj) 41–54
– Materiały Stefana Baleya
(M. Wrzoskowa) 44–93
– Materiały Natalii Gąsiorowskiej-Grabowskiej
(J. Mizikowski) 94–116
– Materiały Wincentego Stysia
(M. Wrzoskowa) 117–153

Nr 22 (1979)

– Materiały Włodzimierza Demetrykiewicza
(R. Majkowska) 35–59
– Materiały Kazimierza Drewnowskiego
(E. Sztraj) 60–78
– Materiały Stanisława Kossutha
(P. Porwoł) 79–106
– Materiały Bronisława Niklewskiego
(M. Adamczewska-Jackowiak) 107–144

Nr 23 (1980)

– Materiały Andrzeja Grodka
(M. Wrzoskowa) 31–101

– Materiały Janusza Wolińskiego
(H. Dymnicka-Wołoszyńska) 102–150

Nr 24 (1981)

– Materiały Adolfa Joszta
(M. Wrzoskowa) 15–42
– Materiały Kazimierza Rodowicza
(O. Staroń) 43–52
– Materiały Czesława Zakaszewskiego
(J. Mizikowski) 53–74

Nr 25 (1982)

– Materiały Władysława Dybowskiego
(M. Wrzoskowa i Ł. Litwa) 21–44
– Materiały Ludwika Hirszfelda i Hanny Hirszfeldowej
(M. Wrzoskowa i Ł. Litwa) 45–148

Nr 26 (1983)

– Materiały Stanisława Kozierowskiego
(J. Latzke) 8–87
– Suplement do inwentarza materiałów
Kazimierza Drewnowskiego
(E. Sztraj) 88–98

Nr 27 (1984)

– Materiały Stanisława Antoniewskiego
(J. Mizikowski) 22–35
– Materiały Zygmunta Golonki
(J. Mizikowski) 36–61
– Materiały Lucjana Kaznowskiego
(J. Mizikowski) 62–75
– Materiały Tymoteusza Łuniewskiego
(M. Wrzoskowa) 76–100
– Materiały Jana Miklaszewskiego
(S. Chankowski) 101–105

Nr 28 (1985)

– Materiały Stefana Ehrenkreutza
(A. Brachfogel) 29–40

– Materiały Witolda Kamienieckiego
(M. Wrzoskowa) 41–50
– Materiały Emila Kipy
(H. Dymnicka-Wołoszyńska) 51–66
– Materiały Tadeusza Makowieckiego
(E. Sztraj) 67–80
– Materiały Marzeny M. Pollakówny
(T. Dymaczewski) 81–103

Nr 29 (1986)

– Materiały Stefana Drzewieckiego
(B. Krzyżtoporska) 21–28
– Materiały Władysława Folkierskiego
(M. Tejchman) 29–38
– Materiały Alfreda Liebfelda
(H. Dymnicka-Wołoszyńska) 39–60

Nr 30 (1987)

– Materiały Kazimierza Moszyńskiego
(A. Brachfogel) 23–43
– Materiały Henryka Ułaszyna
(E. Sztraj) 44–112

Nr 31 (1988)

– Materiały Stanisława Kontkiewicza
(J. Bugajski) 14–71
– Materiały Juliana Tokarskiego
(J. Mizikowski) 72–115

Nr 32 (1989)

– Materiały Jana Grzegorzewskiego
(Z. Bonarowska) 17–29
– Materiały Mariana Lewickiego i Ireny Lewickiej
(I. Biel i Z. Bonarowska) 30–90
– Materiały Czesława Thulliego
(W. Różańska) 91–114

Nr 33 (1990)

– Materiały Władysława Kowalenki (J. Latzke, E. Lijewska) 21–60
– Materiały Tadeusza Manteuffla (H. Dymnicka-Wołoszyńska) 61–132

Nr 34 (1993)

– Materiały Zofii Podkowińskiej (A. Chodkowska) 11–33
– Materiały Adama Wolffa (H. Szymczyk) 34–60

Nr 35 (1994)

– Materiały Władysława Tomkiewicza (A. Kulecka) 25–72
– Materiały Michała Walickiego (E. Sztraj, H. Szymczyk) 73–94
– Materiały Anny Dembińskiej (K. Dopierała) 95–106

Nr 36 (1995)

– Materiały Włodzimierza Antoniewicza (Józef Mizikowski) 15–97
– Materiały Zofii Wartołowskiej (Józef Mizikowski) 93–103

Nr 37 (1996)

– Materiały Stanisława Srokowskiego (Maria Wrzoskowa) 20–60
– Materiały Edwarda Stenza (Józef Mizikowski, Elżbieta Sztraj) 61–93

Nr 38 (1997)

– Materiały Jana Reychmana (Hanna Szymczyk) 14–113

Nr 39 (1998)

– Materiały Janusza Groszkowskiego (Alicja Kulecka) 29–89

– Materiały Witolda Nowackiego (Joanna Lewandowska) 90–112

Nr 40 (1999)

– Materiały Ludwika Kolankowskiego (Maria Wrzoskowa) 42–64
– Materiały Rocha Morcinka (Elżbieta Sztraj) 65–73
– Materiały Michała Sczanieckiego (Elżbieta Sztraj) 74–94
– Materiały Józefa Siemieńskiego (Tadeusz Epsztein) 95–105

Nr 41 (2000)

– Materiały rodziny Baudouin de Courtenay (Dorota Zamojska) 23–60
– Materiały Stanisława Szobera (Bożena B. Hulewicz-Szczepanowska) 61–76
– Materiały Stanisławy Przybyszewskiej (Elżbieta Ruta-Solarska) 77–94

Nr 42 (2001)

– Materiały Aleksandra Gajkowicza (Anita Chodkowska) 6–33
– Materiały Jana Dąbrowskiego (Tomasz Dymaczewski, Witold Kaczmarek) 34–47
– Materiały Juliana Adama Majewskiego (Józef Mizikowski) 48–69
– Materiały Dobrosława Stróżeckiego (Stanisław Biały, Grażyna Ciemierska, Maria Gaszkowska, Krzysztof Markowski) 70–82

Nr 43 (2002)

– Materiały Wacława Sierpińskiego (Alicja Kulecka) 6–65
– Materiały Kazimierza Kuratowskiego (Agnieszka Kalbarczyk, Iwona Szulc, Hanna Szymczyk) 66–95
– Materiały Hugona Steinhausa (Małgorzata Wawrowska, Anita Chodkowska) 96–138

Nr 45 (2004)

– Materiały Henryka Elzenberga (Józef Mizikowski) 15–57
– Materiały Władysława Witwickiego (Grzegorz Milewski) 58–74

Nr 46 (2005)

– Materiały Szczepana Szczeniowskiego (Jarosław Dudziński) 8–20
– Materiały Ludwika Wertensteina (Dorota Pietrzkiewicz) 21–54
– Materiały Mieczysława Wolfkego (Mieczysław Flis, Hanna Szymczyk) 55–69

INWENTARZE ZESPOŁÓW ARCHIWALNYCH

ogłoszone w numerach 1–46 „Biuletynu Archiwum PAN"
(układ alfabetyczny)

Nazwisko lub nazwa	Nr „Biuletynu Archiwum PAN"	Strony
Abgarowicz Kazimierz	19	24–35
Abraham Władysław	21	41–54
Antoniewicz Włodzimierz	36	15–97
Antoniewski Stanisław	27	22–35
Artymiak Antoni	11	65–85
Bachulski Aleksy	3	33–39
Baley Stefan	21	55–93
Bassalik Kazimierz	9	35–54
Baudouin de Courtenay	41	23–60
Borowski Stanisław	3	44–48
Chmaj Ludwik	11	86–111
Chodźko Witold	12	40–81
Czubalski Franciszek	12	82–97
Dąbrowski Jan	42	34–47
Dembińska Anna	35	95–106
Dembiński Bronisław	15	11–71
Dembowski Jan	20	10–32
Demetrykiewicz Włodzimierz	22	35–59
Drewnowski Kazimierz	22, 26	60–78, 88–98
Drzewiecki Stefan	29	21–28
Dybowski Władysław	25	21–44
Dziewulski Eugeniusz	11	112–120
Dziewulski Władysław	11	121–148
Dzwonkowski Włodzimierz	15	72–100
Eckert Ludwik	16	26–52
Ehrenkreutz Stefan	28	29–40

Nazwisko lub nazwa	Nr „Biuletynu Archiwum PAN"	Strony
Elzenberg Henryk	45	
Folkierski Władysław	29	29–38
Gąsiorowska-Grabowska Natalia	21	94–116
Gieysztor Marian	20	33–54
Golonka Zygmunt	27	36–61
Górka Olgierd	3	50–61
Grodeccy Józef i Katarzyna	13	26–84
Grodek Andrzej	23	31–101
Groszkowski Janusz	39	29–89
Grzegorzewski Jan	32	17–29
Hahn Wiktor	15	101–182
Hirszfeldowie Ludwik i Hanna	25	45–148
Iwaszkiewicz Janusz	7	33–53
Joszt Adolf	24	15–42
Kamieniecki Witold	28	41–50
Karwowski Stanisław	18	19–41
Kaznowski Lucjan	27	62–75
Kętrzyński Stanisław	3	64–69
Kipa Emil	28	51–66
Klodziński Adam	3	69–71
Knapowska Wisława	4	31–71
Kolankowski Ludwik	40	42–64
Komisja Naukowa Obchodu Roku Mickiewicza PAN (1953–1956)	11	30–64
Kontkiewicz Stanisław	31	14–71
Kossuth Stanisław	22	79–106
Kowalenko Władysław	33	21–60
Kowalski Tadeusz	16	53–99
Kozierowski Stanisław	26	8–87
Kozikowski Aleksander	19	36–54

Nazwisko lub nazwa	Nr „Biuletynu Archiwum PAN"	Strony
Kuratowski Kazimierz	43	66–95
Lande Jerzy	18	42–54
Lednicki Aleksander	7	54–70
Lewiccy Marian i Irena	32	30–90
Liebfeld Alfred	29	39–60
Lubicz-Niezabitowski Edward	19	55–63
Łuniewski Tymoteusz	27	76–100
Magdański Marian	18	55–62
Majewski Julian Adam	42	48–69
Makowiecki Tadeusz	28	67–80
Manteuffel Jerzy	3	73–77
Manteuffel Tadeusz	33	61–132
Mańkowski Tadeusz	8	13–54
Marchlewski Teodor	20	55–81
Metallman Joachim	14	18–26
Miklaszewski Jan	27	101–105
Miłobędzki Tadeusz	29	61–72
Moczarski Zygmunt	7	71–93
Morcinek Roch	40	65–73
Moszyński Kazimierz	30	23–43
Namysłowski Władysław	3	77–86
Niklewski Bronisław	22	107–144
Nowacki Witold	39	90–112
Ormicki Wiktor	8	55–78
Pawłowski Bronisław	17	39–48
Peretiatkowicz Antoni	14	27–66
Pierwszy Kongres Nauki Polskiej (1949–1951)	5	23–70
Podkowińska Zofia	34	11–33

Nazwisko lub nazwa	Nr „Biuletynu Archiwum PAN"	Strony
Pollakówna Marzena	28	81–103
Polskie Towarzystwo Historyczne (1886–1939, 1947–1968)	6	39–79
Przybyszewska Stanisława	41	77–94
Przybyszewski Eugeniusz	3	86–89
Reychman Jan	38	14–113
Reyman Edmund Jan	17	49–81
Ręgorowicz Ludwik	9	55–81
Rodowicz Kazimierz	24	43–52
Rygiel Stefan	13	85–117
Salska Helena	3	89–93
Schechtel Edward	8	79–96
Schramm Wiktor	10	20–106
Sczaniecki Michał	40	74–94
Siemieński Józef	40	95–105
Sierpiński Wacław	43	6–65
Skałkowski Adam	3	93–109
Skubiszewski Ludwik	7	94–105
Srokowski Stanisław	37	20–60
Steinhaus Hugon	43	96–138
Stelmachowska Bożena	13	118–161
Stenz Edward	37	61–93
Strumillo Tadeusz	14	67–105
Styś Wincenty	21	117–153
Szczeniowski Szczepan	46	8–20
Szober Stanisław	41	61–76
Szymański Adam	9	82–87
Śliwiński Artur	4	72–126
Terlikowski Feliks	16	100–125
Thullie Czesław	32	91–114

Nazwisko lub nazwa	Nr „Biuletynu Archiwum PAN"	Strony
Tokarski Julian	31	72–115
Tomkiewicz Władysław	35	25–72
Towarzystwo Naukowe Warszawskie (1907–1953)	1	21–77
Tync Stanisław	17	82–125
Ulaszyn Henryk	30	44–112
Walicki Michał	35	73–94
Wartolowska Zofia	36	98–103
Wertenstein Ludwik	46	21–54
Witanowski Michał, Rawita	18	63–124
Witwicki Władysław	45	58–74
Wolff Adam	34	34–60
Wolfke Mieczysław	46	55–69
Woliński Janusz	23	102–150
Wróblewski Antoni	6	80–127
Zakaszewski Czesław	24	53–74
Zawirski Zygmunt	14	106–125

SUMMARY

Hanna Krajewska

WORLD YEAR OF PHYSICS 2005

At the World Congress of Physical Societies in Berlin in December 2000, over 40 physical societies from around the world adopted a resolution on announcing the year 2005 as the World Year of Physics. In further years, the European Physical Society, the International Union of Pure and Applied Physics, and finally UNESCO adopted resolutions declaring 2005 as the World Year of Physics. The celebration was also joined by the Polish Physical Society. The Feast of Physics is associated with the centenary anniversary of publishing three legendary scientific articles by Albert Einstein. These articles which immensely influenced the present-day physics are as follows:

- relativity theory – the basis of all parts of present-day physics including cosmology
- photoelectric effect theory leading to the quantum theory
- movements theory by Brown considered as a significant component of statistical thermodynamics

During the World Year of Physics, physics and its role in the world of today is promoted for the whole year.

Physics is of great importance for scientific development, exerting an exceptionally strong influence on day-to-day living conditions, the development of society and its environment.

The celebration of the World Year of Physics targets popularising the knowledge about achievements of physics, basic physical events and fundamental physics which may be found in various life spheres, such as transport, medical diagnostics, social mass media, economics, sociology and many other disciplines. They make it possible to learn about physics and its importance, not only for complicated scientific research, but mainly for the purposes of everyday life.

In Poland, the World Year of Physics 2005 stimulated academic and opinion-making circles, created positive examples of interdisciplinary cooperation, inspired discussions about civilisation aspects regarding the role of physics in the present-day society and popularised the knowledge on the present-day physics and its advantages for each individual.

The Polish Academy of Sciences (PAN) Archives joined this celebration by publishing inventories of the heritage of well-known Polish physicists in the „PAN Archives Bulletin". The heritage left by these scientists was elaborated by archivists and is now available to a wide range of researchers, scientists and users who willingly use extensive resources of PAN Archives.

ARCHIVAL INVENTORIES

Due to celebration of the World Year of Physics, the Polish Academy of Sciences (PAN) Archives decided to publish 3 heritage inventories of eminent physicists: Szczepan Szczeniowski, Ludwik Wertenstein and Mieczysław Wolfke in the „PAN Archives Bulletin" No. 46.

Szczepan Szczeniowski (1898–1979), a scientist concerned with physics theory, ferromagnetism, particle physics and theory of atomic events, was a lecturer at the following universities: Jan Kazimierz University in Lwów (1931–1937), Stefan Batory University in Vilnius (1937–1939), Adam Mickiewicz University in Poznań (1945–1957) and Warsaw University (1957–1969). He was related to many Polish and foreign scientific societies and a member of the following organisations: Polish Academy of Competence, Polish Academy of Sciences (organiser and manager – between 1954 and 1979 – of the Institute of Ferromagnetics Physics at the PAN Physics Institute, Chairman of the PAN Physics Committee 1959–63, 1966–71), Academy of Technical Sciences, Scientific Society of Warsaw, Polish, Italian and American Physical Society and Polish Cybernetic Society. S. Szczeniowski chaired the Subsection of Physics and Astronomy at the First Congress of Polish Science and a team of specialists coordinating research on ferromagnetics in the countries of the former Council for Mutual Economic Assistance (RWPG) in the years 1964–1979. In his greatest work: *Experimental Physics*, he presented a complete, monographic lecture on experimental physics enriched by elements of theoretical physics. The heritage left by Szczepan Szczeniowski consisting of 13 archival units supplemented by 3 annexes was elaborated by Jarosław Dudziński (M.A.).

The work of Ludwik Wertenstein (1887–1945), famous radiologist, co-worker of Maria Skłodowska-Curie is the greatest heritage published in the „PAN Archives Bulletin" No. 46. This scientist, who graduated

from Sorbonne University, Paris was a Polish pioneer of radiological research. From 1926, he chaired the laboratory and Radiological Workshop of the Scientific Society of Warsaw whose honorary director was Maria Skłodowska-Curie. Furthermore, he also gave lectures at the Polish Free University (Wolna Wszechnica Polska) – occupied the position of Dean of the Department of Mathematics and Natural Sciences (1927–1930), was a member of the Academy of Technical Sciences, Polish Chemical and Physical Society (member of the board), Polish Society of Mikołaj Kopernik in Lwów. He participated in the Congress of Electricity in Paris (1932), World Meeting of Physicists in London (1934), International Meeting of Physicists, Chemists and Biologists in Paris (1937). His numerous works popularised the knowledge of physics and chemistry; he was a co-editor of the newspaper „Wszechświat", member of the editorial staff of „Wiedza i Życie". The published inventory of his works consists of 58 archival units supplemented by 14 annexes. It was elaborated by Dorota Pietrzkiewicz (M.A.).

The last part of presented inventories of physicists are works of Mieczysław Wolfke (1883–1947), first Polish researcher of cosmic rays, constructor of the antiaircraft missile guided by infrared rays of aircraft engines. This scientist committed himself to studying the quantum radiation theory, atom composition, gas ionisation, cadmium-mercury lamps and optics and physics of low temperatures. He was a professor at the Physics Institute of the Warsaw University of Technology (PW) (from 1922), organiser of the Low Temperatures Institute at the PW (from 1937), lecturer at the University of Science and Technology (AGH) in Kraków, Silesian University of Technology in Gliwice, one of the organisers of the University of Technology in Gdańsk, lecturer at the University of Technology in Zurich and consultant at the Institute of Aviation Technical Research. He was a member of numerous Polish and foreign institutes and scientific societies: Academy of Technical Sciences (Chairman from 1935), Polish Academy of Competence (1932), Polish Physical Society (Chairman of the board 1930–1934), Scientific Society of Warsaw, German, French and Swiss Physical Society, Scientific Committee of International Cryogenic Institute in Lejda. He participated as a Vice Chairman in the International Cryogenic Meeting in Rome (1928), Congresses of Refrigeration in Buenos Aires (1932), Hague (1936), London (1938), a congress in Paris (1937), meetings of physicists in Poznań (1930), Warsaw (1932) and Lwów (1938). His over 100 works are dedicated to the aspects of: theoretical, experimental and technical physics

such as: optics, quantum radiation theory, atom composition, gas ionisation and cadmium-mercury lamps. Scientific materials left by M. Wolfke comprise 28 archival units and are supplemented by 4 annexes. The inventory of materials elaborated in 1959 by Mieczysław Flis (M.A.) was revised according to new guidelines by Ph.D. Hanna Szymczyk.

PAN ARCHIVES

Director: Hanna Krajewska Ph.D.
Chairman of the Scientific Council: Professor Ryszard W. Wołoszyński, Ph.D.

The Archives have their branches in Poznań and in Katowice with seat located in Wodzisław Śląski. They hold trusted historical resources.

Between 6 and 9 September 2004, during a scientific conference entitled: *Polish Lithuanian scientific contacts in the light of archival heritage*, held in Moletai near Vilnius and organised by PAN Archives and LAN Library, PAN employees presented the following lectures: J. Arvaniti: *Teachers and students of the Experimental State Secondary School of Jan and Jędrzej Śniadeccy in Vilnius in the resources of Polish Academy of Sciences Archives*; A. Chodkowska: *Landscape of Vilnius – personal archives of Marian Morelowski and other art historians in the resources of PAN Archives*; H. Krajewska: *Role and importance of scientific institution archives in Poland*; J. Stasiak: *Manuscriptal heritage of prof. Henryk Elzenberg in the resources of PAN Archives in Warsaw and University Library in Toruń*; D. Zamojska: *Dispersed units – outline on the basis of the resources of PAN Archives in Warsaw*.

The employees of PAN Archives in Warsaw and Katowice also participated in many other conferences where they presented lectures and notices (approximately 20) and in workshops regarding security and storage of archival materials organised within the „Delta Program". The Archives Director H. Krajewska gave a lecture at the World Congress of Archivists in Vienna.

Within the 6th Framework Program of the European Union related to granting scientific scholarships, the event under the name „Week of Maria Skłodowska-Curie" was organised in Warsaw (3–10 November). During this time, many seminars, conferences, popular scientific lectures,

occasional exhibitions and a bus trip – Following Warsaw traces of Maria Skłodowska-Curie took place. PAN Archives co-organised and actively participated in all agenda events.

H. Krajewska and M. Deloch trained employees concerned with company archives in the branches of Polish Academy of Sciences in Gliwice and Zabrze.

PAN Archives cooperated with the branches of Polish and Russian Academies of Sciences in organising events related to celebration of *Days of Russian Science in Poland* (9–14 October), among others in the following exhibitions: *From the history of Polish-Russian scientific contacts; At the beginning of time; Books of the Publishing Complex „Science" of Russian Academy of Sciences*. The exhibition *From the history of Polish-Russian scientific* contacts whose parts relating to Polish citizens – members of Russian Academy of Sciences – were prepared by J. Arvaniti, A. Roszkowski and T. Rudzki was presented in the Staszic Palace until 21 October. The exhibition was accompanied by the guide entitled: *From the history of Polish-Russian scientific contacts*.

The exhibition *Genius loci* open last year in Berlin was moved to Marburg and presented at Herder Institute (June–August).

In the seat of the Society of the Wodzisław Region Lovers in Wodzisław Śląski, an exhibition promoting the activity of the Archives was organised. It was entitled: *30th Anniversary of the PAN branch in Wodzisław Śląski*.

In both Warsaw and Poznań there were also exhibitions in relation to the anniversary. They were related to educational activities of PAN Archives. One of them was the exhibition: *Ludwik and Hanna Hirszfeld* presented in the Palace of Science in relation to the 50th and 40th anniversary of death of the scientist and his wife respectively (July–September).

Monthly archival traineeships were completed by two students, there were six lectures and presentations of the history of PAN Archives and their publications on the basis of gathered archival materials.

Institutional and private archives were reviewed. The archival heritage of: Marian Morelowski, Wacław Ponikowski, Juliusz Rudnicki and Zdzisław Stieber was finally arranged. Previously started work was continued and some materials of third persons were added while some materials were removed (e.g. heritage of Janina Doroszewska), arrangement of heritage of further scientists was started. Gathered personal archives were supplemented by temporary lists on an ongoing basis.

Administration of the SEZAM database was continued and necessary data was entered. Since the middle of 2004, the database has been available on the web pages of the General Head Office of State Archives. On 22 December 2004, an agreement was signed between the General Director of State Archives and PAN Archives. This agreement regulates the conditions for using database systems for evidence of archival stock and for serving functions of the archives.

Furthermore, maintenance works on the collection of biographic documents regarding the history of Polish culture were also continued.

In 2004, the archival collections increased by 33.55 linear meters, about 2 running meters was scrapped and the total archival collections amounts now to 2,162.61 running meters. The collection of photographs increased by 628 photos and negatives and 5 CDs and amounts now to 28,503 items and the collection of medals to 1,032 items (increase of 14 items).

Regarding the increasing archives of documents, PAN Archives gave opinion on 19 office-archival sets (office instruction, material list of acts, instruction of organisation and scope of activities of the company archives). 10 PAN institutions were audited in relation to handling acts and functioning of company archives. Positive opinion was expressed for 25 requests submitted by the PAN institutions, as a result of which approximately 750 running meters of non-archival documentation was scrapped.

In scientific workshops, 3,119 archival units were made available to users, there were 707 visits, about 200 content-related queries and relating to personal acts of employees of closed institutions of PAN as well as 8,964 photocopies, copies of faxes, photos and scans were made.

The Archives employees published over 30 articles and a guide on PAN Archives.

00-330 Warsaw, ul. Nowy Świat 72
phone/fax: (022) 826-81-30
e-mail: archiwum@apan.waw.pl

SPIS TREŚCI

Hanna Krajewska: Światowy Rok Fizyki 2005 3

Inwentarze archiwalne 5

Jarosław Dudziński: Materiały Szczepana Szczeniowskiego 8

Dorota Pietrzkiewicz: Materiały Ludwika Wertensteina 21

Mieczysław Flis, Hanna Szymczyk: Materiały Mieczysława Wolfkego 55

Wystawy, informacje

Joanna Arvaniti, Arkadiusz Roszkowski: Dni Nauki Rosyjskiej w Polsce 69

Dariusz Kwiatkowski: Nauka bez granic czyli rosyjscy i polscy lingwiści na wystawie w Petersburgu 89

Joanna Arvaniti, Dorota Pietrzkiewicz: Rok Stanisława Staszica 99

Adam Rozmysłowicz: Baza SEZAM w praktyce w Archiwum PAN 118

Sprawozdanie z działalności Archiwum PAN w roku 2004 122

Inwentarze zespołów archiwalnych ogłoszone w numerach 1–46 „Biuletynu Archiwum PAN" (układ chronologiczny) 139

Inwentarze zespołów archiwalnych ogłoszone w numerach 1–46 „Biuletynu Archiwum PAN" (układ alfabetyczny) 149

Summary 154